

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРАВОТВОРЧОСТІ
ТА НАУКОВО-ПРАВОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

Ю. О. БУГАЙКО

**ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА
ЗАКОНОПРОЕКТІВ
В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ
ТА КОНСТИТУЦІЙНО-
ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ**

Монографія

ІЄ ПРАВОВА
ЄДНІСТЬ
РЕДАКЦІЯ
ЮРИДИЧНИХ
ВИДАНЬ

Київ • Алерта • 2023

УДК 342.537.3/4:811.161.2'26](477)(02)

Б90

*Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради
Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України
(протокол №5 від 30 травня 2023 року)*

Рецензенти:

Городовенко Віктор Валентинович – суддя Конституційного Суду України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор.

Калиновський Богдан Валерійович – завідувач кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Бугайко Ю. О.

Б90 Лінгвістична експертиза законопроектів в Україні: теоретичний та конституційно-правовий аспекти : монографія. Київ : Алерта, 2023. 204 с.

ISBN 978-617-566-782-8

Монографію присвячено комплексному дослідженню конституційно-правових основ лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. У роботі сформульовано низку теоретичних положень і практичних пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання й організаційного механізму реалізації лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. Здійснено розмежування термінів «лінгвістична експертиза законопроектів» та «редакційне опрацювання законопроектів». Запропоновано авторську класифікацію лінгвістичної експертизи законопроектів за характером мовної помилки в законодавчому тексті. Висвітлено діяльність зарубіжних науково-дослідних установ щодо автоматизації лінгвістичного аналізу законодавчих актів та обґрунтовано необхідність розроблення «хмарного» програмного забезпечення для здійснення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні у контексті Концепції Національної програми інформатизації.

Видання буде корисним для вчених як галузі права, так і мовознавства, викладачів, аспірантів, студентів, а також фахівців у сфері законотворчої діяльності.

УДК 342.537.3/4:811.161.2'26](477)(02)

© Бугайко Ю. О., 2023

© Науково-дослідний інститут
правотворчості та науково-правових
експертиз НАПрН України, 2023

ISBN 978-617-566-782-8

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ПЕРЕДМОВА	5

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОПРОЕКТІВ

1.1. Лінгвістична експертиза законопроектів в Україні як об'єкт конституційно-правового дослідження	9
1.2. Генеза міжгалузевих наукових досліджень лінгвістичної експертизи законопроектів	33
1.3. Методологія дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів	52

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ

2.1. Структурні елементи механізму забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні	73
2.2. Суб'єкти лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні та їх правовий статус	90
2.3. Засади проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні	112

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ

3.1. Особливості нормативно-правового регулювання і практики реалізації механізму лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні	130
3.2. Зарубіжний досвід лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу	148
3.3. Напрями розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні	160

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	178
---	------------

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Верховна Рада – Верховна Рада України

ДСТУ – Державні стандарти України

ЄС – Європейський Союз

ЗВО – заклади вищої освіти

ЗМІ – засоби масової інформації

КМУ – Кабінет Міністрів України

КСУ – Конституційний Суд України

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

росія – російська федерація

ПЕРЕДМОВА

Конституційне закріплення в Україні принципу верховенства права свідчить про його засадничу та фундаментальну роль у законодавчій діяльності нашої держави. Це означає, що кожен закон, який ухвалює Верховна Рада України, має відповідати вимогам законності, правової певності, заборони свавілля, доступу до правосуддя, дотримання прав людини, недискримінації та рівності перед законом. Досягти відповідності національного законодавства переліченим вище критеріям принципу верховенства права вбачається можливим лише завдяки граматично досконалому, структурно узгодженому та доступному для розуміння тексту закону.

На сьогодні, незважаючи на виняткову роль української мови у становленні української нації та її правовий статус як державної та, зокрема, мови актів, текст вітчизняного законодавства наповнений порушеннями норм сучасної української літературної мови. Наприклад, у тексті Основного Закону України закріплені такі кальковані з російської мови лексеми, як «*благополуччя*» поряд з українською лексемою «*добробут*», «*послання*» замість українського слова «*звернення*», «*посягання*» замість «*зазіхання*» тощо. Не менш загрозливим для чистоти та зрозумілості мови законодавчих актів є невмотивоване вживання англізмів, ряд яких лише збільшується, наприклад, «*хаб*» замість більш усталеного та зрозумілого слова «*центр*», «*булінг*» поряд з українською лексемою «*цькування*», «*неттінг*» замість «*взаємозалік вимог*», «*офшорна зона*» замість «*безподаткова зона*» тощо. Крім цього, існує проблема роз'яснення положень законодавства, зумовлена громіздкими синтаксичними конструкціями, в яких порушено логічний зв'язок між різними частинами речення.

Також у зв'язку з Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом на часі постає потреба у ретельному юри-

дико-лінгвістичному аналізі перекладу актів Європейського Союзу (*acquis communautaire*) на українську мову з метою запобігання помилкам у національному законодавстві.

Прикметно, що у сучасній вітчизняній правничій науці питання залучення лінгвістів до експертного аналізу нормативно-правових актів актуалізується у працях відомих дослідників українського законотворчого процесу, а саме О.В. Богачової, О.Л. Копиленка, О.Г. Мінкової, Н.С. Погребняк, Р.І. Радейка, Г.В. Рибікової та інших.

Серед авторів, чії наукові праці присвячені різним проблемам юридичної лінгвоекспертології, слід зазначити таких науковців: Л.В. Ажнюк, Н.В. Артикуца, О.І. Бичок, О.І. Білоусова, О.Л. Доценко, С.П. Кравченко, А.В. Красницька, П.Є. Луньо, І.І. Онищук, Ю.Ф. Прадід, Д.Ю. Сизонов, Л.І. Чулінда, Л.І. Шевченко, О.Ф. Юрчук та інші.

Низку актуальних питань мовознавчого забезпечення законотворчості в Україні знаходимо у дисертаційних дослідженнях українських учених: С.П. Кравченка «Мова як фактор правотворення та законотворення» (2000), З.А. Тростюк «Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України» (2000), Л.І. Чулінди «Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів» (2003), О.М. Данилевської «Мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР» (2004), В.Г. Рогожі «Засоби вираження вольової модальності у текстах кодексів України» (2005), П.М. Балтаджи «Юридична мова правозастосовних актів» (2008), О.І. Білоусової «Грамматична специфіка мови українського законодавства» (2010), Л.Л. Бесєдної «Мовно-термінологічні проблеми законодавства України» (2015), О.В. Мінченко «Загально-теоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань» (2019).

Також цінні зауваження щодо правового регулювання статусу державної мови як мови нормативно-правових актів знаходимо у монографії В.П. Колісника «Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові

аспекти» (2003) і дисертації Є. В. Ткаченка «Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект» (2009).

Серед науковців пострадянського простору різні аспекти мови законодавства досліджували: О. О. Ушаков «Нариси радянської законодавчої стилістики» (1967), В. М. Савицький «Мова процесуального закону (питання термінології)» (1987), Н. І. Хабібуліна «Мова закону і його осягання у процесі мовного тлумачення права» (1996), М. О. Любимов «Конституційне право Росії: лінгвістичний аспект» (2002), І. Л. Петрова «Правовий синтаксис» (2006). Різні аспекти лінгвістичної експертизи нормативно-правових актів у зарубіжних країнах романо-германської правової системи висвітлено у працях М. В. Батюшкіної, Н. В. Белоконь, К. І. Бринєва, М. А. Васильєва, Н. А. Калініної, О. А. Короткової, Є. А. Крюкової, Д. В. Сазонової, Н. В. Судиловської та Є. С. Чернової та інших.

Мовне забезпечення законодавства країн англо-американської правової системи досліджували такі вчені: В. К. Батія, Б. Бікс, М. Грінберг, П. Гудріч, Й. Майлі, А. Мармор, Д. Меллінкоф та С. Соумс.

Ідеї щодо застосування технологій штучного інтелекту в аналізі юридичних текстів та лінгвістичні методи обробки законодавчих текстів сьогодні активно розвивають такі представники європейської наукової спільноти: А. Абеґ, Л. Біель, Н. Бубенгофер, С. Гофлер, Ф. Фогель, М. Мюллер, Е. Фельдер, Я. Шур та інші.

Визнаючи безперечний внесок наукового доробку зазначених авторів у розвиток лінгвістичного забезпечення законотворчості, зауважимо, що на сьогодні в Україні відсутнє комплексне конституційно-правове дослідження засад лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні як важливого етапу законодавчої процедури.

Нині у нашій державі проведення лінгвістичного аналізу та редагування законопроектів забезпечується структурним під-

розділом Апарату Верховної Ради України – Головним управлінням документального забезпечення при підготовці законопроектів до другого та наступних читань. Однак значна кількість мовних помилок, допущених у вітчизняному законодавстві, свідчить про те, що можливостей застосування лінгвістичної експертизи у межах законодавчої процедури використано недостатньо. Серед основних причин такого становища слід назвати: відсутність системного підходу до правового регулювання як усього інституту експертиз законопроектів в Україні, так і, зокрема, лінгвістичної експертизи законопроектів; брак нормативно-правового закріплення методології проведення лінгвістичної експертизи законопроектів; відсутність відповідної системи фахової підготовки та атестації експертів з проведення такого виду експертизи.

Окреслені вище проблеми мовознавчого забезпечення українського законодавства, а також складність, багатогранність та динаміка законодавчої діяльності, що супроводжується процесом адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, обумовлюють особливу актуальність обраної теми.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОПРОЕКТІВ

1.1. Лінгвістична експертиза законопроектів в Україні як об'єкт конституційно-правового дослідження

В Україні, так само як у інших державах, закони перед їх опублікуванням та набранням чинності проходять низку експертних досліджень, серед яких і мовознавче дослідження. На позначення мовознавчого експертного дослідження законопроектів у нормативно-правових актах України використовуються різні терміни, а саме: *«редакційне опрацювання»*, *«редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)»*, *«фахова експертиза»* та *«фахова (лінгвістична) експертиза»*. Так, термін *«редакційне опрацювання»* вживається у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» № 1861-VI від 10.02.2010¹, *«редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)»* – у Положенні про порядок роботи з документами у Верховній Раді України № 19 від 08.02.2021², *«фахова експертиза»* – у Положенні про Головне управління документального забезпечення

¹ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

² Про деякі питання забезпечення документообігу у Верховній Раді України в електронній та паперовій формах : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 08.02.2021 № 19. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19/21-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

Апарату Верховної Ради України № 155 від 4.02.2019³. А у висновках («Зауваженнях») Головного управління документально-го забезпечення Апарату Верховної Ради України⁴ мовознавче дослідження законопроектів позначається терміном «*фахова (лінгвістична) експертиза*». Однак слід наголосити, що жодний із вказаних термінів досі не отримав нормативно-правового визначення. Тому з'ясування їх значень видається можливим лише з лінгвістичного аналізу номінацій та контексту вживання цих термінів.

Насамперед пропонуємо розглянути номінації найбільш суперечливих термінів – «*редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)*» та «*фахова (лінгвістична) експертиза*». Власне саму «суперечність» цих термінів створює зазначення у круглих дужках слів «*лінгвістична експертиза*» та «*лінгвістична*» відповідно, що в українській пунктуації означає уточнення попереднього слова (слів), наведення другої назви кого- або чого-небудь, прикладів до чого-небудь, варіантів (слова та ін.) тощо (пункт 1 частини першої параграфа 163 Українського правопису⁵). Звідси слова «*лінгвістична експертиза*» та «*лінгвістична*», що поставлені у круглі дужки, уточнюють попередні – «*редакційне опрацювання*» та «*фахова*» відповідно або є наведенням другої назви «*редакційного опрацювання*» та «*фасхової експертизи*», або їх варіантом. Таким чином, викладене дає змогу стверджувати, що терміни «*редакційне опрацювання*», «*фахова експертиза*» та «*лінгвістична експертиза*» у згаданих вище правових актах вживаються як тотожні. Крім того, у правовій площині про тотожність вживання термінів «*редакційне*

³ Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України : Розпорядження Першого заступника Керівника Апарату Верховної Ради України від 4 лютого 2019 р. № 155-к. URL: https://docs.google.com/document/d/1_9dUOH4UTnLWvPwEcJGNM7sjQKa5ZiCzMRxSKOo5cr4/edit?usp=sharing (дата звернення: 26.09.2022).

⁴ Зауваження Редакційного управління Головного управління документального забезпечення. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/informLetterDocFile?fileId=289946> (дата звернення: 26.07.2022).

⁵ Український правопис. Київ : Наукова думка, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf> (дата звернення: 15.02.2022).

опрацювання» та «фахова експертиза» свідчить і контекст їх вживання. Порівняємо: «Зареєстрований та включений до порядку денного сесії законопроект ... при підготовці до всіх наступних читань – для проведення ... редакційного опрацювання у відповідні структурні підрозділи Апарату Верховної Ради...редакційне опрацювання здійснюється після прийняття акта Верховної Ради в цілому» (частина друга статті 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України») та «Редакційне управління ... забезпечує... фахову експертизу проектів нормативно-правових актів, підготовлених до другого і наступних читань, а також законодавчих актів після їх прийняття Верховною Радою України одночасно у першому читанні та в цілому» (пункт 9 Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України). Тобто у Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України термін «фахова експертиза» вжито у значенні терміна «редакційне опрацювання», закріпленого у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України», що слід кваліфікувати одночасно і як термінологічний різнобій, і як збіг ієрархічної та змістовної колізій правових норм. Для усунення виниклої термінологічної неузгодженості, на нашу думку, потрібно: по-перше, обрати один термін, яким позначатиметься цей вид експертизи; по-друге, дати йому науково обґрунтоване визначення та закріпити як законодавчу дефініцію.

Щодо наведених вище термінів, які використовуються на позначення мовознавчого дослідження законопроектів, то з-поміж них найбільш релевантними є терміни «лінгвістична експертиза» та «редакційне опрацювання». «Фахова експертиза» серед них найменш вдалий термін, оскільки лексичне значення такої номінації є значно ширшим, ніж її зміст, вкладений у приписах нормативно-правових актів. Адже номінація терміна «фахова експертиза» охоплює всі види експертиз, що виконуються фахівцями у галузі, а зміст (у контексті законодавчої процедури

в Україні) – лише «лінгвістичну експертизу» чи «редакційне опрацювання».

З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне зосередити увагу лише на аналізі понять «лінгвістична експертиза» та «редакційне опрацювання» законопроектів.

Терміносполука «редакційне опрацювання» нерідко вживається як у фаховій літературі у сфері видавництва, так і в нормативно-правових актах України (зокрема в Законі України «Про Регламент Верховної Ради України», Положенні про порядок роботи з документами у Верховній Раді України, Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України та ін.), але попри це, вона ще не отримала ані доктринального, ані законодавчого визначення у такому формулюванні. Тому для з'ясування значення поняття «редакційне опрацювання» слід проаналізувати суміжні терміни, які становлять його термінологічне поле, а саме терміни:

- «редакторський аналіз» – це процес оцінювання текстів і пошуку засобів удосконалення⁶;
- «редагування» – дія за значенням редагувати – перевіряти і виправляти або відповідно оформляти певний текст⁷;
- «редактор» – той, хто редагує, вносить зміни й покращення без суттєвої переробки⁸;
- «редакційна правка» – практична реалізація висновків редакторського аналізу⁹;
- «опрацювання» – називає дію за значенням опрацювати, опрацьовувати – досліджувати; готувати що-небудь, ретельно продумуючи, розробляючи в усіх деталях. Створювати що-небудь, старанно добираючи, систематизую-

⁶ Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування: практичний словник-довідник журналіста. Львів : ПАЮ, 2002. С. 6.

⁷ Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т./ Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 1970. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 11.09.2022).

⁸ Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т./ Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 1970. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 11.09.2022).

⁹ Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування: практичний словник-довідник журналіста. Львів : ПАЮ, 2002. С. 54.

чи й обробляючи матеріали; працюючи над чим-небудь, поліпшувати його якість, надавати йому викінченості, досконалості¹⁰.

Аналіз наведених вище визначень суміжних термінів поняття «редакційне опрацювання» з урахуванням контексту законодавчої процедури в Україні дає змогу сформулювати узагальнене визначення терміна «редакційне опрацювання законопроекту»: це дослідження тексту проекту закону, спрямоване на поліпшення його якості без суттєвої переробки, надання йому викінченості та досконалості, виправлення у формі редакційної правки і відповідного оформлення тексту законопроекту.

Щодо терміна «лінгвістична експертиза законопроектів» слід зауважити, що у вітчизняній науковій літературі не простежується широкої вибірки його дефініцій. Передусім це обумовлено досить пізнім та не надто поширеним, на відміну від інших європейських країн, науковим інтересом з боку українських учених до лінгвістичного аналізу законодавчого тексту.

Уперше проблему лінгвістичного аналізу проектів нормативно-правових актів в українському законотворчому процесі було порушено у 1999 році О. Ф. Юрчук у доповіді «Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим)», яка вперше сформулювала ціннісне розуміння лінгвістичної експертизи законопроектів – це «не просто зайва технологічна процедура, а перш за все – забезпечення повноцінного життя суспільства, яке неможливе без досконалості законодавства»¹¹.

Також слід відзначити внесок ученої у розвиток проблематики мовознавчого аналізу проектів нормативно-правових актів, який полягає у детальному описі особливостей методологічного

¹⁰ Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т./ Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 1970. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 11.09.2022).

¹¹ Юрчук О. Ф. Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим). *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1999. Вип. 7 (1). С. 162.

інструментарію лінгвістичної експертизи законопроектів з урахуванням досліджень у сферах юридичної лінгвістики та законодавчої стилістики. Зокрема О. Ф. Юрчук визначає такі аспекти лінгвістичної експертизи законопроектів:

- логіко-лінгвістичний – аналіз правничої термінології, застосованої в нормативному акті, граматичної будови мовлення законодавця, чинників, що можуть негативно впливати на точність визначень;
- юридико-технічний – техніка побудови спеціального тексту;
- семіотичний – текст права як знакова система. Узагальнення правових текстів як певних приписів дозволяє виявити в них мовні формули, які диктують: що необхідно робити, що дозволено робити, що забороняється робити, щоб не порушувати встановлений у суспільстві порядок¹².

Крім того, учена виділяє аспекти поглибленої експертизи текстів правових актів:

- діахронічний – вивчення пам'яток права, які мали чинність у попередні часи;
- контрастивний – порівняльне дослідження текстів нормативних актів¹³.

Важливими для дослідження значення поняття лінгвістичної експертизи законопроектів видаються такі слова О. Ф. Юрчук: «Функція ж лінгвістів полягає лише в редагуванні текстів. Як не прикро, на сьогоднішній день у законотворчій, нормотворчій практиці відсутня лінгвістична експертиза законопроектів»¹⁴. Як видно з цитати доповіді вченої, редагування порівняно з лінгвістичною експертизою є більш поверхневим мовним дослідженням тексту проекту закону. Також зауважимо, що розкри-

¹² Юрчук О. Ф. Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим). *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1999. Вип. 7 (1). С. 160.

¹³ Юрчук О. Ф. Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим). *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1999. Вип. 7 (1). С. 160.

¹⁴ Юрчук О. Ф. Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим). *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1999. Вип. 7 (1). С. 160.

ваючи питання лінгвістичного аналізу у межах правотворчості, О. Ф. Юрчук у своїй праці усе-таки не надала доктринального визначення терміна «*лінгвістична експертиза законопроектів*».

На сьогодні серед вітчизняних дослідників правничої лінгвістики перший крок у визначенні терміна «*лінгвістична експертиза законопроектів*» здійснила лише Н. В. Артикуца. Зокрема вчена запропонувала визначити *лінгвістичну експертизу законопроектів* як самостійну процедуру у законодавчому процесі (здійснюється паралельно і на рівні з правовою експертизою на стадії підготовки законопроекту до другого читання) є надзвичайно важливим етапом законодавчої діяльності, оскільки дозволяє професіоналам – юрлінгвістам-експертам надати належну оцінку усього спектру мовних засобів і прийомів законодавця з урахуванням змісту, структури і жанрової специфіки законодавчого акта, висловити свої рекомендації щодо виявлених помилок і недоліків, запропонувати оптимальні варіанти добору мовних засобів у формі редакторської правки, яка надалі узгоджується з експертами-правниками¹⁵.

Розкритий вище зміст понять «*редакційне опрацювання законопроектів*» та «*лінгвістична експертиза законопроектів*» дає змогу обрати з-поміж них найбільш оптимальний термін на позначення мовознавчого дослідження законопроектів шляхом здійснення порівняльного аналізу понять «*редакційне опрацювання законопроектів*» та «*лінгвістична експертиза законопроектів*» на основі їх предметного (зокрема термінологічного) поля, а також значень, у яких вони вживаються у науковій літературі та нормативно-правових актах України.

Спільні риси понять «*редакційне опрацювання*» та «*лінгвістична експертиза*» законопроектів простежуються у такому:

- за сутністю і *редакційне опрацювання*, і *лінгвістична експертиза законопроектів* є мовознавчими дослідженнями текстів законопроектів;

¹⁵ Артикуца Н. В. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. С. 49. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2462/Artykytsa_Zakonod_tekst.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 26.09.2022).

- метою проведення як *редакційного опрацювання*, так і *лінгвістичної експертизи законопроектів* є поліпшення якості законодавства шляхом удосконалення текстів проектів законів;
- методологічну основу *редакційного опрацювання* і *лінгвістичної експертизи законопроектів* становлять філологічні методи. Однак у редакційному опрацюванні застосовуються переважно методи граматичного аналізу, а в лінгвістичній експертизі – семантичного, термінологічного, контрастивного, дискурсивного тощо, які характеризують останню як більш глибоке та системне дослідження, ніж редакційне опрацювання законопроектів;
- об'єктом і *редакційного опрацювання*, і *лінгвістичної експертизи* є текст законопроекту.

Відмінні риси понять «*редакційне опрацювання законопроектів*» та «*лінгвістична експертиза законопроектів*» наведені нижче у порівняльній таблиці.

Критерій	Редакційне опрацювання законопроектів	Лінгвістична експертиза законопроектів
Предмет	Відповідність проектів законів сучасній українській літературній мові, зокрема функціонально-стилістичним особливостям офіційно-ділового стилю.	Крім відповідності проектів законів сучасній українській літературній мові, лінгвістична експертиза полягає у: виявленні неузгодженостей термінології; співвіднесенні термінів законопроекту з термінами, що вживаються у законодавстві; уточненні формулювань; оцінці законопроекту щодо відповідності лінгвістичним вимогам законодавчої техніки; аналізі логіки побудови тексту, його композиції.

1.1. Лінгвістична експертиза законопроектів в Україні як об'єкт...

Критерій	Редакційне опрацювання законопроектів	Лінгвістична експертиза законопроектів
Завдання	Виправлення стилістичних, граматичних та пунктуаційних помилок у текстах законопроектів. Внесення правок з метою приведення тексту законопроекту у відповідність з Правилами оформлення проектів законів та основними вимогами законодавчої техніки.	Надання лінгвістичної науково обгрунтованої оцінки текстам законопроектів як загалом, так і їх окремим елементам.
Рівні аналізу	Досліджує орфографічний, морфологічний, лексичний, синтаксичний рівні тексту.	Досліджує всі рівні тексту, а також його дискурс, контекст і підтекст.
Принципи	Виконавець залишається у межах авторського тексту, не змінюючи його зміст.	Виконавець може виходити за межі авторського тексту для надання науково обгрунтованої оцінки та пропозицій, які можуть якісно вплинути на зміст тексту законопроектів чи їх частин.
Результат	Редакційна правка, яка відображається у порівняльних таблицях до другого та наступних читань.	Висновок, що містить зауваження та пропозиції, оформлений відповідним документом.
Особливості правового статусу	Редакційна правка як результат редакційного опрацювання має імперативний характер, адже структурні підрозділи Апарату Верховної Ради України, які здійснюють супровід законопроектної роботи парламенту, в обов'язковому порядку вносять редакційні правки до тексту законопроектів.	Висновки (зауваження та пропозиції) лінгвістичної експертизи так само, як наукової та юридичної експертизи, мають лише рекомендаційний характер, тому вони можуть бути не враховані під час підготовки законопроектів до читань у парламенті чи до опублікування.

Наведений порівняльний аналіз понять «*лінгвістична експертиза законопроектів*» та «*редакційне опрацювання законопроектів*» на основі наукової та енциклопедичної літератури, а також нормативних українських словників дає змогу дійти проміжного висновку про те, що *лінгвістична експертиза* є більш широким, системним, комплексним та глибоким мовоз-

навчим дослідженням, ніж *редакційне опрацювання*, що дозволяє співвіднести їх як ціле та частину відповідно. Однак, якщо розглядати *редакційне опрацювання* та *лінгвістичну експертизу законопроектів* лише у правовій площині, де ці терміни вживаються так: «*редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)*», то це підводить до протилежного висновку: редакційне опрацювання є ширшим, родовим поняттям щодо лінгвістичної експертизи, оскільки у цьому випадку «*лінгвістична експертиза*» є уточнювальним поняттям, тобто вужчим, видовим. Таким чином, продемонстрований антагонізм між науковими та законодавчими положеннями має бути усунуто шляхом внесення науково обґрунтованих змін до нормативно-правових актів, що регулюють порядок проведення експертиз законопроектів. Для досягнення цієї мети необхідно обрати найбільш коректну номінацію терміна, що позначає поняття мовознавчого дослідження законопроектів, та дати йому вмотивоване визначення.

Порівняння понять «*лінгвістична експертиза законопроектів*» та «*редакційне опрацювання законопроектів*» підводить до умовиводу, що саме номінація «*лінгвістична експертиза законопроектів*» позначає той вид дослідження, який передбачає необхідний набір лінгвістичних методів для підготовки якісних законодавчих актів.

Для формулювання вмотивованого визначення терміна «*лінгвістична експертиза законопроектів*» необхідно провести термінологічний аналіз його поняття. Методологія термінологічного аналізу базується на визначенні: контексту (або предметного поля), про який ідеться; об'єктів та їхніх властивостей; ознак цих об'єктів; понять про об'єкти цього контексту¹⁶.

Аналіз предметного поля поняття «*лінгвістична експертиза законопроектів*» (наукової літератури, нормативних словників української мови та нормативно-правових актів України) дає змогу вибудувати ланцюг родо-видових зв'язків понять у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів: *експертиза – наукова*

¹⁶ Пшенична Л., Шишкіна Н. Термінологічний аналіз: позначування та визначування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2004. № 503. С. 48–49.

експертиза – експертиза законопроектів, лінгвістична експертиза – лінгвістична експертиза законопроектів (ЛЕЗ) – редакційне опрацювання законопроектів (РОЗ). Наведене вище візуалізовано на Рисунок 1.

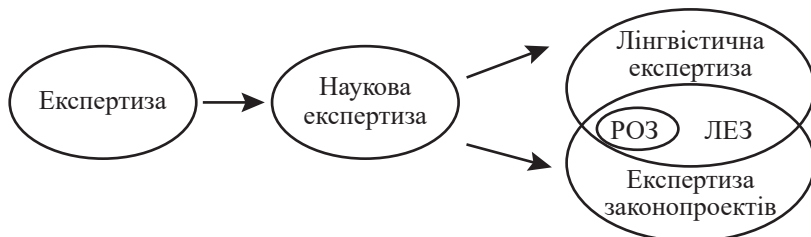

Рис. 1 Ланцюг родо-видових зв'язків понять у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів

Традиційно термінологічний аналіз починається з найбільш широкого за значенням поняття, у нашому випадку це поняття «експертиза». Визначення терміна «експертиза» закріплено у Законі України «Про архітектурну діяльність», постановах Кабінету Міністрів України «Про державну експертизу з енергозбереження», «Про затвердження Порядку надання тимчасової підтримки виробникам, що здійснюють комбіноване виробництво електричної та теплової енергії на теплоелектроцентралях» й інших нормативно-правових актах. Однак зважаючи на те, що контекст використання терміна «експертиза» у цих актах не співвідноситься зі сферою лінгвістичної експертизи законопроектів, закріплені у них дефініції не можуть бути залучені до нашого аналізу. У зв'язку з цим аналіз проводимо лише на основі наукових визначень.

Етимологічно слово «експертиза» походить від латинського – *expertus*, що означає «досвідчений, випробуваний», пов'язаний з *experiri* – «випробувати»¹⁷.

¹⁷ Мельничук О. С., Коломієць В. Т., Ткаченко О. Б. Етимологічний словник української мови: в 7 т. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. 632 с.

Відповідно до Академічного тлумачного словника «експертиза» – це розгляд, дослідження якої-небудь справи, якогось питання з метою дійти правильного висновку, дати правильну оцінку відповідному явищу¹⁸.

Сучасний тлумачний словник української мови містить таке визначення *експертизи*: розгляд, дослідження чого-небудь, якої-небудь справи, певного питання для правильного висновку, правильної оцінки якогось явища документа тощо¹⁹.

Юридична енциклопедія визначає термін «експертиза» як вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища, процесу, предмета тощо, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності²⁰.

У змісті наведених вище дефініцій терміна «експертиза» простежуються такі її суттєві ознаки: 1) вона є дослідженням (рідше розглядом, вивченням); 2) здійснюється щодо певного об'єкта (справи або питання); 3) здійснюється висококваліфікованим суб'єктом – носієм експертних знань у галузі; 4) її результатом є висновок або оцінка.

Наступним аналізуємо вужче за обсягом поняття – «наукова експертиза». Його дефініцію знаходимо у положеннях законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність»²¹ та «Про наукову і науково-технічну експертизу»²². Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»²³ «наукова

¹⁸ Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т./ Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. 1970. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 11.09.2022).

¹⁹ Дубічинський В. В., Кусайкіна Н. Д., Цибульник Ю. С. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів. Харків : Школа, 2009. С. 230.

²⁰ Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6-ти т. Українська енциклопедія. 1999. URL: <https://leksika.com.ua/14051003/legal/ekspertiza> (дата звернення: 19.08.2022).

²¹ Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#n74> (дата звернення: 26.07.2022).

²² Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

²³ Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

експертиза» є невід'ємним елементом державного регулювання та управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності й проводиться відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу»²⁴. Водночас у Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу» *«наукова експертиза»* визначається як діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів²⁵.

Як бачимо, у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» подано досить широке та концептуальне розуміння *наукової експертизи*, тоді як у Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу» – вужче, яке за змістом подібне до визначень стрижневого терміна *«експертиза»*, розглянутих у підрозділі вище. Суттєвою вадою дефініції *«наукова експертиза»*, закріпленої в Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу», слід вказати відсутність суттєвої ознаки експертизи – суб'єкта, який її здійснює.

Крім ознак, властивих усім видам експертиз, *наукова експертиза* має певні особливості:

- 1) її предметом є оцінка саме науково-технічного рівня об'єкта;
- 2) метою проведення такої експертизи є прийняття рішень щодо її об'єктів. Саме за виділеними ознаками можемо встановити належність експертиз проектів законів до виду наукових експертиз, оскільки її предметом є оцінка наукового рівня законопроектів, а метою – прийняття народними депутатами рішень щодо законопроектів.

Лінгвістична експертиза законопроектів функціонує одночасно у межах двох систем: *експертизи законопроектів* та *лінг-*
[show/75/98-%D0%B2%D1%80#n74](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#n74) (дата звернення: 26.07.2022).

²⁴ Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

²⁵ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

вістичної експертизи, тому наступними аналізуватимемо ці види експертиз для з'ясування ознак поняття «*лінгвістична експертиза законопроектів*».

У навчальному посібнику Інституту законодавства Верховної Ради України за редакцією А. М. Ришелюк *експертиза законопроекту* розглядається як «діяльність висококваліфікованих фахівців та вчених, яка полягає у дослідженні, перевірці, аналізі та оцінці фахового та наукового рівня законопроекту ... є однією з форм його апробації. Однак вона може бути проведена як на етапі апробації, так і пізніше, зокрема, під час підготовки до розгляду проекту на пленарному засіданні Верховної Ради України»²⁶.

На думку О. Г. Мінкової, *експертиза проектів нормативно-правових актів* – це «діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, яка полягає у фаховому, оціночно-аналітичному дослідженні проектів нормативно-правових актів з метою виявлення у них недоліків технічного і змістовного характеру, прогнозування позитивних і негативних наслідків їх дії та формулювання обґрунтованих висновків і рекомендацій стосовно їх прийняття, вдосконалення чи відхилення»²⁷.

Попри відсутність законодавчої дефініції терміна «*експертиза законопроектів*» у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України»²⁸ (статті 93, 103) та Законі України «Про комітети Верховної Ради України»²⁹ (пункт 10 частини першої статті 15), аналіз положень цих актів дає можливість виокремити її суттєві ознаки:

- може проводитися: а) в обов'язковому порядку; б) за дорученням (Голови Верховної Ради України, Першого заступ-

²⁶ Ришелюк А. М. Законотворчість в Україні: навчальний посібник. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 334 с.

²⁷ Мінкова О. Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 27.

²⁸ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

²⁹ Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

- ника Голови Верховної Ради України, заступника Голови Верховної Ради України; в) за рішенням головного комітету;
- до її видів належать: а) наукова, юридична та інші експертизи; б) інформаційне та наукове дослідження; в) редакційне опрацювання (*в значенні «лінгвістична експертиза» – примітка автора*); г) експертиза щодо впливу законопроекту на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини; г) експертиза щодо відповідності законопроекту вимогам антикорупційного законодавства; д) експертиза щодо відповідності законопроекту міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції для підготовки експертного висновку;
 - є етапом законодавчої процедури;
 - вимагає чіткого визначення предмета і мети її проведення;
 - вид експертизи залежить від стадії підготовки законопроекту (наукова експертиза проводиться при підготовці проекту закону до першого читання, а юридична експертиза та редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза) – до всіх наступних читань);
 - суб'єктом-замовником є: Голова Верховної Ради України, Перший заступник Голови Верховної Ради України, заступник Голови Верховної Ради України або головний комітет; суб'єктом-організатором є: відповідні структурні підрозділи Апарату Верховної Ради України (Головне науково-експертне управління, Головне юридичне управління, Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України), Національна академія наук України, Кабінет Міністрів України, відповідні міністерства, інші державні органи, установи й організації або окремі фахівці; суб'єктом-виконавцем є експерт (фахівець);
 - її об'єктом є законопроекти – проекти законів, постанов Верховної Ради України, які містять положення нормативного характеру;
 - строк виконання – до 14 днів;

- її висновки мають рекомендаційний характер (висновки, підготовлені за результатами експертизи, направляються головному комітету для врахування при розгляді законопроекту та прийняття рішення стосовно подальшої роботи над ним).

Наведені вище суттєві ознаки експертизи законопроектів є спільними для всіх видів експертиз законопроектів, зокрема і для лінгвістичної, тому мають бути враховані у формулюванні визначення поняття «*лінгвістична експертиза законопроектів*».

Насамкінець проаналізуємо значення поняття «*лінгвістична експертиза*» для визначення її суттєвих ознак, які впливатимуть на формулювання визначення терміна «*лінгвістична експертиза законопроектів*».

На думку Л. В. Ажнюк, «*лінгвістична експертиза*» – це спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів та інших мовних об'єктів для з'ясування питань, що можуть мати юридичні наслідки³⁰. Н. В. Артикуца визначає *лінгвістичну експертизу* як спосіб дослідження тексту з метою надання кваліфікованої експертної оцінки різних параметрів тексту, мовних засобів різного рівня (графічних, фонетичних, граматичних, стилістичних тощо), їх відбору і використання, відповідності певним нормам та критеріям, нині активно застосовується у різних сферах юридичної діяльності (лінгвостилістична експертиза законопроектів, фоноскопична експертиза як різновид криміналістичної експертизи, авторознавча експертиза, експертиза конфліктних текстів (у документаційних й інформаційних спорах), мовноідентифікаційна експертиза (лінгвографічна, почеркознавча), експертиза рекламних текстів тощо)³¹.

На основі аналізу наукової літератури у сфері лінгвістичної експертизи, зокрема наведених визначень, до суттєвих ознак лінгвістичної експертизи можемо віднести:

³⁰ Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза як юридичний інструмент. *Магістеріум. Мовознавчі студії*. 2017. Вип. 66. С. 8.

³¹ Артикуца Н. В. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2462/Artykytsa_Zakonod_tekst.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 26.09.2022). С. 48.

- 1) це мовознавче дослідження;
- 2) її об'єктом є текст чи інший мовний об'єкт;
- 3) її метою є надання кваліфікованої експертної оцінки різних параметрів тексту (перевірка відповідності нормам і критеріям на сьогодні активно застосовується у різних сферах, зокрема юридичній).

У вітчизняному правовому полі лінгвістична експертиза переважно функціонує як вид криміналістичної експертизи, що проводиться у межах судового процесу. Однак вона все одно становить для нас науковий інтерес з огляду на те, що:

1) судова лінгвістична експертиза – це єдина лінгвістична експертиза в Україні, що отримала правову регламентацію (зокрема, у нормативно-правових актах урегульовані процесуальні питання її призначення, проведення, оформлення результатів та використання судових лінгвістичних експертиз³², питання відповідальності судового експерта³³, атестація судових експертів з проведення судової лінгвістичної експертизи та їх методик³⁴, організаційне і науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності³⁵);

2) у зв'язку з попереднім твердженням, може слугувати відправною точкою для вдосконалення правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні та для напрацювання науково-методичних рекомендацій її проведення;

³² Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

³³ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

³⁴ Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : Наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

³⁵ Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 № 595.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

3) має відповідну методологічну основу;

4) об'єктом як судової лінгвістичної експертизи, так і лінгвістичної експертизи законопроектів є письмове мовлення (з обмовкою на жанрово-стилістичні відмінності об'єктів експертизи).

Відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень³⁶ лінгвістична експертиза писемного мовлення поділяється на авторознавчу експертизу та семантико-текстуальну експертизу. З огляду на особливості об'єкта нашого аналізу доцільним є розгляд лише семантико-текстуальної експертизи писемного мовлення.

Суттєвими ознаками семантико-текстуальної експертизи, що впливають з положень Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, можемо назвати такі:

1) об'єктом її дослідження є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній формі;

2) вона вирішує завдання зі встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у текстах, їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в текстах;

3) питання, поставлені перед експертом, вирішуються ним за допомогою спеціальних знань у галузі лінгвістики на основі загальних і окремих норм мови з використанням посібників, академічних наукових праць, словників, довідників та інших наукових джерел;

4) експерт у галузі семантико-текстуальної експертизи відповідає, не виходячи за межі своїх спеціальних знань у галузі мовознавства;

5) висновок експерта за результатами таких досліджень не є правовою кваліфікацією, а є констатацією об'єктивного змісту

³⁶ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

тексту з позиції спеціальних знань у галузі семантико-текстуальних експертних досліджень³⁷.

Зіставивши значення термінів «*семантико-текстуальна експертиза*» та «*лінгвістична експертиза законопроектів*», можемо встановити, що лінгвістична експертиза законопроектів, на відміну від семантико-текстуальної експертизи:

- по-перше, передбачає дослідження досить специфічного продукту мовленнєвої діяльності людини – законопроекту;
- по-друге, експерт у галузі лінгвістичної експертизи законопроектів вимушений виходити за межі спеціальних знань у галузі мовознавства, а саме враховувати загальний та спеціальні правничі дискурси (теорію держави і права, теорії галузей права, судову практику, правила законодавчої техніки тощо);
- по-третє, має риси правової кваліфікації, адже у зауваженнях її висновку встановлюється невідповідність (здебільшого термінологічна) положень законопроекту положенням норм чинного законодавства.

Таким чином, дослідження предметного поля терміна «*лінгвістична експертиза законопроектів*», зокрема родових відносно нього понять, з урахуванням функціонально-стилістичних вимог наукового та законодавчого стилів дає змогу сформулювати авторські доктринальне та нормативно-правове визначення терміна «*лінгвістична експертиза законопроектів*».

Лінгвістична експертиза законопроектів (доктринальне визначення) – це дослідження тексту проекту закону щодо його відповідності Українському правопису, української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, яке проводять експерти у галузі правничої лінгвістики, результатом якого є розгорнута та науково обґрунтована оцінка.

Лінгвістична експертиза законопроектів (нормативно-правове визначення) – це етап законодавчої процедури, який

³⁷ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n272> (дата звернення: 26.09.2022).

полягає у дослідженні та оцінці тексту проекту закону щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, що забезпечується відповідним структурним підрозділом Апарату Верховної Ради України.

Крім з'ясування значення терміна «*лінгвістична експертиза законопроектів*», для розкриття правової природи лінгвістичної експертизи законопроектів як об'єкта конституційно-правового дослідження необхідно охарактеризувати її структуру та функції. Загальна теорія держави і права визначає об'єкт права як правовідносини, структуру яких становлять їх суб'єкти, об'єкт (іноді предмет) та зміст. За такою логікою пропонуємо нижче розглянути внутрішню будову лінгвістичної експертизи законопроектів.

Суб'єкти. Відповідно до класифікації, поданої у статті 4 Закону України «Про наукову та науково-технічну експертизу» (є базовим законом щодо всіх видів експертиз), суб'єкти експертиз поділяються на замовників, організаторів експертизи, а також експертів.

З аналізу норм Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України та Положення про Головне управління законодавчого забезпечення Апарату Верховної Ради України можемо визначити, що:

- замовниками лінгвістичної експертизи законопроектів є суб'єкти законодавчої ініціативи;
- організаторами: а) в обов'язковому порядку – Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України; б) в інших випадках, передбачених законом – Національна академія наук України, Кабінет Міністрів України, відповідні міністерства, інші державні органи, установи й організації або окремі фахівці;
- експертами: а) в обов'язковому порядку – працівники Управління опрацювання законодавчих актів та Редак-

дійного управління Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України; б) в інших випадках, передбачених законом, – окремі фахівці.

Об'єкт. Об'єктом лінгвістичної експертизи законопроектів є не тільки мовні одиниці (слова, словосполучення і речення), але і текст законопроекту загалом як мовна одиниця, продукт мовленнєво-міркувальної діяльності³⁸.

Предмет. Предметом лінгвістичної експертизи законопроектів, на нашу думку, є аналіз тексту законопроекту щодо його відповідності затвердженим мовним вимогам (Українському правопису, Методичним рекомендаціям щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, Правилам оформлення проектів законів та основних вимог законодавчої техніки, стандартам української правничої термінології тощо), в результаті якого надається висновок.

Зміст. Зміст правовідносин щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів становлять права та обов'язки її суб'єктів. Загальні положення щодо прав та обов'язків замовників, організаторів і експертів під час проведення лінгвістичної експертизи законопроектів закріплені у Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу», а спеціальні – у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України», Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, Положенні про порядок роботи з документами у Верховній Раді України та посадових інструкціях працівників Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України.

Функції. Щодо функцій експертної діяльності в законопроектіванні у науковців сформувалися різні погляди. Наприклад, О.М. Шишпаренок розрізняє загальні та спеціальні експертні функції: до загальних відносить дослідницьку, діагностичну,

³⁸ Батюшкіна М.В. Лингвистическая экспертиза законопроектов: объект, предмет и задачи. *Вестник ТГПУ*. С. 11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lingvisticheskaya-ekspertiza-zakonoproektov-obekt-predmet-i-zadachi> (дата звернення: 26.09.2022).

прогностичну, інформаційну й аргументаційну, а до спеціальних – профілактичну, захисну, коригувальну функції³⁹. О. Г. Мінкова виділяє діагностичну, профілактичну, прогностичну, контрольну та процедурно-узгоджувальну функції експертиз законопроектів⁴⁰. О. М. Попов та Н. Л. Хананашвілі виокремлюють оціночно-діагностичну, соціально-контрольну, консультативно-узгоджувальну, прогностичну та проектно-управлінську функції експертизи⁴¹.

Узагальнюючи запропонований у науковій літературі перелік функцій експертиз законопроектів, можемо визначити функції, що характерні саме для лінгвістичної експертизи законопроектів як важливого інструмента вдосконалення законопроектної роботи:

1) діагностична – пов’язана з розпізнаванням і визначенням помилок у тексті законопроекту, форм їх вираження для усунення та запобігання таких помилок у майбутньому. Оцінка дає змогу глибше вивчити процес законопроектування, встановити причини, що перешкоджають досягненню належної якості законопроектів; визначити фактори, які сприяють проектуванню логічно узгодженого законопроекту. Діагностика можлива за умови спостережливості експерта та наявності у нього уміння правильно діагностувати правові явища;

2) методична – полягає у впорядкуванні лінгвістичного дослідження законопроекту, формування послідовного і систематичного плану, алгоритму такого дослідження;

3) аналітична – полягає у детальному дослідженні характеристик законопроекту лінгвістичними методами, за допомогою яких можна виявляти прихований зміст у текстах законопроек-

³⁹ Шишпаренко О. Н. Роль правовой экспертизы в обеспечении правового качества проектов законов субъектов Российской Федерации. *Академ. юрид. журнал*. 2012. № 2 (48). С. 19.

⁴⁰ Мінкова О. Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 29–34.

⁴¹ Попов А. Н., Хананашвили Н. Л. Общественная экспертиза: принципы организации и условия эффективности. Москва : Общественный совет города Москвы, 2010. С. 14

тів (наприклад, корупціогенні фактори, порушення чи обмеження прав людини, ознаки дискримінації тощо);

4) запобіжна – заздалегідь попереджає допущення помилок у тексті законопроекту;

5) прогностична – полягає у передбаченні на основі наявних даних імовірність виникнення проблем застосування приписів законодавства у зв'язку з допущеними помилками в тексті законопроекту;

6) оцінювальна – встановлює відповідність тексту законопроекту визначеним критеріям (на жаль, критерію у формі методичних рекомендацій досі не вироблено. На сьогодні критеріями, яким мають відповідати проекти законів, є: Український правопис, вимоги до мови та термінології законопроектів, викладені у Правилах оформлення проектів законів і основні вимоги законодавчої техніки);

7) коригувальна – передбачає внесення правок, виправлень до тексту законопроекту;

8) герменевтична – полягає в інтерпретації тексту законопроекту, спрямованій на виявлення істинного значення правових конструкцій;

9) аргументаційна – передбачає обґрунтування експертом положень його висновків з метою переконання в доцільності їх урахування у тексті законопроекту.

Огляд особливостей структури та функцій правовідносин щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів дозволяє виокремити ті риси, що характеризують ці правовідносини як конституційно-правові⁴²:

- по-перше, вони пов'язані з відносинами публічної влади (а саме законодавчої процедури);
- по-друге, вони є різновидом політико-правових зв'язків, оскільки мають безпосередній стосунок до суб'єктів по-

⁴² Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Запоріжжя : Дике Поле, 2012. 479 с. URL: https://web.archive.org/web/20131207151605/http://pidruchniki.ws/1376102546854/pravo/konstitutsiyno-pravovi_vidnosini_ponyattya_elementi#565 (дата звернення: 25.03.2022).

літичного процесу, реалізації владних повноважень органами державної влади (Президента України, народних депутатів України, Кабінету Міністрів України);

- по-третє, регулюються та охороняються конституційними нормами і принципами (Конституцією України, законами України «Про Регламент Верховної Ради України», «Про комітети Верховної Ради України», актами Президента України, актами Верховної Ради України та іншими підзаконними актами);
- по-четверте, здійснюються свідомо і цілеспрямовано в результаті волевиявлення суб'єктів конституційно-правових відносин (законопроекти направляються на редакційне опрацювання (лінгвістичну експертизу) в обов'язковому порядку або за дорученням Голови Верховної Ради України, його Першого заступника чи заступника за розподілом обов'язків, або за рішенням комітету Верховної Ради України);
- по-п'яте, мають винятково загальнодержавний характер (законопроекти, направлені на експертизу, є потенційними законами, що мають загальнообов'язковий характер).

Наведений у цьому підрозділі аналіз дає змогу стверджувати, що лінгвістична експертиза законопроектів як об'єкт конституційно-правового дослідження в Україні є маловивченим. На монографічному рівні досі не проводилось жодного дослідження з цієї тематики, а наукові статті та доповіді українських учених, які висвітлюють лише деякі аспекти лінгвістичної експертизи законопроектів, не розкривають усього спектру відносин, які супроводжують її проведення. Таким чином, брак наукового доробку у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів у певну міру зумовлює юридично-лінгвістичну невизначеність та неналежне організаційно-правове забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

1.2. Генеза міжгалузевих наукових досліджень лінгвістичної експертизи законопроектів

У науковій літературі не раз наголошувалося, що для розвитку наукової думки в кінці ХХ – на початку ХХІ століття характерними є не лише процеси диференціації, а й інтеграції наук. Наслідком таких процесів є те, що на стику окремих галузей виникають нові науки, як, наприклад, математична логіка, хімічна фізика, економічна геологія, військова географія, технічна естетика та ін. Перелік спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук в Україні, свідчить про те, що нині практично немає таких галузей знань, до яких не входили б науки, які виникли на стику двох галузей. Сказане у повну міру стосується й філологічної та юридичної галузей науки, на стику яких виникла і розвивається юридична лінгвістика^{43, 44}.

На сьогодні у вітчизняній та зарубіжній науці чимало зроблено для розв'язання теоретичних і практичних проблем, які перебувають на перетині лінгвістичної та правничої наук, свідченням чого є численні праці, опубліковані як в Україні, так і за її межами⁴⁵. Одним із найважливіших завдань української юридичної лінгвістики український мовознавець, академік Національної академії наук України Ю.Ф. Прадід, який першим здійснив комплексний огляд вітчизняних наукових праць у сфері юридичної лінгвістики, називає забезпечення проведення лінгвістичної експертизи проектів законів, указів, постанов тощо⁴⁶, на дослідження якого, власне, спрямована ця моногра-

⁴³ Термін «юридична лінгвістика» вперше ввів у науковий обіг німецький учений А. Подлех у своїй праці «Юридична лінгвістика», що побачила світ у Мюнхені 1976 р. В Україні цей термін набув поширення насамперед у працях Ю.Ф. Прадіда.

⁴⁴ Прадід Ю.Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2011_2_5 (дата звернення: 01.03.2022).

⁴⁵ Прадід Ю.Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2011_2_5 (дата звернення: 01.03.2022).

⁴⁶ Прадід Ю.Ф. Місце юридичної лінгвістики в системі наук. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип. 15. С. 68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2001_15_15 (дата звернення: 17.03.2022).

фія «Лінгвістична експертиза законопроектів в Україні: теоретичні та конституційно-правові аспекти».

Тому, зважаючи на те, що предмет цього дослідження сполучає у собі правову та мовну системи знань, розвиток наукових ідей та досліджень у сферах мови і права має невіддільний зв'язок з історією становлення юридичної лінгвістики.

У дисертаційному дослідженні «Загально-теоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань» українська вчена О. В. Мінченко здійснила системний аналіз історіографії юридико-лінгвістичної теорії у правничій науці. Дослідниця зазначає, що генезі й розвитку лінгвістичних та правничих ідей не іманентні «лінійність» чи «спіралеподібність», а тому вони не у повну міру можуть бути описані у межах класичного поділу історії на античність, середньовіччя, новий і новітній часи. Крім цього, питання мови і права як єдиного предмета дослідження не порушувалося аж до другої половини ХХ століття. Зважаючи на це, вчена пропонує виокремити два етапи виникнення та становлення основних ідей і наукових положень юридико-лінгвістичної теорії:

- доюридико-лінгвістичні дослідження лінгвістичних та правознавчих засад зв'язку мови і права, для яких характерне пізнання зв'язку вказаних соціальних явищ, впливу одного на інше, їх культурно-релятивного аспекту;
- виникнення власне юридико-лінгвістичних досліджень⁴⁷.

Окремі лінгвістичні й правознавчі ідеї, що є складовою юридико-лінгвістичної теорії та водночас методологічним підґрунтям проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, виникають і обґрунтовуються ще у стародавньому світі⁴⁸.

Першим ученням, у якому закладені методологічні основи лінгвістичного аналізу юридичного, зокрема законодавчого тек-

⁴⁷ Мінченко О. В. Загально-теоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань: монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 8–9.

⁴⁸ Мінченко О. В. Загально-теоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань: монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 34.

сту, є герменевтика. Герменевтика як мистецтво і теорія тлумачення текстів бере свій початок у класичній Античності у праці Арістотеля «Про тлумачення» (*De interpretatione*), яка до того ж має другу назву «Герменевтика». Цей трактат Арістотеля не належить до суто герменевтичних за тематикою, однак логічна теорія висловлювань у ній підпорядкована меті досягнення смислового результату шляхом правильного оформлення та надання логічного значення мовним виразам⁴⁹. Проблема тлумачення в ньому ставиться в залежність від логіко-граматичних можливостей вираження. Адекватність розуміння – від правильності граматичної структури мови та логічної істинності висловлювань (правильності логічної форми). Тобто Арістотель дотримується раціонального принципу: зрозуміти можна лише те, що правильно сформовано та істинно. І навпаки, неправильні граматичні форми та хибні судження не сприяють розумінню висловлювання⁵⁰. Таким чином, Арістотель окреслює висхідні для розуміння логіко-граматичні параметри, які б мали слугувати безумовними критеріями у процесі законопроекування та експертизи законопроектів. Однак зауважимо, що бездоганність логіко-граматичної структури правової норми не гарантує правильного праворозуміння і правозастосування, тоді як будь-яка логічна похибка у правовій нормі неминуче призводить до неправильного праворозуміння та правозастосування.

Також згідно з Арістотелем окремі слова як одиниці мови є нейтральними для розуміння до тих пір, поки вони поза контекстом (не є складовою висловлювання). Вони логічно нейтральні (не істинні й не хибні), бо логічне значення встановити неможливо. Можливість встановлення логічного значення залежить від онтологічного стану предмета. Наприклад, пише Арістотель, імена «яблуко» або «козлоолень» щось позначають, але невідомо, чи дійсно існують ці предмети. Якщо чуємо якесь слово поза

⁴⁹ Юркевич О. М. Герменевтична логіка: монографія. Riga, Latvia, European Union : Lambert Academic Publishing, 2018. С. 8.

⁵⁰ Юркевич О. М. Герменевтична логіка: монографія. Riga, Latvia, European Union : Lambert Academic Publishing, 2018. С. 8.

контекстом, ми можемо сказати, що це є «щось», однак цього недостатньо, тому що після цього виникають запитання: як це розуміти? до чого це було сказано⁵¹? У такий спосіб уже у межах логічної теорії висловлювань виникли передумови для формування контекстуального підходу тлумачення з урахуванням смислової мети висловлювань, без якого важко уявити адекватну інтерпретацію положень норм як чинних законів, так і законопроектів.

Важливість урахування юридичного контексту в процесі герменевтичного аналізу правових норм досить наочно демонструє Л. М. Василькова на прикладі термінопонять «мучення» та «мордування», наголошуючи, що «роз'яснити правову норму, використовуючи лише прийоми філологічного тлумачення, практично неможливо. Тому виникає необхідність філологам користуватися логічними законами та аналізувати терміни не тільки з філологічного боку, а й з юридичного»⁵². Розглядаючи терміни «мучення» та «мордування» вчена застерігає, що тільки з філологічного боку вони будуть виглядати як абсолютні синоніми (мучення – дія за значенням мучити та стан за значенням мучитися; мучити – завдавати мук, фізичних або моральних страждань; мордування – дія та стан за значенням мордувати – завдавати комусь фізичного болю або моральних страждань; мучити, катувати) (СУМ, IV, с. 801, 833). За тенденцією уникання синонімії в термінології такі терміни мали б замінити один одного, або взагалі йшлося б про усунення одного з них. Додержання юридичного аналізу показує, що мучення – це примусове тримання людини в умовах, шкідливих для життя (холоді, задусі тощо), а мордування – це спричинення людині фізичного болю шляхом щипання, штрикання гострими предметами тощо⁵³.

⁵¹ Юркевич О. М. Герменевтична логіка: монографія. Riga, Latvia, European Union : Lambert Academic Publishing, 2018. С. 9.

⁵² Василькова Л. М. Законодавче та філологічне тлумачення термінопонять кримінального права. *Термінологічний вісник*. 2013. С. 121. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/51300/21-Vasyilkova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 23.03.2022).

⁵³ Василькова Л. М. Законодавче та філологічне тлумачення термінопонять кримінального права. *Термінологічний вісник*. 2013. С. 121 URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/51300/21-Vasyilkova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 23.03.2022).

Тобто у тлумаченні законодавчого тексту юридичний контекст та дискурс нашаровуються на правила філологічного тлумачення, а отже мають вирішальне значення у формуванні висновку інтерпретатора, зокрема експерта, який проводить лінгвістичну експертизу законопроектів.

Проблеми осмислення зв'язку мови та права, які нерозривно пов'язані з розвитком лінгвістичних методів аналізу юридичного тексту, значно зміщуються в епоху Середньовіччя, де виникає і розвивається християнська екзегеза та герменевтика⁵⁴. У розвитку герменевтики значну роль відіграв Августин Аврелій (Блаженний). У його праці «Християнська наука або основи герменевтики та церковного красномовства» знаходимо початок структурно-знакового підходу (семіотики)⁵⁵. Під герменевтикою він розумів теорію (правила) і практику (риторику) розуміння та інтерпретації біблійних текстів⁵⁶. У «Християнській науці...» Августин сформулював низку положень, що дозволяють знайти істинний сенс священних текстів та донести (передати) його іншим⁵⁷. Зокрема О. В. Мінченко пропонує серед них виділити такі положення філософа:

1) авторитет церкви визначає і авторитет Писання, а тому значущими є ті книги, які отримали визнання церкви (у сучасному правовому середовищі аналогією цього положення є теза про ієрархію джерел права, а також види нормативно-правових актів за юридичною силою);

2) адекватне розуміння тексту Писання передбачає наявність християнської віри у коментатора, його духовність (знову ж таки, проводячи аналогії, не можна не зазначити, що тлума-

⁵⁴ Мінченко О. В. Загально-теоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань: монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 37.

⁵⁵ Христианская наука или основания герменевтики и церковного красноречия. URL: <https://arheve.com/read/avgustin/hristianskaya-nauka-ili-osnovaniya-germenevtiki-i-cerkovnogog-krasnorechiya/12276> (дата звернення: 23.02.2022).

⁵⁶ Юркевич О. М. Герменевтична логіка: монографія. Riga, Latvia, European Union : Lambert Academic Publishing, 2018. С. 11–12.

⁵⁷ Юркевич О. М. Герменевтична логіка: монографія. Riga, Latvia, European Union : Lambert Academic Publishing, 2018. С. 12.

чення юридичних текстів на сьогодні теж передбачає наявність хоча б основ правових знань у суб'єкта інтерпретації);

3) буквальне тлумачення може бути використане, водночас воно не дає змоги розкрити повністю багатоплановість біблійного тексту, що зумовлює необхідність використання алегоричного методу. Якщо тексти містять слова з переносним значенням, їх не слід тлумачити буквально (у сучасності це положення теж використовується для тлумачення текстів нормативно-правових актів, маємо на увазі, зокрема, необхідність пізнати «дух» закону, а не лише його букву);

4) проблема неоднозначного розуміння тексту вирішується через застосування правила віри, яке передбачає, що тлумачення не може вступати у протиріччя з церковним ученням (усім правникам і навіть студентам перших курсів вищих закладів освіти, що готують фахівців-юристів, відоме положення, згідно з яким «усі сумніви щодо вини особи, яка підозрюється у вчиненні правопорушення, тлумачаться на її користь», відповідно до частини третьої статті 62 Конституції України «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь». Це цілком відповідає конституційним приписам про верховенство права (стаття 8 Конституції України) і визнання людини найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України)⁵⁸. Як бачимо, сформовані у добу Середньовіччя основи семантики та теорії семантичної інтерпретації Закону Божого у певну міру екстраполюються на світські закони й до сьогодні.

Наступний виток розвитку юридико-лінгвістичних досліджень, який суттєво вплинув на поступ у сфері лінгвістичного аналізу тексту нормативно-правових актів, відбувся лише на початку ХХ століття та увійшов в історію філософії як «лінгвістичний поворот» або «мовна революція». Термін «лінгвістичний

⁵⁸ Мінченко О.В. Загально-теоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань: монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 39.

поворот» описує ситуацію, що склалася у філософії у першій третині – середині ХХ століття і позначає момент переходу від класичної філософії, яка розглядала свідомість як вихідний пункт філософствування, до філософії некласичної, що виступає з критикою метафізики свідомості й звертається до мови як альтернативи картезіанського «cogito»⁵⁹.

Основними рисами «лінгвістичного повороту» є відмова від гносеологічної і психологічної проблематики, критика поняття суб'єкта, звернення до дослідження змісту й значення, заміна поняття істинності поняттям свідомості, прагнення розглядати мову як граничну онтологічну підставу мислення і діяльності, релятивізму та історизму⁶⁰.

В історії аналітичної філософії виокремлюють дві хвилі «лінгвістичного повороту». Перша хвиля «лінгвістичного повороту» припадає на 20-ті роки ХХ століття та відзначається різноманітними спробами прояснення та реформування мови відповідно до законів логіки, яка трактується як єдина структура дійсності. На цьому етапі лінгвістичний поворот здійснювався у межах синтаксично-семантичного підходу, що орієнтувався на аналіз асерторичних пропозицій, абстрагуючись від розгляду прагматичних аспектів мовного значення, пов'язаних з реальним використанням мови⁶¹. Друга хвиля «лінгвістичного повороту» припадає на 40–50-ті роки ХХ століття, коли проекти поліпшення мови замінюються дослідженням і описом різних типів мови в її повсякденному функціонуванні. Структуралізм, герменевтика, лінгвістична філософія акцентують свою увагу на контекстах та передумовах висловлювань, на об'єктивуванні структур мови поза зв'язком із суб'єктом. Ідея єдиної доскона-

⁵⁹ Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. С. 558.

⁶⁰ История философии : Энциклопедия. Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. URL: http://yanko.lib.ru/books/encycl/hist_of_philosophy_encycl_gricanov.htm#Тос59309472 (дата звернення: 01.03.2022). С. 552.

⁶¹ История философии : Энциклопедия. Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. URL: http://yanko.lib.ru/books/encycl/hist_of_philosophy_encycl_gricanov.htm#Тос59309472 (дата звернення: 01.03.2022). С. 552.

лої мови замінюється поняттями відмінності, багатозначності, історичності підстав мови, описом її політичних і соціальних функцій⁶².

Серед представників «лінгвістичного повороту», які досліджували особливості функціонування юридичної мови, стилістики нормативно-правових актів та лінгвістичного аналізу нормативно-правового тексту, слід назвати Л. Вітгенштайна, Ю. Габермаса, Г. Гадамера, М. Гайдегера, Г. Гарта, В. Гумбольдта, Б. Гуссерля, В. Квайна, Дж. Остіна, Б. Рассела, Дж. Серля, Ф. де Соссюр, П. Струсона, Г. Фреге, Ф. Шлеєрмахера, К. Ясперса та ін.

Пропонуємо розглянути окремих представників «лінгвістичного повороту», праці яких найбільше вплинули на формування важливого для нашого предмета дослідження напряму юридичної лінгвістики – лінгвоюридичної експертології.

Значним внеском у розвиток лінгвістичних засад перекладу нормативно-правового тексту є праці відомого німецького філософа, перекладача, основоположника філологічної герменевтики Фрідріха Даніеля Ернста Шлеєрмахера. У цьому контексті велике значення має його лекція «Про різні методи перекладу» (*die verschiedenen Methoden des Übersetzens*), яку філософ прочитав у Берліні на початку ХІХ століття (24 червня 1813 року) на засіданні Королівської академії наук. Ф. Шлеєрмахер виокремлює два типи перекладу, акцентуючи увагу на тому, що вони зовсім різні та їх не можна використовувати ні одночасно, ні перекладаючи один текст⁶³. Тобто перекладач має застосовувати лише один із них:

1) форе́нізація (оскільки Ф. Шлеєрмахер, виокремлюючи ці типи перекладу, не називає їх, ми використовуємо назви типів перекладу, запропоновані американським фахівцем перекладу

⁶² История философии : Энциклопедия. Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. С. 552. URL: [2http://yanko.lib.ru/books/encycl/hist_of_philosophy_encyclgricanov.htm#_Toc59309472](http://yanko.lib.ru/books/encycl/hist_of_philosophy_encyclgricanov.htm#_Toc59309472) (дата звернення: 01.03.2022).

⁶³ Мінченко О. В. Загально-теоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань: монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 43.

Лоуренсом Венуті, які й виокремлено на основі ідей німецького філософа). Означений тип перекладу передбачає прагнення перекладача максимально наближено до мови оригіналу перекласти текст, не використовуючи спрощень та не адаптуючи його до культури, мовою якої здійснюється переклад. Результат такого перекладу доволі важко сприймається читачами, оскільки залишається багато «темних місць», текст містить іноземні концепти, які не завжди зрозумілі й нелегко сприймаються адресатом перекладу;

2) доместикація ж, навпаки, передбачає спрощення перекладачем тексту, адаптацію останнього до потреб адресата, що зумовлює використання термінології, властивої культурі, на мову якої робиться переклад. Але при використанні такого типу перекладу фактично зникає авторський стиль (хоча такий же результат може бути властивий і при застосуванні першого стилю перекладу), що дає змогу значній частині філософів говорити про результат перекладу як новий твір, який не є похідним від оригінального твору⁶⁴.

Також методологічно цінною для лінгвістичної експертизи законопроектів (та загалом для юридико-лінгвістичної теорії) є робота Ф. Шлеєрмахера «Герменевтика» (Hermeneutik), у якій він виклав свою герменевтичну теорію, сформулював універсальний принцип наукової інтерпретації тексту, що згодом був названий герменевтичним колом: ціле розуміється через пізнання елементів, кожен з яких має розумітися тільки у зв'язку з цілим. При цьому герменевтичне коло є основою частин інтерпретації:

1) граматичної, за якої аналізується мова (текст) через зв'язок з «мовною сферою, близькою автору і читачу»;

2) психологічної, за якої аналізується мова (текст) через зв'язок з життям автора, особливостями його стилю тощо⁶⁵.

⁶⁴ Мінченко О.В. Загально-теоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань: монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 43 - 44.

⁶⁵ Мінченко О.В. Загально-теоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань: монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019.С. 44.

Важливі ідеї, які й у наш час активно використовуються у лінгвоюридичній експертології, висловив і обґрунтував засновник структуралізму, відомий швейцарський лінгвіст Фердінанд де Соссюр. Розглядаючи мову як соціальне явище, Ф. де Соссюр виокремлює її семіотичний характер як ту іманентну ознаку, що допомагає відмежувати від інших соціальних явищ, у тому числі й правових: мова – це передусім система знаків. При цьому знаку властива певна дихотомія, яка проявляється через єдність форми і змісту (що цілком відповідає взаємодії однойменних діалектичних категорій: немає неформленого змісту як і форми без змісту). Однак швейцарський лінгвіст виокремлює також таку ознаку символу, як довільність, розкриваючи її зміст відсутністю усталеного зв'язку між самим символом та позначуваним явищем/предметом (так, наприклад, юридична особа могла б позначатися іншим терміном). Відтак, форма є залежною від закономірностей і тенденцій розвитку мови⁶⁶.

Висвітлюючи генезу досліджень у сфері лінгвістичного аналізу мови нормативно-правових актів, слід згадати засновника юридичного позитивізму, відомого англійського правника Джона Остіна. Розглядаючи мову як безліч висловлювань, які вимовляються у конкретних ситуаціях, Дж. Остін запропонував розрізняти «констатуючі» та «перформативні» висловлювання: якщо констативи повідомляють про деякий факт і тому можуть бути істинними або помилковими, то перформативи є вчиненням певної дії і можуть бути вдалими чи невдалими залежно від успішності цієї дії. Надалі він дійшов висновку, що будь-яке висловлювання є перформативним, і сформулював основи теорії мовленнєвих актів, які мають важливе значення в лінгвістиці та логіці⁶⁷. Зокрема перформативний акт – це такий акт, який створює у світі нову реальність, він не завжди мусить бути озвученим мовленнєвим актом. Коли почесна особа перерізає смуж-

⁶⁶ Мінченко О. В. Загально-теоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань: монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 51.

⁶⁷ Бакеева Л. Б. Остин. Большая российская энциклопедия. URL: <https://bigenc.ru/philosophy/text/268198a0> (дата звернення: 23.01.2022).

ку, відкриваючи нову установу, то відбувається перформативний акт, тому що створюється нова реальність – нова установа. Коли президент проголошує указ, то це також є перформативним актом, тому що вноситься щось нове у життя суспільства⁶⁸.

У контексті лінгвістичної експертизи законопроектів особливо цінними є міркування вченого щодо такого виду перформативних актів, як інституційні акти. До них належать акти, форма яких визначається певною інституцією⁶⁹.

Дж. Остін наводить перелік правил, які повинні бути дотримані в мовленнєвому акті. Він їх позначає грецькими літерами α , β , γ . Кожне правило ділить на два пункти. Наведемо ці правила, дещо спрощуючи виклад:

$\alpha.1$ Щоб відбувся перформативний акт, повинна існувати певна інституція, заснована на певній конвенції; мовні акти відбуваються в межах цієї інституції. У цьому правилі треба виділити два аспекти: конвенція та інституція. Правилком, яке визначає перформативний акт, є суспільна домовленість – конвенція. Усі конвенційні правила творять одну структуру – інституцію. Інституцією можуть бути як певне культурне товариство, так і держава, церква, фірма, університет. Інституція творить правила та стежить за їх дотриманням. Будь-який мовленнєвий акт має сенс лише в певному середовищі⁷⁰.

$\alpha.2$ Особи, які прагнуть здійснити перформативний акт, повинні бути готовими для здійснення цього акту. Уявімо, що громадянин України, який прожив на території України не менше п'яти років та не притягався до кримінальної відповідальності, заявив про своє бажання отримати українське громадянство. Це неможливо, тому що громадянин України не підходить під категорію потенційних претендентів на українське громадянство, оскільки він уже його має, хоча в чинному законодавстві

⁶⁸ Шепетяк О. Теорія мовленнєвих актів. *Вісник факультету романо-германської філології* / за ред. В. П. Кеміня. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2008. Вип. 3. С. 102.

⁶⁹ Шепетяк О. Теорія мовленнєвих актів. *Вісник факультету романо-германської філології* / за ред. В. П. Кеміня. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2008. Вип. 3. С. 103.

⁷⁰ Шепетяк О. Теорія мовленнєвих актів. *Вісник факультету романо-германської філології* / за ред. В. П. Кеміня. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2008. Вип. 3. С. 103.

України і не забороняється громадянам України клопотати про отримання українського громадянства. З цього прикладу видно, що громадянин України не є відповідною особою для здійснення цього перформативного акту. Так само ніхто, крім Президента України, не може видавати укази, ніхто, крім парламенту, не може приймати закони.

β.1 Мовленнєві акти повинні відбуватися коректно. Щодо кожного мовного акту існує ціла низка правил, з якими вони повинні узгоджуватися.

β.2 Мовленнєві акти повинні бути повними. Форма акту передбачає також усі її частини. Якщо клієнт банку підійде до банкомату, набере пін-код, вкаже бажану суму, то акт все одно не відбудеться, якщо він не вставить картку.

γ.1 Той, хто творить мовленнєвий акт, повинен знати, як правильно його здійснювати. Мовні акти творяться не самі для себе, а для інших людей. Тому той, хто говорить, повинен знати норми, встановлені конкретним культурним середовищем, конкретною інституцією. Якщо хтось пише прохання, то мусить знати форму написання.

γ.2 Той, хто говорить, повинен чинити так, як вимагає середовище. Це правило свідчить, що знання, передбачені правилом γ.1, повинні бути впроваджені в життя⁷¹.

У генезі досліджень лінгвістичної експертизи законопроектів особливої уваги заслуговує науковий доробок відомого британського філософа і теоретика права, завідувача кафедри юриспруденції Оксфордського університету Герберта Лайонел Адольфус Гарта. У сучасній науковій літературі прийнято вважати, що свою популярність та авторитет Г. Гарт здобув саме як теоретик і філософ права, який зробив значний внесок у розвиток юриспруденції ХХ століття. Широку популярність йому принесла публікація фундаментальної праці «Поняття права», перше видання якої відбулося в 1961 році. З цього часу прийнято відраховува-

⁷¹ Шепетяк О. Теорія мовленнєвих актів. *Вісник факультету романо-германської філології* / за ред. В. П. Кеміня. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2008. Вип. 3. С. 103–104.

ти становлення нового напрямку в праворозумінні – аналітичної теорії та філософії права. Це досить специфічний напрям, який будучи спочатку частиною аналітичної філософії, а після – самостійною галуззю наукового знання, характеризується широким застосуванням новацій і методик лінгвістичного аналізу мови до дослідження правових конструкцій. «Роз'яснення» юридичної мови через аналіз слововживання основних юридичних понять стає основним завданням правознавця, від успішності вирішення якої, зрештою, залежатиме якість і ефективність правової системи. Пошуки варіантів побудови послідовної та несуперечливої концепції юридичної мови, що враховує його онтологічні й епістемологічні особливості, які відрізняють його від повсякденної мови, стають умовами, що скеровують розвиток сучасної аналітичної філософії права⁷².

Спираючись на ідеї філософсько-лінгвістичного аналізу і специфіку юридичного дискурсу, Г. Гарт вибудував власну методологію пояснення базових правових понять (термінів). Серед її ключових елементів можна назвати:

1) звернення до підстав застосування терміна в мовній практиці (на противагу пошуку його справжніх фактуальних референтів або універсальних логічних критеріїв слововживання);

2) акцентацію «сили» або мовної функції терміна поряд з його значенням і об'єднання в аналізі семантичних і прагматичних аспектів (як альтернатива редукції безлічі мовних функцій до опису і пов'язаного з цим ізольованого пошуку значення окремих термінів);

3) фіксацію складності й відкритості слововживання – різнорідності (логічної неуніфікованості) підстав застосування терміна, його невизначеності в суміжних випадках (замість застосування моделі недосконалої реальної мови, принципово піддається і потребує логічної гомогенізації)⁷³.

⁷² Оглезнев В. В. Г.Л.А. Харт и формирование аналитической философии права. Томск : Изд-во Том. ун-та, 2012. 216 с.

⁷³ Касаткин С.Н. Объяснение правовых понятий в аналитической юриспруденции Г. Харта: методология и проблематизация. *Труды Института государства и права*

Такий підхід Г. Гарта передбачає дотримання певних вимог, а саме:

1) роз'яснюваний термін (поняття) розглядається не ізольовано, а в складі цілісних висловлювань, що утворюють найбільш характерні випадки його вживання в юридичній практиці цієї правової системи;

2) на основі та в контексті цих висловлювань термін (поняття) пояснюється за допомогою:

а) встановлення умов істинності подібних висловлювань (умов, за яких відповідний термін вживається доречним, належним, результативним чином);

б) визначення мовної функції висловлювання, насамперед того, як ці висловлювання (і відповідний словник) використовуються при виробництві юридичного висновку на підставі правил у конкретному випадку⁷⁴.

На нашу думку, розроблена вченим методологія у ХХ столітті не втрачає актуальності та практичної значущості й у сучасному законотворчому процесі. Зокрема дотримання наведених правил у формулюванні законодавчих дефініцій суттєво б знизило численність колізій, спричинену термінологічною невизначеністю та неузгодженістю.

Наприкінці ХХ століття наукові розвідки у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів здійснюються переважно у межах комплексних досліджень права й мови як єдиного предмета (без акценту на прерогативі лінгвістики чи права) – юридичної лінгвістики, зокрема в однойменних працях «Юридична лінгвістика» (Rechtlinguistik) німецького правознавця, філософа, історика Адальберта Подлеха⁷⁵ та «Юридична лінгвістика»

ПАН. 2018. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obyasnenie-pravovyh-ponyatiy-v-analiticheskoy-yurisprudentsii-g-harta-metodologiya-i-problematizatsiya> (дата звернення: 25.02.2022). С. 51–53.

⁷⁴ Касаткин С.Н. Объяснение правовых понятий в аналитической юриспруденции Г. Харта: методология и проблематизация. *Труды Института государства и права РАН*. 2018. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obyasnenie-pravovyh-ponyatiy-v-analiticheskoy-yurisprudentsii-g-harta-metodologiya-i-problematizatsiya> (дата звернення: 25.02.2022). С. 51–53.

⁷⁵ Podlech Aalbert. Rechtslinguistik. *Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften* : Band

(Linguistique juridique) французького професора права Джерарда Корну. У баченні Дж. Корну юридична лінгвістика по суті є дослідженням (вивченням) мови права. Ця мова існує як спеціалізована мова, оскільки право проявляється через слова, має словесну форму. Всі ці слова утворюють правничий словник. Водночас, на думку автора, словник є інструментом дискурсу. Мова «організовує» правові приписи⁷⁶.

Крім того, слід зазначити, що з 2007 р. функціонує Міжнародна асоціація мови та права, яка була заснована юридичними лінгвістами Пітером Тирсма, Лоуренсом Соланом та Дієром Штаєм. Їх ініціатива полягала у створенні мережі лінгвістів і юристів у всьому світі, що працюють над мовною матрицею права. У цьому контексті мова не просто розглядається як предмет у правовому контексті або об'єкт судової експертизи, а як центральний засіб сучасних конституційних держав, як посередник соціальних конфліктів та основи правової методології⁷⁷.

За даними Міжнародної асоціації мови та права⁷⁸, у різних державах світу функціонують робочі групи з правничої лінгвістики, спрямовані на дослідження мови законодавства: Науково-дослідна група з комп'ютерної юридичної лінгвістики (Федеративна Республіка Німеччина)⁷⁹, Центр досліджень мови та права (Італія)⁸⁰, Юридична лінгвістика в Центрі законодавчих досліджень Цюрихського університету (Швейцарія)⁸¹ та ін.

Щодо вітчизняних мовознавчої та правничої наук, то вони лише нещодавно визначили як предмет дослідження юридико-

2. München : Beck, 1976. Pp. 105–116.

⁷⁶ Cornu G. Linguistique juridique: 3e édition. Paris : Montchrestien, 1990. Pp. VIII-443.

⁷⁷ Мінченко О. В. Юридична лінгвістика як об'єкт правничої наукової діяльності (закордонний аспект). *Sciences of Europe*. 2019. № 36. С. 36.

⁷⁸ International Language and Law Association (ILLA). URL: <https://illa.online/index.php/related> (дата звернення: 14.09.2022).

⁷⁹ Computer Assisted Legal Linguistics. URL: <http://www.cal2.eu> (дата звернення: 14.09.2022).

⁸⁰ Centre for Research in Language and Law. URL: <http://www.crill.unina2.it> (дата звернення: 14.09.2022).

⁸¹ Universität Zürich. URL: <http://www.rwi.uzh.ch/en/oe/ZfR/forschung/rechtslinguistik.html> (дата звернення: 14.09.2022).

лінгвістичну сферу. Перші кроки на шляху розв'язання цього важливого завдання вітчизняні науковці спробували зробити, опублікувавши протягом 2001–2006 років низку праць на сторінках юридичних та лінгвістичних видань, які побачили світ як в Україні, так і за кордоном, а також навчальний посібник «Вступ до юридичної лінгвістики». Основну увагу в цих працях зосереджено на обґрунтуванні статусу юридичної лінгвістики як окремої науки і навчальної дисципліни, її місця серед інших наук, зв'язків з іншими юридичними та неюридичними науками тощо. Ці праці викликали резонанс у наукових колах⁸².

Слід зазначити, що помітну роль у становленні вітчизняної юридичної лінгвістики, зокрема законодавчої стилістики та лінгвоюридичної експертології, відіграли праці таких учених-юристів й учених-лінгвістів, як Н. Артикуца, О. Копиленко, Т. Литвин (Будко), А. Токарська, З. Тростюк, Є. Харитонов, Л. Чулінда, О. Юрчук та ін., які побачили світ у кінці ХХ – на початку ХХІ століття на сторінках юридичних і філологічних видань⁸³.

На початку ХХІ століття в Україні з'являються й перші дисертаційні роботи, присвячені проблемам, пов'язаних з удосконаленням лінгвістичного забезпечення законодавчої діяльності.

Перша кандидатська дисертація у сфері законодавчої стилістики захищена 2000 року З. А. Тростюк «Поняттєвий апарат Особливої частини Кримінального кодексу України», в якій описується поняттєвий апарат та його знакове позначення (термінологічний апарат), визначається їх співвідношення між собою та із суміжними категоріями, формулюються вимоги до поняттєвого апарату, характеризується Особлива частина Кримінального кодексу України крізь призму дотримання цих вимог і пропонуються шляхи його вдосконалення⁸⁴.

⁸² Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2011_2_5 (дата звернення: 01.03.2022).

⁸³ Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2011_2_5 (дата звернення: 01.03.2022).

⁸⁴ Попов А. Н., Хананашвили Н. Л. Общественная экспертиза : принципы организации и условия эффективности. Москва : Общественный совет города Москвы, 2010. С. 36.

Того ж року була захищена дисертація С. П. Кравченком «Мова як фактор правоутворення та законотворення», присвячена дослідженню функціонального впливу мови на процес правоутворення, ролі національної мови у процесі законотворення. У дослідженні науковця мова наведена як першооснова формування національної правової системи, невід'ємний елемент становлення і розвитку права. Мова та право отримали відбиття у дисертаційній роботі автора як органічно взаємодіючі системи, що розвиваються і формують одна одну. Важливим результатом дослідження вченого слід назвати сформульоване поняття правничого мовотворення, яке дозволяє розкрити з лінгвістичних, стилістичних, граматичних, лексикографічних позицій процес формування мови закону як органічної частини національної мови⁸⁵.

Цінним для правового регулювання методологічної компоненти лінгвістичної експертизи законопроектів є дисертаційне дослідження Л. І. Чулінди «Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів», присвячене методологічним та теоретико-правовим проблемам юридико-лінгвістичного тлумачення текстів нормативно-правових актів. У роботі визначено такі поняття, як тлумачення текстів нормативно-правових актів, методологія юридико-лінгвістичного тлумачення, зміст юридико-лінгвістичного тлумачення, його співвідношення з іншими способами тлумачення, текст нормативно-правового акта⁸⁶.

Важливими для розуміння особливостей розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні також є дослідження правових проблем статусу української мови в різні історичні епохи. Наприклад, у праці О. М. Данилевської «Мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР» проведено комплексний аналіз реформаторської мовної політики Центральної Ради, Гетьманату й Директорії УНР, у якому вчена

⁸⁵ Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2000. 20 с.

⁸⁶ Чулінда Л. І. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2003. 17 с.

зазначає позитивну діяльність правописних і термінологічних комісій, досягнення термінографії та обґрунтовує вплив мовної політики на суспільну свідомість і мовну поведінку тощо⁸⁷.

Проблеми мовного забезпечення законодавчого процесу в Україні висвітлені у дисертаційних працях В. Г. Рогожі «Засоби вираження вольової модальності в текстах кодексів України»⁸⁸ та О. І. Білоусової «Грамотична специфіка мови українського законодавства»⁸⁹.

Цінні зауваження щодо правового регулювання статусу державної мови як мови нормативно-правових актів знаходимо у монографії В. П. Колісника «Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти»⁹⁰ та дисертації Є. В. Ткаченка «Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект»⁹¹.

Аналіз проблематики перелічених вище дисертаційних робіт свідчить про значущість мовного вираження правових норм в Україні, а також про низку досі не вирішених питань у частині унормування (стандартизації) мови нормативно-правових актів та гостру необхідність у забезпеченні правового механізму лінгвістичної експертизи текстів законопроектів у законодавчому процесі нашої держави.

Ще одним переконливим свідченням того, наскільки актуальними постали в ХХІ столітті проблеми юридичної лінгвістики, слід назвати проведення протягом 2003–2005 років лише навчальними закладами МВС України близько 20 наукових симпозіумів, присвячених цим проблемам, тоді як протягом 2000–

⁸⁷ Данилевська О. М. Мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2004. 24 с.

⁸⁸ Рогожа В. Г. Засоби вираження вольової модальності в текстах кодексів України: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2005. 16 с.

⁸⁹ Білоусова О. І. Грамотична специфіка мови українського законодавства: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2010. 215 с.

⁹⁰ Колісник В. П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти: монографія. Харків : Фоліо, 2003. 240 с.

⁹¹ Ткаченко Є. В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2009. 17 с.

2002 років подібні конференції під егідою МВС України взагалі не проводилися⁹².

Найбільш масштабними серед них були дві Міжнародні науково-практичні конференції «Право і лінгвістика», що відбулися у Криму 2003 і 2004 роках, у яких взяли участь державні й громадські діячі, викладачі закладів вищої освіти, працівники правоохоронних і судових органів, науково-дослідних установ із України, Казахстану, Німеччини, Польщі, Росії, Словаччини (серед учасників, до речі, було заявлено понад півсотні докторів філологічних і юридичних наук)⁹³.

З 2005 року провідним закладом вищої освіти з підготовки кадрів для органів МВС України Національною академією внутрішніх справ щорічно проводиться Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи», а з 2017 року спільно з Київським університетом ім. Бориса Грінченка – Всеукраїнська науково-практична конференція «На перетині мови і права».

На згаданих конференціях з кожним роком усе частіше порушуються питання, що мають безпосереднє відношення до визначення конституційно-правових засад лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. У цьому контексті слід згадати слова Ю. Ф. Прадіда: «Розвиток юридичної науки, зокрема теорії та історії держави і права, конституційного права України, криміналістики та, власне, й інших галузей правничої науки, конче потребує використання лінгвістичних знань. Крім того, чекають на розв'язання проблеми, пов'язані з лінгвістичним забезпеченням правотворчого процесу...»⁹⁴.

⁹² Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2011_2_5 (дата звернення: 01.03.2022).

⁹³ Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2011_2_5 (дата звернення: 01.03.2022).

⁹⁴ Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2011_2_5 (дата звернення: 01.03.2022).

Таким чином, окремі лінгвістичні й правознавчі ідеї, що є частиною юридико-лінгвістичної теорії та водночас методологічним підґрунтям проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, виникають і обґрунтовуються ще у стародавньому світі та здобувають свій подальший розвиток вже у межах середньовічної екзегези. Наступний виток розвитку досліджень у сфері лінгвістичного аналізу тексту нормативно-правових актів відбувся лише на початку ХХ століття та увійшов в історію філософії як «лінгвістичний поворот» або «мовна революція». Сьогодні наукові розвідки у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів активно здійснюються у межах правничих та лінгвістичних закладів вищої освіти, а також науково-дослідних груп як в Україні, так і за її межами.

1.3. Методологія дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів

Як зазначалося у попередньому підрозділі, лінгвістична експертиза законопроектів є міжгалузевим об'єктом наукового дослідження, адже має ознаки об'єктів правничої та лінгвістичної наук. Тому вибір методологічного інструментарію для її аналізу залежить від системи наукових знань, крізь призму якої вона досліджується.

Оскільки розглядаємо лінгвістичну експертизу законопроектів як явище конституційно-правової реальності, то формування набору методів має здійснюватися відповідно до усталених традицій наукових досліджень з урахуванням сучасних тенденцій у науці конституційного права України.

У наукових джерелах з питань методології правових досліджень система методів дослідження правових явищ та процесів здебільшого представлена такою ієрархічною системою: 1) загальний (філософський) підхід; 2) загальнонаукові методи;

3) спеціальні методи; 4) власні правові методи⁹⁵. Унікаючи глибокої дискусії щодо усталеної в українській юридичній науці системи методів, зазначимо, що ця ієрархічна система дісталася «у спадок» від радянської юридичної науки⁹⁶.

У науці конституційного права України досі зберігається номенклатура традиційних спеціальних методів науки конституційного права – системний, порівняльно-правовий, історичний, метод конкретних соціологічних досліджень, статистичний, формально-логічний, структурно-функціональний, синтезу та аналізу – в переважній більшості властиві не лише конституційно-правовій науці, а й іншим наукам загалом, а отже не можуть вважатися спеціальними, тобто притаманними тільки цій науці, методами науки конституційного права⁹⁷.

За останні тридцять років, як зауважує В. Л. Федоренко, методологія конституційно-правових досліджень в Україні пройшла шлях розвитку від домінування в науці конституційного права позитивізму, трансформації його в ліберальну модель неопозитивізму та утвердження постпозитивістської методології конституційно-правових досліджень⁹⁸.

Серед багатьох чинників, які впливають на утвердження та розвиток сучасної методології конституційно-правових досліджень в Україні, вчений звертає увагу на два фактори:

- а) правосвідомість дослідника;
- б) історично сформований і апробований арсенал методів пізнання та розуміння конституційно-правової реальності.

Розкриваючи питання правосвідомості науковця, який досліджує саме конституційно-правові явища і процеси, слід

⁹⁵ Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. С. 26.

⁹⁶ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 46.

⁹⁷ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 47.

⁹⁸ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 59.

сказати, що передусім вона виражається у його рівні конституційного праворозуміння. Вбачається, що конституційне праворозуміння – «це історично сформована в конституційному праві система світоглядних знань – ідей, принципів, концепцій, теорій і вчень, які є теоретико-методологічним інструментарієм пізнання конституційно-правових явищ і розвитку теорії та практики конституційного права України»⁹⁹.

Не заперечуючи дієвість реалістичного, нормативістського, психологічного та інших типів праворозуміння для конституційного права, В. Л. Федоренко вказує, що найбільш поширеними на сьогодні типами конституційного праворозуміння є природно-правове та позитивістське праворозуміння. Новітнім же типом праворозуміння для конституційного права на сьогодні стає постпозитивізм як однойменне філософське вчення та методологія пізнання конституційно-правових явищ, процесів і режимів¹⁰⁰.

Найбільш характерними властивостями постпозитивістського типу праворозуміння є:

1) свідомо відмова від принципів і цілей методології нормативізму, чітке розмежування права та закону при усвідомленні їх дихотомічного зв'язку;

2) визнання принципу багатоманітності та різновимірності типів розуміння правової реальності, свідоме ігнорування таких ілюзорних цілей, як пошук «єдино правильних принципів і методів», розуміння сутності та змісту права тощо;

3) прагнення до взаємодії або принаймні безконфліктного співіснування з іншими типами праворозуміння, спроможність усвідомлення, сприйняття та використання їх здобутків;

4) визнання пріоритету «історії права» перед «філософією права», дослідження всіх явищ конституційно-правової реальності в контексті їх генезису;

⁹⁹ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 20.

¹⁰⁰ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 60.

5) широке залучення до арсеналу пізнання сутності та змісту права таких «наук про складність», як синергетика, нерівноважна термодинаміка, хаосологія, нелінійна динаміка, теорія дисипативних систем тощо¹⁰¹.

Отже, постпозитивістський тип праворозуміння у конституційному праві є системою знань та ідей про пізнання конституційних явищ і процесів з погляду пріоритету їх аналізу, виявлення походження та змісту над оціночними характеристиками і допускає множинність альтернативних стратегій пізнання відповідних явищ та процесів з активним використанням здобутків інших типів праворозуміння¹⁰².

З огляду на те, що лінгвістична експертиза законопроектів в Україні є новим об'єктом у конституційно-правовій науці, для її належного дослідження необхідний «творчий простір» у виборі методів пізнання лінгвістичної експертизи законопроектів з метою отримання науково обґрунтованих результатів та досягнення поставлених цілей і завдань дослідження.

Серед методологій, запропонованих у наукових джерелах, найбільш прогресивною, на нашу думку, є дворівнева система методології сучасних конституційно-правових досліджень, запропонована В.Л. Федоренком на методологічному семінарі Київського регіонального центру Національної академії правових наук України (нині Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України). За концепцією науковця, перший рівень методології становлять **принципи** конституційно-правових досліджень, другий рівень – **методи**. Принципи виступають твірною світоглядною основою методології конституційно-правових досліджень, а методи – їх логічним продовженням.

Такий підхід ученого до відбору методів для наукового дослідження явищ конституційно-правової дійсності цілком від-

¹⁰¹ Федоренко В.Л. Праворозуміння та його типи у сучасному конституційному праві. *Про українське право*. Київ, 2013. Число VI–VII. С. 70.

¹⁰² Федоренко В.Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 24.

повідас нашому праворозумінню та міжгалузевим особливостям предмета монографічного дослідження.

Під методологією сучасної науки конституційного права слід передусім розуміти комплексне світоглядне, філософсько-правове вчення про принципи і методи, які використовуються в цій юридичній науці для пізнання юридичних якостей та властивостей об'єкта відповідних наукових досліджень¹⁰³. У нашому випадку – для пізнання юридичних якостей і властивостей лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

В основу будь-якої, у тому числі й постпозитивістської, методології правових досліджень покладено насамперед світоглядні принципи і методи, що й визначають шлях пізнання досліджуваного правового явища. При цьому для постпозитивізму важливим є і те, щоб цей шлях виявився найкоротшим¹⁰⁴.

Беручи за основу постпозитивістську методологію дослідження проблем системи сучасного конституційного права України, В.Л. Федоренко пропонує систему різнопорядкових за своїм змістом і формою принципів та методів, які є шляхом юридичного пізнання від об'єкта конституційного права до його предмета, від емпіричних знань про конституційні відносини й інститути конституційного права та інші конституційно-правові явища до теоретичних знань і узагальнень про ці об'єкти¹⁰⁵.

До основних принципів, що втілюють її сутність, зміст і особливості, вчений відносить принципи: деїдеологізації та свободи наукових досліджень, всебічності, системності, діалектичності, історизму, детермінізму, герменевтики, феноменології, формальної логіки, об'єктивності, універсальності й ін.¹⁰⁶. Нижче

¹⁰³ Федоренко В.Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 25.

¹⁰⁴ Федоренко В.Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 27.

¹⁰⁵ Федоренко В.Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 28.

¹⁰⁶ Федоренко В.Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 28.

пропонуємо розглянути зміст кожного з них стосовно до предмета нашого дослідження.

Першим принципом у методології досліджень у сфері конституційного права В.Л. Федоренко визначає принцип **деідеологізації**, аргументуючи, що це є імперативною вимогою Основного Закону, згідно зі статтею 15 якого «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова». У такий спосіб учений співвідносить конституційний принцип плюралізму зі ще одним світоглядним принципом – **свободи наукової діяльності**, зазначаючи, що у науці конституційного права не існує «належних» і «хибних» методологічних світоглядних принципів, а критерієм їх ефективності залишається насамперед істинність результатів дослідження, підтверджена конституційною практикою¹⁰⁷.

Означений принцип деідеологізації та свободи наукових досліджень уважаємо засадничим для нашого предмета дослідження, адже лінгвістична експертиза законопроектів в Україні, яка вперше постає як об'єкт дослідження на рівні монографічної роботи у конституційно-правовій науці, має об'єктивну потребу в широкому та вільному виборі необхідних методів пізнання для отримання про неї достовірних знань. Адже саме досягнутий результат, як слушно наголошує Н. А. Богданова, оцінений з погляду всебічності, глибини та істинності отриманого знання, є критерієм правильності обраного шляху пізнання¹⁰⁸.

Принципи деідеологізації та свободи наукових досліджень, які ще іноді узагальнено позначають як принцип науковості, тісно пов'язані з принципом **всебічності** наукового дослідження проблем теорії та практики конституційного права України. Зміст цього світоглядного принципу полягає в тому, що конституційні

¹⁰⁷ Федоренко В.Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПРН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 31.

¹⁰⁸ Богданова Н. А. Система науки конституционного права: монография. Москва : Юристъ, 2001. С. 35.

явища, режими і процеси має бути досліджено не самі по собі, а як складову конституціоналізму, системи конституційного права, системи чинного конституційного законодавства та системи конституційно-правової діяльності (правотворчої та правозастосовної разом із правозахисною та правоінтерпритаційною)¹⁰⁹. Керуючись названим принципом, у нашому дослідженні розглядаємо лінгвістичну експертизу законопроектів не лише як один із теоретично можливих видів досліджень законопроектів, а саме як елемент законодавчої процедури, частини системи конституційного права.

Також щодо застосування принципу всебічності (комплексності) особливо цінними для нашого дослідження є такі зауваження автора: «Уникнення одновимірності пізнання конституційно-правової реальності унеможливить хибні концептуальні висновки щодо її сутності та змісту. До того ж, застосування не лише різних, а часто й протилежних методологій при дослідженні явищ конституційного буття створює бажаний світоглядний дискурс, здатний конструктивно вплинути на результати наукового дослідження»¹¹⁰.

Так, для дослідження конституційно-правових засад лінгвістичної експертизи законопроектів слід урахувувати низку чинників: політичний, організаційно-правовий, освітньо-науковий, фінансовий та ін.

Політичний чинник у контексті лінгвістичної експертизи законопроектів обумовлюється «вічним мовним питанням» в Україні: ледь не кожна ініціатива щодо утвердження української мови в Україні (незалежно від сфери її застосування) супроводжувалась спекулятивними гаслами щодо «утиску» російської мови у парламенті, засобах масової інформації та, як результат, у суспільстві. Однак після повномасштабного збройного вторгнення росії на територію України 24 лютого

¹⁰⁹ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 24.

¹¹⁰ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 33.

2022 року ми переконані, що подібні абсурдні висловлювання лишаться в минулому назавжди. Зі свого боку, ми, керуючись українською національно-державницькою позицією у дослідженні лінгвістичної експертизи законопроектів, вважаємо за необхідне обстоювати державний статус української мови як мови нормативно-правових актів.

Організаційно-правовий фактор передбачає потребу в розгляді різних організаційних форм проведення лінгвістичної експертизи законопроектів у зарубіжних країнах для визначення найбільш оптимальної для України з урахуванням особливостей вітчизняної законодавчої процедури.

Освітньо-науковий чинник складається з двох взаємозалежних компонентів: освітнього та наукового. Освітній полягає у необхідності створення в Україні програми підготовки кваліфікованих фахівців для проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, а науковий – у напрацюванні методичних та аналітичних матеріалів, які слугуватимуть для створення методичних рекомендацій з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів.

Фінансовий чинник має не першорядне, однак вирішальне значення у функціонуванні будь-якого державного інституту. Щодо інституту лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, то для підвищення ефективності його роботи у видатковій частині Державного бюджету України мають бути передбачені такі статті: розширення кадрового корпусу структурного підрозділу, яке забезпечує проведення лінгвістичної експертизи законопроектів; відповідну заробітну плату фахівцям, які її проводять; підготовку та перепідготовку фахівців з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів; створення навчальної бази для атестації таких фахівців; наукові розробки загальної методології лінгвістичної експертизи законопроектів та методичних рекомендацій щодо проведення окремих видів лінгвістичної експертизи законопроектів.

Важливе значення для дослідження проблем сучасного конституційного права України, зокрема лінгвістичної експертизи

законопроектів, має методологічний принцип **системності** наукових досліджень. Цей метод ґрунтується на таких аксіоматичних положеннях:

- 1) система є цілісним комплексом пов'язаних елементів;
- 2) вона утворює єдність із середовищем;
- 3) будь-яка система є елементом системи більш високого порядку;
- 4) елементи будь-якої системи виступають як системи більш низького порядку, котрі зберігають свою універсальність під час дослідження більшості системних категорій у конституційному праві України¹¹¹.

Власне, всі або більшість явищ конституційного буття слід розуміти насамперед як взаємопов'язані системи. Первинною з таких конституційно-правових систем у контексті предмета нашого дослідження є система суспільних відносин, що виникають, змінюються, припиняються у зв'язку з проведенням лінгвістичної експертизи законопроектів на підставі норм конституційного права та становлять по суті предмет конституційного права. Система конституційно-правових відносин інституціоналізується в системі конституційного права як галузі права¹¹².

Реалізація принципів науковості, комплексності та системності дослідження проблем системи і структури конституційного права України, як застерігає В. Л. Федоренко, буде неповною без застосування принципів **діалектики**¹¹³, зокрема принципу **взаємозв'язку та розвитку**. Щодо лінгвістичної експертизи законопроектів, то цей принцип діє так: аналітичні здобутки кожного окремого виду експертизи законопроектів наповнюють та розвивають усю систему експертного забезпечення законотворчості; й навпаки: аналітичні здобутки (як правило, узагальнені) всієї системи експертного забезпечення законотворчості

¹¹¹ Федоренко В. Л. *Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь*. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 34.

¹¹² Федоренко В. Л. *Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь*. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 34.

¹¹³ Федоренко В. Л. *Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь*. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 34.

наповнюють та розвивають кожен окремий вид експертизи законопроектів.

Зміст світоглядного методологічного принципу **історизму** в дослідженні лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні полягає у пізнанні правової її природи як об'єкта конституційного права, явища конституційно-правового буття через призму структурних і функціональних процесів її виникнення (становлення) та зміни (розвитку й удосконалення) впродовж усього часу її буття, а також у пізнанні й розумінні сучасної системи конституційного права, конституційного законодавства і конституційно-правової діяльності як результату попередніх соціально-правових трансформацій у політико-правовій сфері¹¹⁴.

Принцип історизму тісно пов'язаний з таким принципом пізнання конституційно-правової реальності, як **детермінізм**. В його основу покладено висхідні положення світоглядного вчення про визначений, а не довільний характер буття; теорії відносин опосередкування, завдяки яким продукуються речі та явища, визначаються їхня природа і способи існування¹¹⁵. Цей принцип є важливим у дослідженні лінгвістичної експертизи законопроектів, адже розуміння об'єктивних закономірних універсальних взаємозв'язків і взаємообумовлених процесів та явищ у правовідносинах щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів дозволить сформулювати обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення їх правового регулювання.

Важливими для пізнання лінгвістичної експертизи законопроектів як конституційно-правового дослідження є **раціоналістичні (сенсуальні)** методологічні принципи, обґрунтовані Р. Декартом, Б. Спінозою, Г. Лейбніцем, а пізніше представниками німецької класичної філософії. Вони засновані на розмежуванні істини фактів і метафізичної істини розуму. Зокрема, Г. Лейбніц доводив, що пізнавальна діяльність людини, навіть

¹¹⁴ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 36.

¹¹⁵ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 37.

в умовах найпростішого досвіду, потребує певних світоглядних принципів, які роблять можливим осмислення досвіду. У цьому сенсі Г. Лейбніц вдало сформулював принцип сенсуалізму: немає нічого у розумі, чого б раніше не було в почуттях, крім самого розуму, який не можна вивести з почуттів¹¹⁶.

Дійсно, нашому теоретичному осмисленню лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні передували відчуття та уявлення щодо її ідеальної (теоретичної) моделі, задуму, які відповідно виникли зі знань конституційно-правового дискурсу.

Крім того, що раціоналістичні методологічні принципи підтверджують об'єктивність і у певну міру зручність запропонованої В. Л. Федоренком дворівневої структури методології конституційно-правових досліджень, раціоналізм є тим світоглядним стрижнем, який дає змогу пізнавати й розуміти лінгвістичну експертизу законопроектів як елемент конституційно-правової реальності з погляду гармонійного синтезу теорії та практики¹¹⁷. Наприклад, вивчення досвіду проведення лінгвістичної експертизи законопроектів у зарубіжних країнах з наукової літератури та їх нормативно-правових актів у поєднанні з аналізом практики проведення інших видів експертиз законопроектів в Україні дасть змогу сформулювати найбільш раціональні рішення щодо правової регламентації відносин, пов'язаних з проведенням лінгвістичної експертизи законопроектів у нашій державі.

Спорідненим із принципом детермінізму та раціоналізму вбачається і **герменевтичний** методологічний принцип дослідження проблем конституційного права України. Герменевтичний (грец. *hermeneutike* – в широкому сенсі – «мистецтво розуміння») метод є досить поширеним у соціогуманітарних науках і до ХХ століття зводився переважно до тлумачення різних текстів, а у праві – до чинних законів чи історичних джерел права¹¹⁸.

¹¹⁶ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 39.

¹¹⁷ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 39.

¹¹⁸ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 40.

Герменевтика для лінгвістичної експертизи законопроектів має особливе значення, адже виступає щодо неї водночас і методом, і об'єктом дослідження. Як методологічний принцип, герменевтика дає змогу здійснювати системне тлумачення положень Конституції України, законів України, рішень Конституційного Суду України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України та інших підзаконних актів. Використання цього принципу є необхідним зокрема у процесі з'ясування правового статусу суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

Важливе значення для вирішення проблем правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів також мають принципи та методи **формальної логіки**. Як зазначає Н. М. Пархоменко, формально-логічний підхід виявляється передусім у системі методів, за допомогою яких зміст досліджуваного об'єкта відображається у вигляді раціональної конструкції¹¹⁹. Наприклад, використання методу екстраполяції (розповсюдження) у дослідженні конституційно-правових засад лінгвістичної експертизи законопроектів дозволяє отримати теоретико-правові знання про деякі її аспекти шляхом використання аналогій, тобто поширення знань, отриманих з уже вивчених правових явищ: правової та антикорупційної експертиз законопроектів, семантико-текстуальної експертизи писемного мовлення тощо на лінгвістичну експертизу законопроектів і в такий спосіб збільшувати обсяг теоретичних відомостей про неї.

Запропонована В. Л. Федоренком система методологічних принципів дослідження проблем сучасного конституційного права України була б неповною без застосування методологічного принципу **універсальності**. Цей методологічний принцип передбачає, що система знань про відповідний предмет конституційно-правового дослідження не повинна остаточно вичерпати свій потенціал після завершення конкретного дослідження¹²⁰. У нашому

¹¹⁹ Актуальні проблеми теорії держави та права: навчальний посібник /С.М. Тимченко та ін. Київ : КНТ, 2007. Ч. I: Актуальні проблеми теорії держави. С. 51.

¹²⁰ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 43.

дослідженні дотримуємося цього принципу для того, аби його результати були придатні до неодноразового застосування як у подальших наукових пошуках, так і в експертній та законотворчій практиці. Наприклад, пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів можуть використовуватися для інших видів експертиз законопроектів (антикорупційної, гендерно-правової, антидискримінаційної тощо).

Розглянуті вище світоглядні методологічні принципи слугують відправними точками у формуванні набору методів для проведення нашого дослідження.

Термін «метод» поширений у всіх науках, і загалом можна стверджувати про певну єдність у поглядах учених на його сутність та зміст. Як правило, під методом будь-якої науки традиційно розуміють систему прийомів, принципів і правил, які застосовуються для отримання істинних, об'єктивно існуючих знань, спосіб вивчення, вираження загальних вихідних позицій та підходів до пізнання певного явища тощо^{121;122;123;124}.

Науці конституційного права властиві власні висновки щодо сутності та значення наукового методу. Наприклад, на думку В. Мелешенка, Ю. Тодики й інших українських учених-конституціоналістів, метод науки – це сукупність правил, прийомів та способів наукового пізнання, які забезпечують отримання об'єктивних і достовірних знань^{125; 126; 127}.

¹²¹ Морозова Л.А. Теория государства и права: учебник.; изд. 5-е, перераб., доп. Москва : Норма: ИНФРА-М, 2016. С. 27.

¹²² Теория государства и права: учебник / под ред. Р.А. Ромашева. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2005. С.22.

¹²³ Основы теории государства и права: учебное пособие / под ред. В.А. Сапуна. СПб., 2016. С. 12. URL: https://pure.spbu.ru/ws/portalfiles/portal/11944152/_pdf. (дата звернення: 25.12.2022).

¹²⁴ Федоренко В.Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 45.

¹²⁵ Федоренко В.Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 45.

¹²⁶ Мелешенко В.Ф. Основи конституційного права України: курс лекцій для студентів юрид. вузів і факультетів. Київ : Вентурі, 1995. С. 85.

¹²⁷ Конституційне право України: підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків : Право, 2008. С. 82.

Дотримуючись дворівневої методології конституційно-правових досліджень В.Л. Федоренка у формуванні методичного інструментарію пізнання лінгвістичної експертизи законопроектів, керуємося такими рекомендаціями вченого: «Визначаючи методи, ефективні для дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів у межах конституційного права у контексті постпозитивізму, та встановлюючи їх систему, слід відмовитися від спроб вибудувати їх в єдину завершену ієрархічну модель».

Світоглядні принципи цієї методології реалізуються через відповідні, іноді й однойменні, методи пізнання конституційно-правової реальності (зокрема, принцип герменевтики реалізується через герменевтичний метод тощо). Під цими методами слід розуміти сукупність принципів, правил, прийомів та способів пізнання конституційно-правових явищ. Тобто методи є важливими складовими механізму реалізації світоглядних методологічних принципів і забезпечують функціональну ефективність конституційно-правової методології загалом¹²⁸.

Серед методів конституційно-правових досліджень, які, на наш погляд, є найбільш ефективними для дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, слід назвати передусім системний, структурно-функціональний, діяльнісний, герменевтичний, порівняльно-правовий, історичний, формально-догматичний, прогностичний, інтеграційний та синергетичний. Пропонуємо нижче розкрити зміст кожного з цих методів конституційного права стосовно предмета нашого дослідження.

Одним із найбільш поширених методів конституційно-правових досліджень є **системний метод**. Цей метод є логічним продовженням світоглядного методологічного принципу системності конституційно-правових досліджень. Його суть полягає в тому, що досліджуване явище розглядається як певна система, що включена до системи більш широкого порядку, виконує у ній певні функції та пов'язана з нею зв'язками різного роду. Тобто застосування цього методу передбачає дослідження

¹²⁸ Федоренко В.Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 61.

конституційних явищ, статусів, режимів, процедур і процесів як взаємозумовлених систем¹²⁹.

Застосування системного методу дасть змогу: виокремити структурні елементи лінгвістичної експертизи законопроектів та з'ясувати характер зв'язків між ними; обґрунтувати систему відносин, що складаються у зв'язку з проведенням лінгвістичної експертизи законопроектів, дослідити систему правових норм, що регулюють проведення лінгвістичної експертизи законопроектів та інших зрізів (рівнів) досліджуваного об'єкта.

Взаємодоповнювальним до системного методу дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів можна вважати **структурно-функціональний метод** дослідження. В його основу покладено структурно-функціональний аналіз, популярний у соціології наприкінці ХІХ століття (Б. Малиновський, А. Редкліфф-Браун, Е. Дюркгейм та ін.), який від самого свого започаткування постав своєю антитезою одноплосинному лінійному історизму гегелівського зразка. Разом із тим, у вигляді цілісної і завершеної методології структурно-функціональний аналіз сформувався лише у середині минулого століття (Т. Парсонс, Р. Мертон та ін.). На сьогодні структурно-функціональний метод є своєрідним симбіозом двох поширених у науці методів – функціонального аналізу й структурного аналізу¹³⁰.

Перший із них дає змогу пізнати механізм і процедуру функціонування основних суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

Другий метод – структурного аналізу – дасть змогу пізнати внутрішню будову та особливості структурних елементів лінгвістичної експертизи законопроектів: видів, об'єкта, суб'єктів, предмета, мети, завдання і результату.

Крім проаналізованих вище методів, необхідним убачається залучення до методології дослідження лінгвістичної експертизи за-

¹²⁹ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 48.

¹³⁰ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 50

конопроектів і **діяльнісного методу**. Цей метод, будучи логічним продовженням інтегрального структурно-функціонального методу, передбачає дослідження відповідних конституційно-правових явищ через призму їх дієвості. Діяльнісний метод у 70–80-х роках ХХ століття набув неабиякої популярності у процесі дискурсу про співвідношення категорій «функція» та «діяльність». Одним із видатних представників радянської юридичної науки, який сформулював це питання, став Л. Каск. Цей правознавець обстоював позицію про умовність диференціації функцій і діяльності держави, яка може зводитися лише до їх кількості: функція є лише окремим напрямом діяльності держави. Тобто діяльність розглядалася як визначальна властивість держави, а функції зумовлюють основні напрями та види її діяльності. Таке співвідношення функцій і діяльності усталилося в юридичній науці та започаткувало науковий дискурс про сутність і зміст юридичної діяльності¹³¹.

Керуючись діяльнісним методом конституційно-правового дослідження, розглядаємо лінгвістичну експертизу законопроектів насамперед як один із напрямів діяльності держави у законотворчому процесі, що дає змогу найбільш влучно сформулювати її мету, завдання та функції для отримання позитивного результату на практиці.

Герменевтичний метод дослідження у контексті лінгвістичної експертизи відіграє особливо помітну роль, адже водночас він є інструментом, за допомогою якого вона проводиться, та способом її пізнання як об'єкта науки конституційного права. В юридичній літературі правова герменевтика розглядається як метод наукового дослідження, призначений для виявлення смислу юридичного тексту, виходячи з його об'єктивних (значення слів та їх історично обумовлені варіації) і суб'єктивних (наміри автора) підстав, інтерпретації та роз'яснення змісту юридичного тексту, зафіксованого в документі¹³².

¹³¹ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 50.

¹³² Дзьобань О. П., Яроцький В. Л. Герменевтичний метод у сучасних цивілістичних дослідженнях: до питання про доцільність застосування. *Інформація і право*. 2017. № 2. С. 8.

Як зауважує О. С. Ховпун, герменевтичний метод пізнання дозволяє проводити інтерпретацію текстів нормативних актів, інших правових джерел з урахуванням історичних, ідеологічних, економічних, психологічних, соціологічних обставин прийняття та застосування закону. Також автор акцентує увагу на тому, що герменевтичний метод у юридичних науках має особливий предмет – текст закону, інших правових джерел. При його застосуванні повинні домінувати принципи істинності, об'єктивізму, універсальності; вторинним є принцип достатності¹³³.

Означений метод з урахуванням рекомендацій, запропонованих у науковій літературі, застосовуємо в аналізі положень нормативно-правових актів, що становлять правову основу лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

Одним з найактуальніших для дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів є **порівняльно-правовий метод** (або метод конституційної компаративістики). Цей метод дає змогу виявити як загальні тенденції розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів у зарубіжних країнах, так і феноменологію функціонування лінгвістичної експертизи законопроектів у зарубіжних країнах.

Незважаючи на означені переваги, порівняльно-правовий метод вимагає виваженого застосування, адже механічне запровадження моделей лінгвістичної експертизи законопроектів у національну практику не завжди дає позитивний результат. Як зауважував свого часу Ю. М. Тодика, дилетантизм і недооцінка вітчизняного конституційного досвіду й переоцінка чужого, умов формування конкретних моделей та інститутів у зарубіжних країнах може призвести до негативних наслідків при застосуванні цього методу¹³⁴. Негативним убачається і темпораль-

¹³³ Христианская наука или основания герменевтики и церковного красноречия. С. 73. URL: <https://arheve.com/read/avgustin/hristianskaya-nauka-ili-osnovaniya-germenevtiki-i-cerkovnogo-krasnorechiya/12276> (дата звернення: 23.02.2022).

¹³⁴ Конституційне право України: підруч. / за ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. Харків : Український центр правничих студій, 1999. С. 33.

ний чинник такого запозичення, адже на момент імплементації певного інституту конституційного права в українські правові реалії він зазнає об'єктивних змін і часто набуває іншого змісту та форми навіть у системах-донорах, а отже будь-яке запозичення є завідомо ретроспективним за своїми хронологічними показниками. До того ж неадекватність розвитку інших суспільних і державних макросистем призводить до неналежної дії запозичених елементів або взагалі до їх відторгнення¹³⁵.

На сьогодні метод **історизму** у дослідженні конституційно-правових явищ, незважаючи на його матеріалістичну природу, визнають переважна більшість учених-конституціоналістів. В його основу покладено визнання причиново-наслідкових зв'язків у історичному розвитку конституційних правовідносин та інститутів конституційного права¹³⁶.

У дослідженні лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні історичний метод дає змогу з'ясувати генезис міжгалузевих наукових досліджень у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів, а також уникнути завідомо програшних моделей її функціонування.

Також необхідним для дослідження вважаємо **формально-догматичний метод**, або ж власне юридичний метод, що є одним із найдавніших у державно-правовій науці. Формально-догматичний метод є системою певних способів пізнання правової реальності на основі законів формальної логіки. Ці способи ще називають методологічними прийомами. Н. Пархоменко виокремлює такі прийоми наукового пізнання досліджуваних правових явищ з формально-догматичних позицій: 1) філологічний; 2) системний; 3) історичний; 4) логічний¹³⁷.

У цьому дослідженні послуговуємося цим методом для аналізу системи нормативно-правових актів, що регулюють пра-

¹³⁵ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 53.

¹³⁶ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 53.

¹³⁷ Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 54.

вовідносини у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів, з'ясування змісту їх положень та формулювання висновків щодо ефективності правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів.

Важливу роль у дослідженні лінгвістичної експертизи законопроектів як об'єкта конституційно-правового дослідження відіграє **прогностичний** метод. У його основу покладено прийоми, які дають змогу здійснити науково обгрунтовані припущення (прогнози) щодо майбутнього розвитку конституціоналізму, конституційного права та Конституції України¹³⁸.

Застосування прогностичного методу в монографії дозволить насамперед виявити тенденції подальшого розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, а також перспективні напрями розвитку наукових досліджень і формування нових знань у сфері лінгвоекспертного забезпечення законотворчості.

З огляду на новизну та міждисциплінарний характер об'єкта цього дослідження вважаємо за доцільне доповнити набір традиційних методів конституційно-правових досліджень новими й менш усталеними у правовій науці методами, а саме **інтеграційним** та **синергетичним** методами.

Зазначимо, що використання **інтеграційного** методу в науковому вивченні теоретичних та конституційно-правових аспектів лінгвістичної експертизи законопроектів є особливо значущим. Інтеграція як акт чи процес поєднання двох чи більше частин таким чином, щоб вони функціонували разом, наскрізно супроводжує це монографічне дослідження, яке вимагає поєднання двох систем знань – мови і права¹³⁹. Наприклад, для надання пропозицій щодо нормативно-правового закріплення кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи необхідно знати: по-перше, яку саме правову форму слід обрати для врегулювання цього аспекту суспільних відно-

¹³⁸ Федоренко В. Л. *Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь*. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. С. 57.

¹³⁹ Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English: Sixth Edition / ed. by Sally Wehmeier. Oxford : University Press, 2000. P. 675.

син; по-друге, зміст та особливості діяльності такого експерта (які саме лінгвістичні знання та який саме досвід необхідно для проведення лінгвістичної експертизи законодавчого тексту).

Не менш доцільним в аналізі функціонування лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні вважаємо використання **синергетичного** методу дослідження. Синергетика (від грецьк. «аоуєруо» – який діє обопільно, узгоджено) означає напрям і загальнонаукову програму міждисциплінарних досліджень, котрі вивчають процес самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур у відкритих фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних, екологічних та інших системах¹⁴⁰. Як зазначають Ю. Ю. Орлов, О. М. Джужа та О. Ю. Орлова, особливість синергетики порівняно з іншими традиційними методами наукового пізнання полягає в тому, що вона, вивчаючи складні системні утворення, досліджує не сутність частин (елементів) цих систем (що є змістом класичного наукового аналізу), а насамперед характер системних зв'язків між цими елементами¹⁴¹. Таким чином, предметом вивчення синергетики можуть бути тільки системи, тобто сукупності елементів, що мають внутрішні (внутрішньосистемні) зв'язки¹⁴². Означене цілком корелює з характерними властивостями лінгвістичної експертизи законопроектів. Так, лінгвістичну експертизу законопроектів слід розглядати як певну систему, оскільки вона складається із взаємопов'язаних елементів, що мають внутрішньосистемні зв'язки. Серед елементів системи лінгвістичної експертизи законопроектів, які мають внутрішню мікросистему, слід вказати: суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів, між якими є зв'язки у формі взаємних прав та обов'язків; сукупність нормативно-правових актів, що регламентують відносини щодо проведення лінгвістичної експертизи, які пов'язані між

¹⁴⁰ Лук'янець В. Синергетика. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ : Абрис, 2002. С. 850–851.

¹⁴¹ Орлов Ю. Ю., Джужа О. М., Орлова О. Ю. Синергетика та пізнання правових явищ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 76.

¹⁴² Орлов Ю. Ю., Джужа О. М., Орлова О. Ю. Синергетика та пізнання правових явищ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 77.

собою залежно від місця в ієрархічній системі національного законодавства (наприклад, вторинне законодавство має відповідати первинному); також взаємозалежними є такі компоненти лінгвістичної експертизи, як: її мета і завдання, об'єкт і предмет, стадії та технологічні етапи проведення лінгвістичної експертизи тощо.

Оскільки лінгвістична експертиза законопроектів як об'єкт дослідження відповідає вимогам синергетики, то однойменний метод дасть змогу виявити недоліки у роботі та взаємозв'язках окремих елементів організаційно-правового механізму лінгвістичної експертизи законопроектів, визначити причини таких недоліків, а також сформулювати пропозиції щодо їх усунення.

Таким чином, методологію дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів становить система різнопорядкових за своїм змістом і формою принципів та методів конституційно-правових досліджень, які дають змогу отримати найбільш повні, об'єктивні та достовірні знання про предмет дослідження.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ

2.1. Структурні елементи механізму забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

На виконання завдань, поставлених перед монографічним дослідженням, вбачається за необхідне розкрити зміст структурних елементів лінгвістичної експертизи законопроектів як комплексно та багатоаспектного явища конституційно-правової реальності. Керуючись системним методом дослідження, виокремили такі елементи механізму забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів, як **види, суб'єкти, об'єкт, предмет, мета і завдання**.

Кожен з перелічених елементів потребує окремого пояснення. З огляду на комплексність та багатоаспектність такого елемента лінгвістичної експертизи законопроектів, як суб'єкти, вважаємо за необхідне розкрити його зміст окремо в наступному підрозділі монографії. Решту структурних елементів лінгвістичної експертизи законопроектів пропонуємо розглянути нижче у цьому підрозділі.

Розгляд структури лінгвістичної експертизи законопроектів почнемо з її **видів**.

Розмежування видів лінгвістичної експертизи законопроектів має не лише теоретичне, а й практичне значення, адже термін «*лінгвістична експертиза законопроектів*», об'єднуючи під

«своїм дахом» всі різновиди мовознавчих досліджень законодавчого тексту, є досить широким за обсягом, що не дозволяє чітко окреслити коло методів, які необхідні для аналізу текстів проєктів законів.

Залежно від того, який жанровий або субжанровий тип тексту аналізує експерт-лінгвіст, зокрема М. В. Батюшкіна виділяє такі типи лінгвістичної експертизи законопроєктів:

- лінгвістична експертиза проєкту базового законодавчого акта (конституції (статуту), кодексу, закону);
- лінгвістична експертиза проєкту, що трансформує закон (закон про внесення поправок (змін) у базовий законодавчий акт);
- лінгвістична експертиза проєкту закону про визнання законодавчого акта, що втратив чинність. Авторка також зазначає, що базові, трансформуючі закони і закони про визнання законодавчих актів такими, що втратили чинність, розрізняються за метою, формою та змістом^{143, 144}. Крім класифікації лінгвістичної експертизи законопроєктів, вчена виділяє граматичний, семантичний, стилістичний, герменевтичний та прогностичний аспекти аналізу законопроєктів, що також по суті розмежує лінгвістичну експертизу законопроєктів на різні види експертних досліджень¹⁴⁵.

Запропоновані М. В. Батюшкіною класифікації, на нашу думку, є не лише теоретично обґрунтованими, а й прагматично обумовленими, адже залежно від виду законопроєкту та від аспекту його аналізу залежить обрання експертом необхідних лінгвістичних методів для роботи з певним текстом законопроєкту.

Як з'ясували у I розділі монографії, лінгвістична експертиза законопроєктів є видом наукової експертизи, тому логічно, що лінгвістичній експертизі законопроєктів притаманні всі ознаки

¹⁴³ Батюшкіна М. В. Лингвистические экспертизы в юридическом дискурсе: виды и аспекты. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2017. № 2. С. 167.

¹⁴⁴ Батюшкіна М. В. К вопросу об определении субжанра текстов законов о внесении изменений. *Вестник Брянского государственного университета*. 2016. № 2(28). С. 118–124.

¹⁴⁵ Батюшкіна М. В. Лингвистические экспертизы в юридическом дискурсе: виды и аспекты. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2017. № 2. С. 166.

останньої. З огляду на це можемо дійти висновку, що класифікація наукових експертиз, закріплена у Законі України «Про наукову та науково-технічну експертизу»¹⁴⁶, поширюється і на лінгвістичну експертизу законопроектів.

Тому, якщо класифікувати лінгвістичну експертизу законопроектів відповідно до статті 13 Закону України «Про наукову та науково-технічну експертизу», отримаємо такі її види: попередню, первинну, повторну, додаткову та контрольну експертизи¹⁴⁷.

Нижче розкриємо зміст кожного виду наукової експертизи у контексті лінгвістичної експертизи законопроектів.

Попередня експертиза¹⁴⁸ проводиться з метою з'ясування відповідності формальних ознак тексту законопроекту встановленим мовним нормам, стилістичним вимогам законодавчого тексту, до яких належать: Український правопис, ДСТУ 1.5:2015 «Правила розроблення, викладання та оформлення нормативних документів»¹⁴⁹, ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять»¹⁵⁰, Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки¹⁵¹, Правила оформлення проектів

¹⁴⁶ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

¹⁴⁷ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2023).

¹⁴⁸ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2023).

¹⁴⁹ Правила розроблення, викладання та оформлення нормативних документів. Державний стандарт України 1.5:2015. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_1.5_2015.pdf. (дата звернення: 01.03.2023).

¹⁵⁰ Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. Державний стандарт України 3966:2009. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_3966_2009.pdf. (дата звернення: 01.03.2023).

¹⁵¹ Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки : Постанова колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0041323-00#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації)¹⁵².

Первинна експертиза¹⁵³ передбачає здійснення всіх необхідних заходів у процесі підготовки обґрунтованого висновку щодо тексту законопроекту, який передається заінтересованими фізичними та юридичними особами – замовниками експертизи на аналіз й оцінку науковим експертним організаціям, установам, експертам або колективам експертів.

Повторна експертиза¹⁵⁴ може проводитися або у разі порушення встановлених вимог та правил під час проведення первинної експертизи, або на вимогу замовника експертизи чи автора розробки за наявності обґрунтованих претензій до висновку первинної експертизи.

Додаткова експертиза¹⁵⁵ проводиться стосовно тексту законопроекту, щодо якого відкрилися нові обставини (наприклад, внесено пропозиції чи поправки до законопроекту).

Контрольна експертиза¹⁵⁶ здійснюється з ініціативи замовника для перевірки висновків первинної експертизи або з ініціативи фізичних чи юридичних осіб, заінтересованих у спростуванні окремих положень, частин або загалом висновків раніше проведених експертиз.

Слід наголосити, що положення Закону України «Про наукову та науково-технічну експертизу», які визначають види

¹⁵² Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації). *Апарат Верховної Ради України*. 01.06.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/n0002451-06> (дата звернення: 23.11.2022).

¹⁵³ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

¹⁵⁴ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

¹⁵⁵ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

¹⁵⁶ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

наукових експертиз, передбачають можливість проводити лінгвістичну експертизу законопроектів у різних правових формах незалежно від стадії розгляду законопроекту, однак така можливість використовується вкрай рідко.

Ще одну класифікацію лінгвістичних експертиз можемо вивести із системного аналізу норм Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» та Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України, за якою законодавець виокремлює:

- редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза) законопроектів, яка здійснюється при підготовці до другого та наступних читань;
- остаточне редакційне опрацювання (остаточна лінгвістична експертиза), що здійснюється після прийняття акта Верховної Ради України в цілому¹⁵⁷.

Не маючи заперечень щодо доцільності наведених підходів до поділу лінгвістичної експертизи законопроектів на види, пропонуємо авторське бачення її класифікації.

У виборі критерію класифікації лінгвістичної експертизи законопроектів, керуючись принципом раціональності та використовуючи діяльнісний метод конституційно-правових досліджень, на нашу думку, слід відштовхуватись від її основного завдання – усунення мовних помилок у текстах законопроектів. Тому саме характер мовних помилок у текстах законопроектів обрано критерієм, за яким запропоновано проведення розмежування експертних досліджень у межах лінгвістичної експертизи законопроектів¹⁵⁸. Для проведення класифікації лінгвістичних експертиз за характером помилок у текстах законопроектів слід згрупувати останні.

Невідповідність тексту законопроекту правилам юридичної техніки, принципам права, правовим аксіомам, неповнота право-

¹⁵⁷ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

¹⁵⁸ Бугайко Ю. О. Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 153.

вої норми, вихід за межі предмета регулювання, дублювання правового регулювання, тобто нехтування юридичним дискурсом, неправильне відтворення знань про сферу суспільних відносин у тексті законопроекту тощо, утворюють групу **дискурсивних помилок**¹⁵⁹.

Термінологічну невпорядкованість і неузгодженість; дублетність, синонімію і варіативність термінологічних одиниць у нормативному акті; «семантичну дифузність» та неоднозначність правової норми; алогізми; мовленнєву недостатність; невмотивовану тавтологічність; лексичну надлишковість; зміщення смислових меж; стильову невідповідність; порушення родовидових зв'язків між поняттями, форм узгодження і керування; вживання запозичень замість наявного українського терміна; невиправдане калькування; значна кількість росіянізмів тощо, вважаємо, слід об'єднати у групу **семантичних помилок**^{160; 161}.

Синтаксичні (невмотивована ускладненість синтаксичних конструкцій; розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм, амфіболія або двозначність тексту) та морфологічні помилки групуються в категорію **граматичних помилок**¹⁶².

Неврахування відмінностей в екстралінгвістичних ситуаціях, неперекладені одиниці, що підлягають перекладу, пропуск релевантної інформації, порушення загальної, предметної, текстової логіки, неврахування імплікацій, спотворення авторської інтенції (оцінки), свавільність, буквалізм, невдале формулю-

¹⁵⁹ Бугайко Ю. О. Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 154.

¹⁶⁰ Артикуца Н. В. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2462/Artykytsa_Zakonod_tekst.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 26.09.2022).

¹⁶¹ Бугайко Ю. О. Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 154.

¹⁶² Бугайко Ю. О. Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 154.

вання, наявність кількох варіантів перекладу тощо відносяться до групи **помилки перекладу**¹⁶³.

У такий спосіб отримуємо чотири види лінгвістичної експертизи законопроектів: **дискурсивну, семантичну, граматичну експертизи та експертизу перекладу**. Нижче пропонуємо розглянути пояснення щодо кожної з них.

Дискурсивна експертиза – дослідження тексту законопроекту на предмет урахування юридичного дискурсу та дискурсу сфери суспільних відносин, на які спрямована регулятивна дія нормативно-правового акта в майбутньому, і відповідності екстралінгвальним, прагматичним, соціокультурним та іншим факторам^{164; 165}.

Семантична експертиза – аналіз відповідності значення мовних одиниць тексту законопроекту – окремих слів, фразеологізмів, частин слова тощо, лексичній нормі, термінології законодавства, фаховій термінології та законодавчому (офіційно-діловому) стилю¹⁶⁶.

Граматична експертиза – це аналіз тексту закону на відповідність морфологічній і синтаксичній мовним нормам, тобто чинному Українському правопису¹⁶⁷.

Експертиза перекладу – це аналіз перекладу текстів міжнародних угод, згода на обов'язковість яких надається Верховною Радою України, а також тих законопроектів, які передбачають запозичення зарубіжного досвіду правового регулювання

¹⁶³ Бугайко Ю. О. Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 153.

¹⁶⁴ Арутюнова Н. Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. энцикл., 1990. С. 136–137.

¹⁶⁵ Бугайко Ю. О. Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 154.

¹⁶⁶ Бугайко Ю. О. Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 155.

¹⁶⁷ Бугайко Ю. О. Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 155.

на предмет правильності відтворення правового змісту юридичного тексту вихідної культуроспецифічної правової системи засобами фахової мови правової системи-реципієнта для збереження відповідних юридичних функцій та/або екстеріоризації інших прагматичних функцій тексту перекладу, що діють на час виконання перекладу^{168;169}.

Таке розмежування видів лінгвістичних досліджень (експертиз) законопроектів дозволить:

- налаштувати зручний механізм роботи структурного підрозділу Апарату Верховної Ради України, до завдань якого належить проведення лінгвістичної експертизи законопроектів;
- розробити до кожного виду лінгвістичної експертизи законопроектів окремі методичні рекомендації;
- сформувати експертний корпус фахівців за відповідними видами лінгвістичної експертизи законопроектів.

Так, наприклад, для експертизи перекладу необхідно добирати перекладачів саме з юридичного перекладу, для семантичної – філологів-україністів з юридичною освітою чи глибоким знанням теорії права, базових галузей права та законодавства; для граматичної – представників класичної філологічної освіти, спеціальності «Українська мова та література», а для дискурсивної – фахівців з прикладної лінгвістики (юрислінгвісти, соціолінгвісти, лінгвокультурологи, фахівці з корпусної лінгвістики тощо).

З'ясувавши основні види лінгвістичної експертизи законопроектів, пропонуємо перейти до розгляду наступного структурного елемента – **об'єкта** лінгвістичної експертизи законопроектів.

У найбільш загальному розумінні об'єктом є пізнавана дійсність, що існує поза свідомістю людини і незалежно від неї¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Шаблій О. А. Теоретичні та методологічні засади німецько-українського юридичного перекладу: дис... докт. філолог. наук: 10.02.16. Київ, 2013. 540 с.

¹⁶⁹ Бугайко Ю. О. Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 155.

¹⁷⁰ Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. 1970. URL: <http://sum.in.ua/s/ob.jekt> (дата звернення: 11.09.2022).

Тому для того, щоб з'ясувати, що є об'єктом лінгвістичної експертизи законопроектів, слід поставити питання: яка саме «дійсність» пізнається?

У першому розділі монографії, описуючи властивості лінгвістичної експертизи законопроектів, коротко вказали, що її об'єктом є не тільки мовні одиниці (слова, словосполучення і речення), але й текст законопроекту загалом як мовна одиниця, продукт мовленнєво-міркувальної діяльності¹⁷¹.

Оскільки з лінгвістичного погляду мовленнєві категорії корелюють з мовними, а мовні категорії співвідносяться одна з одною, то під час проведення лінгвістичної експертизи законопроекту необхідно використовувати комплексний підхід і аналізувати текст законопроекту загалом як мовленнєвий знак, продукт мовленнєво-міркувальної діяльності¹⁷². З огляду на це слід погодитися з Л. А. Бутаковою, яка відносить лінгвістичний аналіз «до великого сімейства текстологічних досліджень» та зазначає, що «аналіз тільки конкретних слів або фраз (частин висловлювання) дає неповні або неправильні результати»¹⁷³. Під час розгляду об'єкта лінгвістичної експертизи важливо враховувати пресупозиційний зв'язок законодавчих текстів, оскільки для того, щоб дійти необхідного висновку щодо якості тексту законопроекту, необхідно абстрагуватися від конкретної норми і створити узагальнений зв'язок з правничим стилем, в якому буде функціонувати така норма¹⁷⁴.

Також важливим є питання визначення меж об'єкта лінгвістичної експертизи законопроектів, з'ясування якого дозволить

¹⁷¹ Батюшкина М. В. Лингвистическая экспертиза законопроектов: объект, предмет и задачи. *Вестник ТГПУ*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lingvisticheskaya-ekspertiza-zakonoproektov-obekt-predmet-i-zadachi> (дата звернення: 26.09.2022). С. 11.

¹⁷² Батюшкина М. В. Лингвистическая экспертиза законопроектов: объект, предмет и задачи. *Вестник ТГПУ*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lingvisticheskaya-ekspertiza-zakonoproektov-obekt-predmet-i-zadachi> (дата звернення: 26.09.2022). С. 11.

¹⁷³ Бутакова Л. О. Лингвоюридическая экспертиза в пространстве лингвистического анализа речевых произведений, или Что должен знать лингвист, чтобы быть хорошим экспертом. *Юрислингвистика*. 2008. № 9. С. 251–256.

¹⁷⁴ Батюшкина М. В. Лингвистическая экспертиза законопроектов: объект, предмет и задачи. *Вестник ТГПУ*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lingvisticheskaya-ekspertiza-zakonoproektov-obekt-predmet-i-zadachi> (дата звернення: 26.09.2022). С. 11.

виокремити лінгвістичну експертизу законопроектів серед інших видів експертиз. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне розмежувати поняття «законопроект» та суміжні з ним поняття – «закон» і «нормативно-правовий акт».

Відповідно до пункту 1 частини шостої статті 89 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» «законопроект – проекти законів, постанов Верховної Ради, які містять положення нормативного характеру»¹⁷⁵.

Термін «закон», як слушно наголошує В.І. Риндюк, будучи чи не одним з найбільш використовуваних у сфері права, не має свого однозначного чіткого розуміння в юридичній науці¹⁷⁶. Додамо, що чіткого визначення цього терміна немає і в самій системі національного законодавства. Тлумачний словник української мови визначає слово «закон» як встановлене найвищим органом державної влади загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу¹⁷⁷. Однак у мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України від 11.07.1997 № 3-зп (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) зазначено, що аналіз тексту Конституції України свідчить про те, що термін «закон» вживається в ній як у широкому, так і вузькому значеннях. У широкому значенні (яке охоплює також Конституцію України) термін «закон» вживається, наприклад, у статтях 13, 24, 35, 58, 68 Конституції України, які закріплюють загальновизнані правові принципи – рівність громадян перед законом, недопустимість відмови від виконання законів з мотивів релігійних переконань, незворотність дії законів у часі, незвільнення від юридичної відповідальності через незнання законів тощо. В основному ж

¹⁷⁵ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

¹⁷⁶ Риндюк В.І. Щодо визначення понять «закон» та «законодавство»: техніко-юридичний аспект. *Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування*: тези доп. та повідомлень учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 листоп. 2016 р.) / Нац. акад. правових наук України, Нац. юридич. у-т ім. Ярослава Мудрого, Львів. нац. у-т ім. Івана Франка та ін.; за заг. ред. І.Д. Шутака. Харків : Право, 2016. С. 64.

¹⁷⁷ Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ : Перун, 2005. С. 396–397.

у тексті Конституції України термін «закон» вживається у вузькому значенні, охоплюючи лише закони України, зокрема, він часто вживається у словосполученні «Конституція України і (та) закони України» (статті 10, 15, 36, 79, 126, 150 та ін.)¹⁷⁸.

Згідно з пунктом 1.4 Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних відносин, що містить норми права, має неперсоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування¹⁷⁹.

Таким чином, законопроект, на відміну від нормативно-правового акта, зокрема закону, не має юридичної сили. Відмінність між зазначеними поняттями ще полягає у тому, що поняття «нормативно-правовий акт» стосується як законів, так і підзаконних актів, а «законопроект» лише законів та постанов про їх прийняття.

Підсумовуючи наведене вище, можемо дійти висновку, що **об'єктом** лінгвістичної експертизи законопроектів є як текст законопроекту загалом, так і його окремі мовні одиниці, які становлять його зміст.

Розглянувши особливості об'єкта лінгвістичної експертизи законопроектів, пропонуємо перейти до огляду наступного її елемента – **предмета**. У науковій літературі зустрічаються різні трактування поняття «*предмет*». Наприклад, Г.В. Рибіко-

¹⁷⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанові Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 року «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

¹⁷⁹ Порядок подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації : Наказ Міністерства юстиції України 02.08.2007 № 592/5.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0870-07/ed20070813/find?text=%CD%EE%F0%EC%E0%F2%E8%E2%ED%EE%EF%F0%E0%E2%EE%E2%E8%E9+%E0%EA%F2#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

ва у контексті правової експертизи нормативно-правових актів пропонує розглядати «предмет» як коло питань, над наданням відповідей на які працюють експерти¹⁸⁰. Також досить поширеною є думка про предмет експертизи як обставини, що можуть бути з'ясовані в процесі експертного дослідження, так і фактичні дані, які встановлюються на основі спеціальних знань та дослідження матеріалів справи¹⁸¹.

Звертаючись до Академічного тлумачного словника української мови (СУМ – 11), знаходимо таке пояснення терміна «предмет» – «це те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність кого-, чого-небудь»¹⁸². Для визначення предмета лінгвістичної експертизи відштовхуємося від загального питання: «На що спрямована практична діяльність експерта, який проводить експертизу?». Аби відповісти на це питання, вважаємо за доцільне розглянути практику проведення інших видів експертиз. Наприклад, діяльність експерта з проведення антикорупційної експертизи спрямована на виявлення в нормативно-правових актах, проектах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією¹⁸³; гендерно-правової експертизи – на аналіз чинного законодавства, проектів нормативно-правових актів щодо їх відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків¹⁸⁴; антидискримінаційної експертизи – на аналіз проектів норма-

¹⁸⁰ Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 92.

¹⁸¹ Эйсман А. А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование): монография. Москва : Юрид. лит., 1967. С. 112.

¹⁸² Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. 1970. URL: <http://sum.in.ua/s/predmet> (дата звернення: 11.09.2022).

¹⁸³ Про запобігання корупції : Закон України від 09.12.2021 № 1893-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

¹⁸⁴ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 07.01.2018 № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15/ed20180107#n40> (дата звернення: 15.05.2022).

тивно-правових актів щодо їх відповідності принципу недискримінації¹⁸⁵.

Як бачимо, у наведених видах експертиз існують деякі відмінності щодо формулювання їх предмета. Проте водночас можемо виокремити їх певні спільні елементи: кожен з цих видів експертиз спрямований на певну міркувальну діяльність (виявлення/аналіз) щодо встановлення відповідності об'єкта експертизи певним критеріям або вимогам, в результаті якої надається оцінка або висновок. Таким чином, на основі опрацьованої наукової літератури у галузі експертних досліджень правотворчості, положень нормативно-правових актів у галузі експертизи законопроектів та керуючись формально-логічним методом аналізу, встановили, що загалом предметом експертизи законопроектів є практична діяльність експерта, спрямована на аналіз відповідності об'єкта певним вимогам. Власне, такого розуміння предмета експертизи дотримуємося у визначенні предмета лінгвістичної експертизи законопроектів.

Для більш детальної характеристики предмета лінгвістичної експертизи законопроектів цікавою видається позиція Г. В. Рибікової щодо поділу предмета правової експертизи на загальний та спеціальний:

- загальний предмет правової експертизи нормативно-правових актів становить систему питань, відповідь на які потрібно сформулювати щодо кожного об'єкта експертизи;
- спеціальний предмет правової експертизи нормативно-правових актів включає такі питання, відповідь на які дозволить досягти мети певного виду правової експертизи нормативно-правових актів¹⁸⁶.

Якщо перенести принцип, покладений у наведену вище класифікацію, на лінгвістичну експертизу законопроектів з ураху-

¹⁸⁵ Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 30.05.2014 № 1263-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

¹⁸⁶ Рибікова Г. В. *Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 93.*

ванням розуміння предмета лінгвістичної експертизи законопроектів, запропонованого у II Розділі монографії, то:

- загальним предметом лінгвістичної експертизи законопроектів буде аналіз тексту законопроекта щодо його відповідності загальним мовним нормам: Українському правопису, ДСТУ 1.5:2015 «Правила розроблення, викладання та оформлення нормативних документів»¹⁸⁷ та ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять»¹⁸⁸, нормативні словники й фахова література;
- спеціальним предметом лінгвістичної експертизи законопроектів буде аналіз тексту законопроекту щодо відповідності певним мовним нормам, наприклад, Методичним рекомендаціям щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки; Правилам оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації), стандартам української правничої термінології.

Таким чином, **предметом** лінгвістичної експертизи законопроектів, на нашу думку, є аналіз тексту законопроекту щодо його відповідності затвердженим мовним вимогам (Українському правопису, Методичним рекомендаціям щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, Правилам оформлення проектів законів та основних вимог законодавчої техніки, стандартам української правничої термінології тощо), в результаті якого надається висновок.

Такі елементи лінгвістичної експертизи законопроектів, як **мета** і **завдання**, перебувають у нерозривному взаємозв'язку, тому пропонуємо розглянути їх спільно.

¹⁸⁷ Правила розроблення, викладання та оформлення нормативних документів. Державний стандарт України 1.5:2015. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_1.5_2015.pdf. (дата звернення: 01.03.2023).

¹⁸⁸ Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. Державний стандарт України 3966:2009. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_3966_2009.pdf. (дата звернення: 01.03.2023).

Мета – це те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль¹⁸⁹, а **завдання** – це наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа і т. ін.¹⁹⁰. Тобто мета виступає бажаним, очікуваним результатом, а завдання – шляхом, який складається з низки кроків, необхідних для досягнення цього результату. Тому зміна мети відразу вплине на коло завдань.

Поняття «мета» експертизи законопроектів у науковій літературі розглядається, як правило, у вузькому та широкому розуміннях. Зокрема, вузького підходу дотримуються О. В. Селезньова, О. М. Шишпаренок, Є. В. Журкіна, які метою правової експертизи вважають оцінку відповідності нормативно-правового документа певним правовим критеріям, пошук правотворчих помилок і виявлення можливих наслідків їх прийняття та дії^{191;192;193}. Широкого підходу до визначення мети експертиз законопроектів дотримуються такі вчені, як А. І. Баженов, О. А. Короткова та О. Г. Мінкова. Розглядаючи експертизу законопроектів не як «річ у собі», науковці її метою вважають підвищення якості та ефективності нормативно-правових актів, забезпечення їх відповідності чинному законодавству, усунення суперечностей між законами, зміцнення системності законодавства, тобто вдосконалення законодавства^{194;195;196}. На нашу дум-

¹⁸⁹ Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. 1970. URL: <http://sum.in.ua/s/meta> (дата звернення: 11.09.2022).

¹⁹⁰ Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. 1970. URL: <http://sum.in.ua/s/zavdannja> (дата звернення: 11.09.2022).

¹⁹¹ Селезнева О. В. К вопросу о целях и содержании правовой экспертизы. *Право: теория и практика*. Москва : Тезарус, 2003. № 7. С. 39.

¹⁹² Шишпаренок О. Н. Роль правовой экспертизы в обеспечении правового качества проектов законов субъектов Российской Федерации. *Академ. юрид. журнал*. 2012. № 2 (48). С. 18.

¹⁹³ Журкина Е. В. Правовая экспертиза нормативного правового акта как средство повышения эффективности законодательства: дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.01. Москва, 2009. С. 59.

¹⁹⁴ Баженов А. И. Теоретические аспекты юридической экспертизы нормативно-правовых актов субъектов Российской Федерации. *Вестник ТГУ*. 2008. Вып. 12 (68). С. 568.

¹⁹⁵ Короткова О. А. Экспертиза законопроектов и законодательных актов: теоретико-правовой аспект: дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.01. Москва, 2010. С. 20.

¹⁹⁶ Мінкова О. Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 27.

ку, таке визначення мети експертиз законопроектів цілком резонує і з метою лінгвістичної експертизи законопроектів.

Розкриваючи питання мети правової експертизи нормативно-правових актів, Г. В. Рибікова пропонує розрізняти кінцеву та безпосередню мету правової експертизи нормативно-правових актів:

- кінцевою метою правової експертизи нормативно-правових актів учена вважає підтримання системи законодавства у стабільному стані, який відповідатиме юридичному критерію якості з реагуванням на зміни, що до неї вносяться;
- безпосередньою метою правової експертизи нормативно-правових актів вважає запобігання прийняттю та сприяння скасуванню неякісних нормативно-правових актів, що не відповідають визначеному юридичному критерію якості¹⁹⁷.

Якщо міркувати про кінцеву мету лінгвістичної експертизи законопроектів у запропонований вченою спосіб, то її слід визначити як підтримання тексту законодавства у стані, який відповідатиме визначеним мовним вимогам. Щодо безпосередньої мети лінгвістичної експертизи законопроектів, то її можна окреслити як запобігання мовним помилкам у тексті законопроектів та сприяння усуненню мовних помилок. Таким чином, на нашу думку, **метою** лінгвістичної експертизи законопроектів є підвищення якості та ефективності законів, забезпечення їх відповідності чинній системі законодавства, усунення у ній суперечностей, що сприятиме вдосконаленню вітчизняного законодавства загалом.

Законодавець у Законі України «Про наукову та науково-технічну експертизу» у статті 1 визначив як мету експертизи – дослідження, перевірку, аналіз й оцінку науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовку обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів. Виходячи зі змісту цієї

¹⁹⁷ Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 103.

статті, можна виділити такі **завдання**: дослідження, перевірку, аналіз, оцінку нормативно-правового акта¹⁹⁸.

Міністерство юстиції України у Методичних рекомендаціях щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів у пункті 3 завданням правової експертизи нормативно-правових актів визначає об'єктивне і повне дослідження поданого на розгляд експертів проекту відповідно до предмета експертизи, виходячи із загальносуспільних та загальнодержавних інтересів, засад побудови правової системи¹⁹⁹.

Основними завданнями правової експертизи нормативно-правових актів Г. В. Рибікова визначає такі завдання:

- виявлення недоліків у правовому регулюванні, суперечностей між нормативно-правовими актами;
- розробку пропозицій щодо приведення їх у відповідність до Конституції України та між собою, врахування міжнародних стандартів²⁰⁰.

На нашу думку, до переліку **завдань** лінгвістичної експертизи законопроектів слід віднести:

- виявлення мовних помилок у тексті законопроекту (що передбачає встановлення помилок відповідно до визначених мовних норм);
- виправлення мовних помилок у тексті законопроекту (в тому числі надання рекомендацій щодо усунення мовних помилок);
- обґрунтування виявлених та виправлених мовних помилок у тексті законопроекту (надання аргументів щодо встановлених мовних помилок і рекомендацій щодо їх усунення).

¹⁹⁸ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

¹⁹⁹ Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів : Постанова колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=va041323-00> (дата звернення: 26.09.2022).

²⁰⁰ Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 104.

Так, крім розповсюджених у науковій літературі завдань експертиз законопроектів – виявлення та виправлення помилок (чи недоліків), уважаємо не менш важливим завданням лінгвістичної експертизи законопроектів вказати у її висновку підставу, відповідно до якої певний елемент тексту законопроекту є хибним, а у рекомендаціях щодо виправлення мовної помилки у тексті законопроекту аргументувати правильність чи перевагу запропонованого експертом варіанту формулювання правової конструкції. Усі висновки експертиз на законопроекти (крім висновків комітетів Верховної Ради України) мають лише рекомендаційний характер, однак переконані, що обґрунтованість висновку спроможна значно підвищити ймовірність його повного врахування народними депутатами під час підготовки законопроекту до читань, що в результаті дасть змогу отримати більш якісний закон.

Отже, теоретичне моделювання таких структурних елементів лінгвістичної експертизи законопроектів, як види, об'єкт, предмет, мета та завдання, є важливим і необхідним складником наукового дослідження, адже вони сполучають теоретичні знання про лінгвістичну експертизу законопроектів та практичну діяльність суб'єктів, що проводять лінгвістичну експертизу законопроектів.

2.2. Суб'єкти лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні та їх правовий статус

Поняття *«суб'єкт лінгвістичної експертизи законопроектів»* досі не отримало нормативного закріплення, як, власне, родове відносно нього поняття – *«суб'єкт експертизи законопроектів»*. Водночас, у науці також не вироблено єдиного підходу до визначення поняття, структурного складу та змісту правового статусу суб'єктів експертизи законопроектів. Щодо суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів, то у вітчизняній науковій літературі це питання взагалі ще не порушувалося. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне насамперед

розглянути ширше за змістом поняття – «*суб'єкт експертизи законопроектів*».

У науковій літературі поняття «*суб'єкт експертизи законопроектів*» розглядається у вузькому і широкому значеннях.

Відповідно до вузького розуміння суб'єкт експертизи – це виконавець експертного дослідження. Наведемо визначення деяких представників такого підходу. «*Суб'єкт правової експертизи* – фізична або юридична особа, що має високий освітній та фаховий рівень підготовки, володіє професійними знаннями та навичками в сфері, на регламентацію якої націлена дія проекту правового акту, наділена відповідним правовим статусом та здійснює професійний аналіз проекту правового акту з метою надання експертного висновку» (В. О. Бутенко)²⁰¹; «*суб'єкт експертизи* – це організація або група осіб, що її здійснюють» (О. М. Попов та Н. Л. Хананашвілі)²⁰².

У широкому розумінні суб'єктами експертизи законопроектів є не лише ті, хто здійснює експертне дослідження, а й ті, хто його ініціює та координує. Зокрема, О. А. Короткова до суб'єктів експертизи законодавства відносить юридичних і фізичних осіб, які беруть на себе функції замовників, організаторів та їх безпосередніх виконавців²⁰³. О. Г. Мінкова вважає, що адекватними потребами юридичної теорії і практики є розрізнення серед суб'єктів експертизи проектів нормативно-правових актів її замовників та виконавців, оскільки це дозволить вирішити низку важливих питань, що стосуються механізму призначення і здійснення експертного дослідження, а також відповідальності суб'єктів експертизи²⁰⁴. На думку Г. В. Рибікової, до суб'єктів

²⁰¹ Бутенко В. О. Феноменологічні, методологічні та практичні основи правової експертизи юридичних документів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2011. С. 12.

²⁰² Попов А. Н., Хананашвили Н. Л. Общественная экспертиза : принципы организации и условия эффективности. Москва : Общественный совет города Москвы, 2010. С. 17.

²⁰³ Короткова О. А. Принципы экспертизы законодательства: понятие, содержание и классификация. *Труды Института государства и права Российской академии наук*. Москва, 2009. № 4. С. 14.

²⁰⁴ Мінкова О. Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-г внутр. справ. Харків, 2016. С. 82.

правової експертизи належать замовник експертизи, організатор експертизи, керівник експертної групи та експерт, які у сукупності взаємозв'язків утворюють окрему структуру²⁰⁵.

Загалом, поділяємо викладені позиції науковців, які дотримуються широкого підходу до розуміння поняття «*суб'єкт експертизи законопроектів*», однак структура, закладена у запропонованих науковцями визначеннях, на нашу думку, не відповідає моделі правовідносин, що склалися у практиці проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

З огляду на особливості відносин щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, на нашу думку, найбільш релевантно структуру їх суб'єктного складу відображає класифікація суб'єктів наукової експертизи, що закріплена у Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу»²⁰⁶. Відповідно до статті 4 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» суб'єктами наукової експертизи є замовники, організатори експертизи, а також експерти. Таким чином, поняття «*суб'єкт лінгвістичної експертизи законопроектів*» доцільно сформулювати так: це фізична або юридична особа, яка бере участь у проведенні лінгвістичної експертизи законопроектів як замовник, організатор чи експерт.

Замовниками можуть бути державні органи й органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, громадяни, заінтересовані у проведенні такої експертизи. Вступають у відносини з експертами безпосередньо або через організаторів експертизи на підставі договорів або доручень. Формують завдання на проведення експертизи, забезпечують оплату витрат на її проведення, оплату праці експертів або послуг організаторів експертизи²⁰⁷.

²⁰⁵ Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 107.

²⁰⁶ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

²⁰⁷ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

Організаторами є фізичні й юридичні особи, які на підставі доручення або договору з замовниками організують та проводять експертизу і подають експертні висновки²⁰⁸.

Експертами є фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання й безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи²⁰⁹.

На основі наведеної законодавчої класифікації, яка застосовується до суб'єктів усіх видів наукових експертиз, та з урахуванням положень Регламенту²¹⁰, Закону України «Про комітети Верховної Ради України»²¹¹, Положення про Апарат Верховної Ради України²¹², Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України²¹³, Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України²¹⁴ можемо визначити та надати характеристику суб'єктам власне лінгвістичної експертизи законопроектів.

²⁰⁸ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

²⁰⁹ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

²¹⁰ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

²¹¹ Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

²¹² Про затвердження Положення про Апарат Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 25.08.2011 № 769. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/11-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

²¹³ Про деякі питання забезпечення документообігу у Верховній Раді України в електронній та паперовій формах : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 08.02.2021 № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19/21-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

²¹⁴ Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України : Розпорядження Першого заступника Керівника Апарату Верховної Ради України від 4 лютого 2019 № 155 – к. URL: https://docs.google.com/document/d/1_9dUOH4UTnLWvPwEcJGNM7sjQKa5ZICzMRxSKOo5cr4/edit?usp=sharing (дата звернення: 26.09.2022).

Замовниками лінгвістичної експертизи законопроектів слід уважати суб'єктів права законодавчої ініціативи у Верховній Раді України, а саме Президента України, народних депутатів та Кабінет Міністрів України (ст. 89 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»).

Так, згідно з частиною першою статті 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» законопроект може направлятися на лінгвістичну експертизу за дорученням Голови Верховної Ради України, Першого заступника Голови Верховної Ради України чи заступника Голови Верховної Ради України, або за рішенням головного комітету. Відповідно у такому дорученні чи рішенні повинні бути чітко визначені предмет і мета експертизи.

Незалежно від того, хто є суб'єктом права законодавчої ініціативи, згідно з частиною другою статті 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» законопроект в обов'язковому порядку направляється при підготовці до всіх наступних читань для проведення редакційного опрацювання (лінгвістичної експертизи) та остаточного редакційного опрацювання (остаточної лінгвістичної експертизи) у відповідний структурний підрозділ Апарату Верховної Ради України. Таким чином, Президент України, народні депутати України, Кабінет Міністрів України за замовчуванням є **замовниками** лінгвістичної експертизи законопроектів.

Характеризуючи **замовників** як суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів, можемо підсумувати:

- до замовників належить досить обмежене коло суб'єктів праввідносин: Президент України, народні депутати та Кабінет Міністрів України;
- замовники лінгвістичної експертизи законопроектів є суб'єктами публічного права (представниками органів державної влади);
- правовий статус замовників лінгвістичної експертизи законопроектів обумовлений їх посадовим становищем;

- замовники лінгвістичної експертизи законопроектів вступають у відносини з експертами за посередництвом організаторів лінгвістичної експертизи законопроектів на підставі доручень або рішень, але, як правило, законопроекти «за замовчуванням» при підготовці законопроектів на друге та третє читання направляються на лінгвістичну експертизу законопроектів (редакційне опрацювання);
- замовники формують завдання на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, якщо вона здійснюється за дорученням чи рішенням, в інших випадках лінгвістичної експертизи законопроектів є фронтальним дослідженням.

З аналізу положень статті 7 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» основним організатором обов'язкових експертиз у парламенті є Апарат Верховної Ради України, адже саме він здійснює забезпечення організаційної, правової, наукової, експертно-аналітичної діяльності Верховної Ради України, її органів, народних депутатів та депутатських фракцій (депутатських груп). Тоді **організатором** власне лінгвістичної експертизи законопроектів виступає підрозділ Апарату Верховної Ради України, а саме Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України. Так, згідно з пунктом 7 Розділу II Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України одним із основних його завдань є фахова експертиза (*у значенні «лінгвістична експертиза» – примітка автора*) проектів нормативно-правових актів, проектів законів, підготовлених до другого і наступних читань, а також законодавчих актів після їх прийняття Верховною Радою України.

Безпосередньо експертизу проводять підрозділи Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, зокрема Управління опрацювання законодавчих актів, яке відповідно до покладених на нього завдань забезпе-

чує проведення фахової експертизи (лінгвістичної експертизи законопроектів) актів, прийнятих Верховною Радою України» (пункт 8 Розділу III Положення про Головне управління), та Редакційне управління, яке забезпечує фахову експертизу (лінгвістичну експертизу законопроектів) проектів нормативно-правових актів, підготовлених до другого і наступних читань, а також законодавчих актів після їх прийняття Верховною Радою України одночасно у першому читанні та в цілому (пункт 9 Розділу III Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України).

Також частиною третьою статті 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» визначаються умови, за яких замовники лінгвістичної експертизи законопроектів можуть звернутися до інших організаторів для одержання експертних висновків.

Якщо зареєстрований законопроект має системний характер для окремих галузей законодавства і профільний комітет встановив (при підготовці до першого читання) необхідність його наукового опрацювання, то такий законопроект направляється для одержання експертного висновку до Національної академії наук України.

У структурі Національної академії наук України функціонує Українське бюро лінгвістичних експертиз, яке теоретично має всі передумови бути альтернативним організатором лінгвістичної експертизи законопроектів, але фактично його потужності не використовуються суб'єктами права законодавчої ініціативи. Згідно з даними Українського бюро лінгвістичних експертиз за весь час його роботи звернення від депутатів надходили всього кілька разів і стосувалися лише тлумачення певних приписів чинних нормативно-правових актів, а не всього тексту їх проектів²¹⁵.

Окрім законопроекти можуть направлятися для одержання експертних висновків до Кабінету Міністрів України, відповідних міністерств, інших державних органів, установ і організа-

²¹⁵ Українське бюро лінгвістичних експертиз Національної академії наук України. URL: <http://lingvoexpert.org.ua/> (дата звернення: 26.07.2022).

цій або окремих фахівців (частина третя статті 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»).

Як бачимо, закон визначає достатню кількість алгоритмів залучення широкого кола фахівців для проведення лінгвістичної експертизи законопроектів як з-поміж державних установ, так і громадських організацій, проте слід зауважити, що замовники лінгвістичної експертизи законопроектів ними рідко послуговуються.

Беручи до уваги зазначене, можемо окреслити такі ознаки **організаторів** лінгвістичної експертизи законопроектів:

- основним організатором лінгвістичної експертизи законопроектів є Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України. Також організатором лінгвістичної експертизи законопроектів може бути й інша юридична особа публічного чи приватного права;
- Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України проводить лінгвістичну експертизу законопроектів, підготовлених до другого і наступних читань, інші організатори на підставі доручення або рішення замовника лінгвістичної експертизи законопроектів організовують та проводять її незалежно від стадії проходження законопроекту.

Якщо Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України є **організатором** лінгвістичної експертизи законопроектів, то його працівники відповідно виконують роль **експертів**, які безпосередньо проводять лінгвістичну експертизу законопроектів.

Переліку прав та обов'язків експертів, працівників Головного управління, у Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України не наведено. Проте пункт 18 згаданого Положення містить відсильний припис, який для ознайомлення з правами та обов'язками скеровує до Закону України «Про державну службу», Кодексу законів про працю України, інших нормативно-правових актів,

посадових інструкцій, Правил внутрішнього службового розпорядку для працівників Апарату Верховної Ради України, правил етичної поведінки державних службовців і Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України.

З наведеного вище можемо виокремити такі ознаки **експертів** з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів:

- є фізичними особами, які мають високу кваліфікацію у відповідній галузі знань (пояснення цього оціночного поняття відсутнє, тому залишається лише припускати, який саме рівень кваліфікації вважається високим);
- є експертами «за посадою», а не за кваліфікацією;
- мають статус державних службовців;
- як правило, перебувають у трудових відносинах з організатором лінгвістичної експертизи законопроектів.

Особливої уваги потребують питання кваліфікаційних вимог до експертів (працівників Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України), які проводять лінгвістичну експертизу законопроектів (редакційне опрацювання), та їх фахової підготовки.

Відповідно до пункту 15 Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України розробку вимог до професійної компетентності осіб, які претендують на зайняття посад державної служби у Головному управлінні документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, та посадових інструкцій працівників Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України забезпечує його керівник. Також він уповноважений особисто розподіляти обов'язки між працівниками Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, здійснювати оцінювання результатів службової діяльності державних службовців Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України та затверджувати індивідуальні програми підвищення рівня

професійної компетентності працівників Головного управління, а також вживати необхідних заходів щодо його підвищення.

З викладеного видно, що керівник Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України має досить істотний особистий вплив не лише на формування суб'єктного складу експертів (працівників), а й на їх правовий статус, зокрема, на робоче навантаження та план розвитку кожного експерта (працівника). Таким чином, вибір потенційного експерта і формування кола його обов'язків залежить не від нормативних критеріїв, які забезпечують певний ступінь об'єктивності, а лише від рівня фахової компетентності та добросовісності керівника Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України. Таке індивідуальне керування викликає сумніви, оскільки містить корупційні ризики, а саме створює загрозу зловживання керівником Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України його службовим становищем.

Невизначеність кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів передусім виражається у відсутності затверджених вимог до освіти та досвіду роботи кандидата на посаду працівника Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України.

Наприклад, до судових експертів державних спеціалізованих установ у частині другій статті 10 Закону України «Про судову експертизу» встановлено такі вимоги: відповідна вища освіта, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, проходження відповідної підготовки й отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності.

Більш детально вимоги до експерта судової експертизи викладені у Довіднику кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, в якому містяться кваліфікаційні характеристики, які використовуються при розробленні посадових інструкцій працівників науково-дослідних установ судо-

вих експертиз Міністерства юстиції України. Кожна професійно-кваліфікаційна характеристика складається з таких розділів: «Завдання та обов'язки», «Повинен знати» та «Кваліфікаційні вимоги»²¹⁶.

Зокрема у розділі «Кваліфікаційні вимоги» визначено, залежно від певної посади, вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, необхідні для виконання покладених на них завдань та обов'язків, мінімальні вимоги до стажу роботи та кваліфікації судового експерта.

Наведемо вимоги до деяких видів судових експертів, що подані в Довіднику кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України. Вимоги до судового експерта: вища освіта другого рівня за ступенем магістра відповідного напрямку підготовки. Стаж роботи за фахом не менше 1 року; вимоги до старшого судового експерта: вища освіта другого рівня за ступенем магістра відповідного напрямку підготовки. Стаж роботи за професією судового експерта нижчого рівня не менше 5 років. За наявності стажу роботи за фахом не менше 10 років чи двох і більше експертних спеціальностей, чи наукового ступеня доктора філософії або доктора наук з відповідної галузі знань – стаж роботи за професією судового експерта нижчого рівня не менше 3 років. Наявність відповідної кваліфікації судового експерта²¹⁷.

На нашу думку, продемонстрована вище систематизація вимог до експертів судових експертиз у Довіднику кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України забезпечує єдність у визначенні посадових обов'язків експертів (працівни-

²¹⁶ Довідник кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12#n85> (дата звернення: 11.04.2022).

²¹⁷ Довідник кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12#n85> (дата звернення: 11.04.2022).

ків) та кваліфікаційних вимог щодо їх посад і може бути вдало застосована для формування кваліфікаційних вимог до експертів законопроектів, зокрема до експертів, які проводять лінгвістичну експертизу законопроектів.

Щодо визначення необхідних для експерта з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів якостей, вважаємо цілком слушною пропозицію О.Г. Мінкової – звертати увагу на кваліфікаційні вимоги, що висувуються до суб'єктів нормопроектної діяльності, оскільки експертна та нормотворча робота багато у чому схожі²¹⁸.

Наприклад, Робер К. Бержерон визначає таке коло якостей, необхідних законопроектувальникам: вміти бачити приховані цілі; знати міжнародні зобов'язання держави; у конституційному праві знати не лише конституцію, але й закони щодо організації та функціонування органів держави, повноваження, які закон надає державним діячам і установам, та вживані до них норми відповідальності; особливо піклуватися про якість письмової мови, бо держава повинна давати взірець вживання мови; усвідомлювати економічні, соціальні, культурні й політичні проблеми своєї країни – не для того, щоб спробувати підмінити осіб, яким доручено їх вирішувати, а для того, щоб бути спроможним надавати рекомендації розробникам, щоб законопроекти після ухвалення стали ефективним інструментом управління²¹⁹.

А. Ф. Ткачук указує, що для розробки нормативно-правових актів особа має відповідати таким кваліфікаційним вимогам: розуміти національну політичну систему (органи та посадові особи, статус і повноваження); знати національну правову систему та ієрархію правових актів у ній; розуміти процедури розгляду та узгодження проектів нормативно-правових актів; розбиратися у предметі правового регулювання; бути достат-

²¹⁸ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 86.

²¹⁹ Бержерон Р. К. Листи до українських законопроектувальників. Оттава, 1999. С. 69–74.

ньо грамотною (добре знати мову, якою готується нормативний документ)²²⁰.

М. І. Хавронюк, який є автором Методології з проведення громадської антикорупційної експертизи Центру політико-правових реформ, досить детально описує якості, необхідні експерту для проведення антикорупційної експертизи законопроектів: «Експерт повинен бути добре ерудованим і широко знати законодавство, вміти користуватися базами даних і мати аналітичні та лінгвістичні здібності. Перше допоможе йому виявити правовідносини як такі, що суперечливо врегульовані в різних актах законодавства або в одному і тому ж акті законодавства. При використанні баз даних експерт повинен за ключовими словами, що використовуються в різних відмінках, та будучи оснащеним знанням необхідних юридичних синонімів, відшукувати методом виключення усі можливі колізії правового регулювання»²²¹. На наш погляд, зазначені автором якості експерта антикорупційної експертизи законопроектів мають бути орієнтиром у процесі розроблення кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів.

Для довершення «фахового портрету» експерта з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів вважаємо за доречне взяти до уваги судження Д. О. Леонтєва та Г. В. Іванченко про те, що не кожен навіть висококваліфікований спеціаліст здатен до необхідних у процесі проведення експертизи узагальнень, конкретизацій, уточнень і відповідальних висновків. Проведення експертизи вимагає від експерта двох основних якостей. Перше – толерантність до складності й невизначеності, мужність шукати відповіді на питання, які не мають однозначних відповідей, не намагаючись штучно спрощувати реальність і бачити однозначність там, де її немає. Друга необхідна якість експер-

²²⁰ Ткачук А. Законодавча техніка: навч. посіб. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2011. С. 124. URL: https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2011/12/zaktech-h-h_h_zaktech-1.pdf (дата звернення: 18.04.2022).

²²¹ Методологія проведення громадської антикорупційної експертизи. *Центр політико-правових реформ*. 2016. URL: <http://185.65.244.102/ua/news/5226 metodologiyaprovodennyagromadskoyi-antikoruptysiynoyi-ekspertizi> (дата звернення: 27.07.2022).

та – дисциплінованість мислення, здатність до покрокового аналізу проблем²²².

У підсумку до наведеного можемо сказати, що експерт – це феномен. Тому часом так складно встановити вичерпний перелік кваліфікаційних вимог до такої посади. Особливо, коли йдеться про експерта у міжгалузевій системі знань, як у нашому випадку – експерта з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів. Попри це, кваліфікаційні вимоги все-таки мають бути уніфіковані та встановлені як необхідна найнижча планка, якій мають відповідати кандидати на посаду експерта з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів.

Наприклад, Г. В. Рибікова пропонує виділяти серед кваліфікаційних вимог до експертів загальні та спеціальні вимоги. Також авторка наголошує на тому, що вимоги до експертів у сфері законотворчості мають бути досить високими.

Зокрема до загальних вимог вчена відносить:

- 1) ступінь вищої освіти «магістр» за спеціальністю «Правознавство»;
- 2) досвід роботи у сфері права не менше 10 років;
- 3) свідоцтво про закінчення навчання з експертної діяльності та проходження стажування (необхідно організувати органам експертного самоврядування);
- 4) науковий ступінь кандидата або доктора юридичних наук – для проведення наукової правової експертизи законів та їх концепцій.

Спеціальні вимоги для відбору експерта з метою проведення конкретної експертизи мають охоплювати перевагу наявності спеціальних знань у сфері, яка є предметом правового регулювання відповідного нормативно-правового акта²²³.

Високий рівень фаховості експерта, на жаль, не завжди визначається строком його роботи, документами про освіту чи на-

²²² Леонтьев Д. А., Иванченко Г. В. Комплексная гуманитарная экспертиза: методология и смысл. Москва : Смысл, 2008. С. 37.

²²³ Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 108.

уковим ступенем. На нашу думку, спроможність особи до проведення експертизи визначається переважно насиченістю досвіду роботи, який ще необхідно підтвердити наприкінці спеціальної підготовки (стажування). Встановлення мінімального досвіду роботи у сфері права не менше 10 років усе-таки видається завищеним та може перешкоджати доступу до фаху більш талановитим кандидатам лише тому, що вони не відповідають формальним вимогам.

Проходження спеціального навчання і стажування з лінгвістичної експертизи законопроектів уважаємо визначальним етапом фахової підготовки майбутнього експерта та критерієм, що засвідчує його спроможність успішно адаптуватися до специфіки такої роботи. Тому підтримуємо тезу Г.В. Рибікової щодо необхідності отримання свідоцтва про закінчення навчання з експертної діяльності й проходження стажування особою, яка виявила намір отримати відповідну кваліфікацію експерта.

Щодо кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, то на основі системного аналізу законодавства та наукової літератури у сферах експертної діяльності й законотворчого процесу, а також урахування особливості лінгвістичної експертизи законопроектів, до осіб, які мають намір отримати право на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, пропонуємо визначити такі вимоги:

Освіта: ступінь не нижче спеціаліста (магістра) за спеціальностями 081 «Право» або 035 «Філологія».

Стаж роботи: не менше 5 років у галузі права або філології.

Крім того, до вимог на посаду працівника Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, який проводить лінгвістичну експертизу законопроектів, слід додати: **свідоцтво про кваліфікацію експерта з лінгвістичної експертизи законопроектів.**

Дамо кілька пояснень до запропонованих вимог. По-перше, на нашу думку, є достатнім зазначити назви лише загальних спе-

ціальностей, адже кожна з них має безліч спеціалізацій, які відповідають особливостям лінгвістичної експертизи законопроектів і перелічувати всі їх види недоцільно. По-друге, певна річ, здавалося б логічним, що для проведення лінгвістичної експертизи законопроектів необхідно мати дві вищих освіти – правничу та філологічну, однак таку вимогу поки що ставити некоректно, зважаючи на нечисленність осіб, які мають дві освіти саме з цих галузей знань та застосовують їх у поєднанні на практиці. До того ж сьогодні ще передчасно стверджувати, хто краще й швидше спроможний опанувати проведення лінгвістичної експертизи законопроектів: правник чи філолог? Чи справді необхідно мати дві вищі освіти – юридичну та філологічну? Чи достатньо однієї з них? На всі ці питання зможе дати відповідь лише практика. По-третє, найбільш оптимальним строком досвіду роботи у галузях права чи філології ми визначили 5 років, адже, з одного боку, за цей період особа вже може досягнути конкурентоспроможного рівня майстерності у своїй справі, з іншого – готова до нового циклу професійного розвитку.

Щодо питання системи фахової підготовки експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, то з аналізу нормативної бази у сферах експертизи й законотворчості можемо стверджувати, що в Україні її досі не створено. У певну міру цим і пояснюється відсутність уніфікованих кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, адже на сьогодні в Україні немає установ та закладів, де була б можливість здобути таку кваліфікацію.

Безумовно, лінгвістична експертиза законопроектів є досить вузьким напрямом як у системі експертиз законопроектів, так і у системі лінгвістичних експертиз. Вона вимагає від фахівців не лише ґрунтовних знань та глибокого розуміння права і лінгвістики, а й уміння вправно їх синтезувати. Знання у галузі права необхідні для ефективного пошуку недоліків у законодавстві, а знання у галузі лінгвістики – для їх виправлення. Наприклад, лінгвісту без розуміння теорії права та знання законодавчої бази

буде складно виявити термінологічну неузгодженість у законодавчому тексті, особливо якщо йдеться про граматично правильне речення. Наведемо кілька прикладів: недоцільне застосування у Конституції України на позначення одного й того ж юридичного поняття термінів «*набуває чинності*» (стаття 160 Конституції України) і «*набирає чинності*» (частина п'ята статті 94 Конституції України)²²⁴; «*Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою*» (стаття 50 Конституції України), «*Культурна спадщина охороняється законом*» (стаття 54 Конституції України), «*Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом*» (стаття 43 Конституції України) – в усіх трьох наведених прикладах мала б використовуватися однакова мовна конструкція, наприклад, «*захищається законом*». Під час аналізу такого юридичного тексту, як закон, необхідно дотримуватися не тільки літературних норм, а й вимог законодавчої техніки. У тексті закону кожне слово повинно мати одне лексичне значення, тобто бути однозначним та однаково називати одне й те саме поняття. Інакше кажучи, має діяти правило: один термін – одне значення, тому слід уважати неприпустимим у межах одного закону використання багатозначних слів, омонімів і тотожних синонімів²²⁵.

Натомість правнику буде складно виправити лінгвістичну помилку, адже він навряд знатиме, як обрати термін, що найточніше позначатиме поняття. Наприклад: «*Президент України... звертається з **посланнями** до народу та із щорічними і позачерговими **посланнями** до Верховної Ради України...*» (ст. 106 Конституції України) – «*послання*» є калькою з російської «*послание*», було б правильно *виступає зі зверненням*; «*... водні та інші природні ресурси, які **знаходяться** в межах території України...*» (ст. 13 Конституції України) – *перебувають, є*. Фонетично пристосована калька *знаходиться* виникла в укра-

²²⁴ Бугайко Ю. О. Лексичні помилки в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2018. № 8. С. 12.

²²⁵ Бугайко Ю. О. Лексичні помилки в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2018. № 8. С. 12.

їнській мові «завдяки» багатозначному російському слову «находиться». У нашій мові дієслово «знаходиться» не вживається у значенні «бути, перебувати, міститися де-небудь; перебувати в якому-небудь стані». Таке дієслово слід уживати за потреби щось шукати: «Як ножем пробито, то знайдуться ліки, а як закохання – пропала навіки» (П. Чубинський)²²⁶.

Зважаючи на складність цього напрямку експертизи, вбачаємо необхідність у впровадженні обов'язкової спеціальної підготовки та стажування для осіб, які виявили намір отримати право на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів. На думку Г.В. Рибікової, навчання експертної діяльності потрібно віднести до функцій Міністерства юстиції України як органу, в складі якого проводиться найбільша кількість правових експертиз нормативно-правових актів і є можливість забезпечити навчальний процес досвідченими фахівцями-практиками з подальшим проходженням стажування²²⁷. Власне, в Україні вже була започаткована подібна практика у сфері законотворчості Центром правової реформи, утвореним Указом Президента України від 29 квітня 1994 р. № 198 «Про вдосконалення роботи з підготовки законопроектів та проведення правової реформи». У 1999 році була відкрита Українська школа нормопроектувальників, яка стала першою в Україні формою навчання техніки нормопроектування. Школою було організовано короткострокові семінари з питань міжнародного та українського досвіду нормотворення. За ініціативою Центру було видано Наказ Міністерства юстиції України від 7 квітня 2004 р. № 394/7 «Про навчання спеціалістів центрального апарату Міністерства юстиції у сфері нормопроектування». В основу програми навчання спеціалістів було покладено нормотворчий досвід Канади, Німеччини, Великої Британії. Серед загальних тем з теорії та практики нормопроектування тематика лекцій включала пи-

²²⁶ Бугайко Ю. О. Лексичні помилки в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2018. № 8. С. 12.

²²⁷ Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 108.

тання юридично-технічних та мовностилістичних вимог до текстів проектів нормативно-правових актів. До викладання були залучені провідні науковці та практичні працівники у сфері нормопроекування. Така практика співробітництва правознавців з лінгвістами повинна мати системний характер, зважаючи не лише на проблеми якості нормативних текстів²²⁸.

Якщо для забезпечення навчального процесу та стажування з проведення правової експертизи на базі Міністерства юстиції України є передумови, то щодо підстав для підготовки фахівців з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів у згаданому органі є певні сумніви. До того ж, правова експертиза відповідно до Положення про Міністерство юстиції України²²⁹ є лише одним із численних напрямів роботи Мін'юсту, тоді як проведення лінгвістичної експертизи законопроектів узагалі не належить до його завдань.

Тому, зважаючи на особливості законодавчої процедури в Україні та специфіку лінгвістичної експертизи законопроектів, вибудова найбільш ефективної системи співпраці правознавців та лінгвістів бачиться передусім на базі Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України за методичної підтримки Інституту української мови та Інституту мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України.

Зокрема Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України є науковою установою, до основних завдань якої належать проведення наукової експертизи проектів законів та інших нормативно-правових актів, здійснення інших видів експертиз відповідно до законодавства, надання наукових та освітніх послуг відповідно до статутної діяльності та чинного законодавства, а також підвищення кваліфікації наукових фахівців у сфері

²²⁸ Балтаджи П. До питання удосконалення юридичної мови в контексті мовної політики держави. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 28–29.

²²⁹ Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2021 № 1139–2021-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228–2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.07.2022).

права²³⁰, тоді як Інститут української мови Національної академії наук України займається різноплановим вивченням української мови в її літературному та діалектному виявах на сучасному етапі розвитку та в минулому²³¹, а Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні Національної академії наук України є багато-профільним центром лінгвістичних досліджень²³². На нашу думку, розроблення та впровадження програми підготовки з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів згаданими вище науковими установами буде не лише органічно доповнювати їх основні напрями діяльності, а й матиме усі передумови стати одним з найперспективніших напрямів їх роботи.

Цікавою видається пропозиція О.Г. Мінкової щодо запровадження обов'язкового проходження процедури сертифікації для компетентних осіб, які мають намір отримати право на проведення експертних досліджень у сфері правотворчості, й наголошує на необхідності розмежування категорій «*сертифікація*» та «*атестація*», які за своїм значенням є схожими, але не тотожними поняттями²³³. Авторка зазначає, що деякі положення чинного законодавства України дозволяють виявити відмінності між вказаними процедурами. Так, у статті 1 Закону України «Про підтвердження відповідності» вказано, що сертифікація – це процедура, за допомогою якої визнаний в установленому порядку орган документально засвідчує відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, систем екологічного управління, персоналу встановленим законодавством вимогам. У статті 1 Закону України «Про професійний розвиток працівників» атестація працівників визначена як процедура оцінки

²³⁰ Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України. URL: <https://ndi.academy/>(дата звернення: 27.02.2023).

²³¹ Інститут української мови Національної академії наук України. URL: <https://iul-nasu.org.ua/pro-instytut/diyalnist.html>

²³² Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні Національної академії наук України. URL: <http://www.inmo.org.ua/>

²³³ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 89.

відповідності професійного рівня працівників кваліфікаційним вимогам і посадовим обов'язкам, проведення оцінки їх професійного рівня, а у пункті 1 статті 11 зазначено, що проводять атестацію працівників роботодавці. Таким чином, якщо атестація проводиться з метою перевірки відповідності робітника займаній посаді, то основною метою сертифікації персоналу є підтвердження його професійної спеціалізації, захист інших суб'єктів від отримання ними неякісних послуг. Слід звернути увагу й на те, що атестація завжди пов'язана з трудовими відносинами та спрямована на підвищення ефективності використання робочого часу. При сертифікації ж персоналу перевірка рівня кваліфікації спеціалістів здійснюється не безпосереднім керівництвом підприємства, де вони працюють, а уповноваженим державним органом²³⁴.

Підтримуючи ідею проведення обов'язкової процедури оцінювання потенційних експертів у сфері законотворчості, лише частково погоджуємося з позицією вченої, адже, наприклад, атестація судових експертів не завжди пов'язана з трудовими відносинами і підвищенням ефективності використання робочого часу.

Відповідно до частини четвертої статті 16 Закону України «Про судову експертизу» порядок проведення атестації та призначення чи позбавлення кваліфікаційних класів судового експерта визначається міністерствами й іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність²³⁵.

Частина перша статті 17 Закону України «Про судову експертизу» передбачає створення експертно-кваліфікаційних комісій при міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалі-

²³⁴ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 89.

²³⁵ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

зовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність, для присвоєння та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів²³⁶.

Зокрема, Центральна експертно-кваліфікаційна комісія при Міністерстві юстиції України проводить атестацію працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, фахівців, які не є працівниками державних спеціалізованих установ та які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта для визначення рівня професійної підготовки²³⁷.

У згаданих нормах спростовується твердження щодо розуміння поняття «*атестація*», яке пропонує О. Г. Мінкова. Згідно з положеннями Закону України «Про судову експертизу» атестацію фахівців проводить не керівництво установ, де вони працюють, а уповноважений орган. Тому, на нашу думку, поняття «*атестація*» цілком відповідає меті експертного забезпечення законотворчості – формуванню компетентного та кваліфікованого корпусу фахівців, орієнтованих на максимальне використання досягнень науки для надання об'єктивної оцінки законопроектам. Також з огляду на усталену практику інституту судових експертиз, вважаємо, що порядок підготовки і стажування фахівців, які мають намір отримати кваліфікацію судового експерта, порядок проведення атестації з метою присвоєння кваліфікації судового експерта, порядок видачі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта та інші процедурні аспекти експертного забезпечення правосуддя можуть бути опорними у процесі розроблення порядку підготовки (стажування) й атестації фахівців, які мають намір отримати право на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів (з урахуванням особливостей законотворчого процесу в Україні).

²³⁶ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

²³⁷ Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : Наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

Це дає змогу стверджувати, що в Україні інститут лінгвістичної експертизи законопроектів ще не отримав ні належного наукового висвітлення, ні правової регламентації. У зв'язку з цим поняття «*суб'єкт лінгвістичної експертизи законопроектів*» усе ще залишається «білою плямою» в науці, а правовий статус суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів – прогалиною в законі. Вивчення правового корпусу вітчизняного законодавства у сфері законодавчого процесу й експертних досліджень, а також розвиток суспільно значущих сфер нашої держави дає змогу стверджувати, що Україна володіє необхідною матеріальною базою та інтелектуальним потенціалом для створення злагодженої системи підготовки і формування експертного корпусу з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів. Однак брак нормативно-правового закріплення відповідної політичної волі гальмує процес реалізації цього потенціалу.

2.3. Засади проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

Реалізація мети, завдань та функцій лінгвістичної експертизи законопроектів вимагає належного рівня її впорядкування шляхом визначення керівних принципів та створення уніфікованого алгоритму її проведення. Зокрема О. А. Короткова розглядає принципи експертизи законодавства як сукупність взаємопов'язаних базових засад, реалізація яких дозволяє досягти юридично значущого результату у вигляді експертного висновку щодо проекту або чинного нормативно-правового акта²³⁸. В. О. Бутенко вважає, що принципи правової експертизи є системою положень, які визначають характер діяльності суб'єктів, вимоги, зміст повноважень; забезпечують об'єктивність, виступають гарантом результативності експертної діяльності відпо-

²³⁸ Короткова О. А. Принципы экспертизы законодательства: понятие, содержание и классификация. *Труды Института государства и права Российской академии наук*. Москва, 2009. № 4. С. 17.

2.3. Засади проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

відно до потреб правотворчої діяльності²³⁹. О. Г. Мінкова визначає принципи експертизи нормативно-правових актів як базові вимоги, додержання яких забезпечує належну реалізацію вказаних функцій та є запорукою результативності експертної діяльності. До найбільш важливих принципів учена відносить принципи: компетентності, незалежності, об'єктивності, системності, оперативності, гласності й відповідальності²⁴⁰.

Особливої уваги заслуговує підхід Г. В. Рибікової до розкриття питання принципів правової експертизи нормативно-правових актів. Зокрема дослідниця, посилаючись на класифікацію принципів, запропоновану С. Д. Гусарєвим²⁴¹, виділяє серед принципів правової експертизи нормативно-правових актів загальноправові принципи, принципи сфери юридичної практичної діяльності та принципи, дія яких обмежується лише сферою здійснення окремого виду професійної діяльності юристів²⁴².

Таким чином, Г. В. Рибікова до загальноправових принципів правової експертизи нормативно-правових актів відносить принципи: верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини й громадянина²⁴³.

До принципів експертної діяльності належать принципи відповідальності експерта, науковості, інформаційної забезпеченості, своєчасності, повноти і всебічності експертного дослідження, незалежності результату експертизи від замовника, самостійності експерта, фінансової винагороди діяльності експерта, системності, обґрунтованості та вмотивованості висновку експерта,

²³⁹ Бутенко В. О. Феноменологічні, методологічні та практичні основи правової експертизи юридичних документів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2011. С. 5–6.

²⁴⁰ Мінкова О. Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 43.

²⁴¹ Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. Київ : Знання, 2005. С. 173.

²⁴² Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 36–37.

²⁴³ Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 37.

компетентності, документування остаточних висновків експерта, принцип уніфікації висновків, принцип відкритості висновків експертизи, цілеспрямованості дій експерта²⁴⁴.

До принципів правової експертизи нормативно-правових актів як окремого виду професійної діяльності зараховують принципи забезпечення гармонізації законодавства України з міжнародним та європейським правом, оцінки нормативно-правового акта у взаємозв'язку з іншими нормативно-правовими актами, врахування вимог юридичної техніки²⁴⁵.

На нашу думку, систематизація принципів, запропонована Г. В. Рибіковою, найбільш повно розкриває засадничі правила і рамки експертної діяльності у сфері законотворчості загалом та правової експертизи нормативно-правових актів зокрема. Також уважаємо, що у межах загальноправових принципів і принципів експертної діяльності, запропонованих ученою, можуть функціонувати й інші види експертиз законопроектів, у тому числі лінгвістична експертиза законопроектів.

Щодо принципів власне лінгвістичної експертизи законопроектів, то для їх формування слід урахувати теоретичні положення мовознавчої науки. До загальних критеріїв (принципів) редакторського аналізу мови тексту відносять такі критерії: точності, логічності, ясності, чистоти, виразності, різноманітності та естетичності мовлення²⁴⁶. Однак зауважимо, що такі критерії, як виразність, різноманітність і естетичність мовлення не властиві законодавчому стилю мовлення та суперечать правилам юридичної техніки, а саме однозначності, емоційно-експресивній нейтральності, високому ступеню одноманітності, суворій регламентації розміщення й будови тексту тощо.

Таким чином, ураховуючи теоретичні положення лінгвістичного, зокрема, редакторського аналізу та законодавчої техніки,

²⁴⁴ Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 37.

²⁴⁵ Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 37.

²⁴⁶ Завгородня Л. В. Основи літературного редагування та коректури: навч. посіб. Черкаси : Брама – Україна, 2010. С. 93.

пропонуємо визначити такі **принципи** лінгвістичної експертизи законопроектів: чистоти мовлення, логічності, однозначності, нормативності, правової визначеності й відповідності національному правовому дискурсу. Запропоновані принципи слід розуміти так:

- принцип чистоти мовлення – передбачає перевірку тексту законопроекту на відповідність власне українській лексиці та щодо вмотивованого використання слів іншомовного походження;
- принцип нормативності – передбачає оцінку відповідності тексту законопроекту морфологічній, лексичній, синтаксичній нормам української мови, вимогам законодавчого стилю, а також стандартам української правничої термінології;
- принцип логічності – полягає у перевірці тексту законопроекту щодо дотримання загальних правил мислення: визначеності, несуперечності, послідовності та обґрунтованості;
- принцип однозначності – передбачає перевірку тексту законопроекту щодо дотримання правила: «один термін – одне значення»;
- принцип правової визначеності – полягає у з'ясуванні достатності опису елементів суспільних відносин (суб'єктів, об'єктів, змісту правовідносин, а також суб'єктивної та об'єктивної сторін правопорушень) у тексті законопроекту для ідентифікації та кваліфікації таких елементів у процесі реалізації правових норм;
- принцип відповідності національному правовому дискурсу – полягає у перевірці тексту законопроекту щодо його відповідності положенням теорії держави та права (зокрема щодо правильності структури правових норм, дотримання правил законодавчої техніки), теоріям галузей національного права і положенням чинного законодавства України (особливо термінології законодавства).

Якщо принципи окреслюють «рамки» проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, то процедура визначає «хід» її проведення, що складається з окремих стадій. Тому пропонуємо нижче розглянути питання процедури проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

У науковій літературі запропоновано чимало позицій щодо визначення поняття процедури проведення експертиз нормативно-правових актів, а також кількості й змістовного наповнення їх стадій. Зокрема Г.В. Рибікова пояснює відсутність єдиного чіткого підходу щодо визначення поняття та змісту процедури правової експертизи нормативно-правових актів складністю регламентації цього процесу²⁴⁷. У дослідженні експертного забезпечення правотворчості О.Г. Мінкова звертає увагу, що серед вітчизняних і зарубіжних науковців відсутня єдність стосовно кількості стадій експертного дослідження. Однак вчена водночас зауважує, що все-таки значна частина дослідників дотримуються тричленного поділу процесу експертизи, посиляючись на логічну обґрунтованість такого поділу та практику проведення експертиз не лише у галузі права, але й у сфері психології, медицини, техніки²⁴⁸. Такого висновку вчена доходить, звертаючись до праць Ю.В. Орлова, який виокремлює підготовчий, робочий (основний) і заключний етапи експертно-кримінологічного дослідження проектів нормативно-правових актів²⁴⁹; В.О. Бутенка, який вказує, що стадіями правової експертизи юридичних документів є:

1) початкова стадія, в рамках якої відбувається ініціювання проведення експертизи зі сторони зацікавлених суб'єктів, підготовка необхідного пакету документів, передача офіційного

²⁴⁷ Рибікова Г.В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 121.

²⁴⁸ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 98.

²⁴⁹ Орлов Ю.В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів : науково-методичне забезпечення. Сімферополь : КРП «Видавництво «Кримнавчпеддерж-видав», 2010. С. 69–70.

звернення та матеріалів уповноваженим експертам чи експертній установі;

2) основна стадія, змістом якої є формування робочої експертної групи та розподіл обов'язків між її членами, формулювання питань, проведення комплексного оцінювання об'єкта експертизи, підготовка робочого варіанту експертного висновку;

3) заключна стадія, яка полягає в узгодженні позицій експертів, складанні остаточної редакції експертного висновку, його підписанні та спрямуванні ініціатору проведення експертизи²⁵⁰; М. В. Костицької, яка вирізняє програмно-організаційну (визначення експертного складу, виду, методів і строків проведення експертизи), предметно-оцінну (безпосереднє здійснення експертного дослідження) та заключну (прийняття та оформлення рішення) стадії експертної законопроектної діяльності²⁵¹. Також учена звертає увагу на відмінності у позиціях авторів щодо змістовного наповнення стадій експертиз, незважаючи на збіг їх кількості²⁵².

Власне сама О. Г. Мінкова пропонує у визначенні стадій проведення експертизи проектів нормативно-правових актів виходити з таких позицій:

- по-перше, такого роду експертиза одночасно є видом професійної діяльності та різновидом правовідносин, що виникають між замовником і виконавцем експертного дослідження. Звідси на кожній зі стадій експертизи мають реалізовуватися взаємні права й обов'язки її суб'єктів;
- по-друге, необхідно враховувати службовий характер експертизи щодо правотворчості. Експертиза проектів нормативно-правових актів є одним з інструментів удо-

²⁵⁰ Бутенко В. О. Феноменологічні, методологічні та практичні основи правової експертизи юридичних документів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2011. С. 12–13.

²⁵¹ Костицькая М. В. Экспертная законопроектная деятельность : теоретико-правовое исследование : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Белгород, 2009. С. 20.

²⁵² Мінкова О. Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 98.

сконалення правотворчої діяльності, тому значення першої неможливо оцінити у відриві від останньої²⁵³.

З огляду на зазначене О.Г. Мінкова виділяє чотири стадії проходження експертизи проектів нормативно-правових актів, серед яких:

- 1) стадія експертної ініціативи;
- 2) стадія експертного дослідження;
- 3) стадія формулювання експертного висновку;

4) стадія реалізації експертних пропозицій. Як зазначає вчена, така схема належним чином відображає логіку проведення експертизи та враховує взаємозв'язок, що об'єктивно існує між суб'єктами проведення експертизи. На першій і останній стадіях відбувається найбільш інтенсивний обмін документами, інформацією та рішеннями між ініціатором і виконавцем експертизи. Друга та третя стадії відбуваються переважно в межах експертної установи чи реалізуються в діяльності окремого експерта, але і в цьому випадку відповідні дії та процеси не ізольовані від замовника, оскільки замовник має право одержувати інформацію про хід проведення експертизи, порушувати клопотання про заміну експертів, а виконавець має право вимагати надання додаткових матеріалів, розрахунків і обґрунтувань, необхідних для підготовки об'єктивних висновків²⁵⁴.

Кожна з вказаних стадій експертизи проектів нормативно-правових актів складається з низки взаємопов'язаних дій, підпорядкованих загальній логіці та закономірностям експертної діяльності. Запорукою додержання такої логіки і закономірностей є ретельно розроблена методика проведення експертизи²⁵⁵.

²⁵³ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 100.

²⁵⁴ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 100.

²⁵⁵ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 100.

У дослідженні питання процедури проведення правової експертизи нормативно-правових актів Г.В. Рибікова при визначенні переліку та змісту стадій такої процедури обґрунтовує необхідність охопити всю сферу діяльності (починаючи від оформлення відносин між суб'єктами правової експертизи, організації й проведення експертизи, закінчуючи реалізацією результатів експертизи замовником) з метою запобігання прийняттю та сприяння скасуванню неякісних нормативно-правових актів, що не відповідають визначеному юридичному критерію якості²⁵⁶.

У такий спосіб учена до переліку стадій правової експертизи нормативно-правових актів відносить: оформлення відносин між замовником й організатором правової експертизи нормативно-правових актів; підготовку проведення правової експертизи нормативно-правових актів; проведення правової експертизи нормативно-правових актів; отримання і реалізацію результатів експертизи замовником²⁵⁷. Основну стадію правової експертизи нормативно-правових актів авторка пропонує поділити на шість підстадій: концептуальна оцінка, системно-юридична оцінка, порівняльно-правова оцінка, техніко-юридична оцінка, герменевтична оцінка, складання висновку експертизи, пояснюючи це необхідністю визначення меж та науково обґрунтованої послідовності дослідження об'єкта експертизи. У підсумку Г.В. Рибікова зазначає, що всі підстадії роботи експерта є рівноцінними і мають бути відпрацьовані в кожному випадку проведення правової експертизи нормативно-правових актів²⁵⁸.

Для визначення стадій лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, крім вивчення наукових концепцій щодо перебігу експертиз законопроектів, слід проаналізувати положення нормативно-правових актів, що регулюють її проведення.

²⁵⁶ Рибікова Г.В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 136.

²⁵⁷ Рибікова Г.В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 137.

²⁵⁸ Рибікова Г.В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 137.

Відповідно до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» зареєстрований і внесений до порядку денного сесії законопроект при підготовці до першого читання в обов'язковому порядку направляється для проведення наукової експертизи до Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, а при підготовці до другого та наступних читань законопроект в обов'язковому порядку направляється для лінгвістичної експертизи (редакційного опрацювання) у редакційне управління Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України^{259; 260}. На цій стадії законопроект, підготовлений до другого читання та наступних читань, з висновком головного комітету направляються Керівнику Апарату Верховної Ради України, його Першому заступнику або заступнику відповідно до розподілу обов'язків, до Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, Головного юридичного управління. Після проведення зазначених експертиз висновок лінгвістичної експертизи (редакційного опрацювання) направляється до головного комітету та Головного юридичного управління, а висновок юридичної експертизи – до головного комітету та Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України²⁶¹.

Також законопроект може направлятися на лінгвістичну експертизу (редакційне опрацювання) і після першого читання, у разі його прийняття Верховною Радою України одночасно у першому читанні та в цілому²⁶².

²⁵⁹ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

²⁶⁰ Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України : Розпорядження Першого заступника Керівника Апарату Верховної Ради України від 4 лютого 2019 р. № 155 –к. URL: https://docs.google.com/document/d/1_9dUOH4UTnLWvPwEcJGNM7sjQKa5ZICzMRxSKOo5cr4/edit?usp=sharing (дата звернення: 26.09.2022).

²⁶¹ Про деякі питання забезпечення документообігу у Верховній Раді України в електронній та паперовій формах : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 08.02.2021 № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19/21-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

²⁶² Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України : Розпорядження Першого заступника Керівника Апарату Верховної

2.3. Засади проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

Після підписання висновку юридичної експертизи порівняльна таблиця, висновок головного комітету, висновок лінгвістичної експертизи (редакційного опрацювання) автоматично оприлюднюються на офіційному вебсайті Верховної Ради України²⁶³.

Остаточна лінгвістична експертиза (остаточне редакційне опрацювання) здійснюються після прийняття акта Верховної Ради в цілому²⁶⁴. Остаточну лінгвістичну експертизу (остаточне редакційне опрацювання) прийнятого акта Верховної Ради України проводить структурний підрозділ з документального забезпечення та оформлює його на підпис Голові Верховної Ради України в порядку надходження (пункт 301 Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України)²⁶⁵.

На думку О.Г. Мінкової, лінгвістичну та остаточну юридичну експертизу законопроекту необхідно здійснити перед третім читанням, щоб виявити й виправити у ньому редакційні неточності, внутрішні суперечності, неоднозначні та нечіткі приписи²⁶⁶.

Частково погоджуючись з авторкою, вважаємо, що лінгвістичну експертизу законопроектів до напрацювання окремих методичних рекомендацій з проведення різних видів лінгвістичних експертиз слід проводити і при підготовці законопроекту до першого читання, водночас залишивши проведення лінгвістичної експертизи законопроектів та остаточної лінгвістичної експертизи законопроектів при підготовці до другого та третього читань відповідно.

Ради України від 4 лютого 2019 р. № 155 – к. URL: https://docs.google.com/document/d/1_9dUON4UTnLWvPwEeJGNM7sjQKa5ZICzMRxSKOo5cr4/edit?usp=sharing (дата звернення: 26.09.2022).

²⁶³ Про деякі питання забезпечення документообігу у Верховній Раді України в електронній та паперовій формах : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 08.02.2021 № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19/21-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

²⁶⁴ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

²⁶⁵ Про деякі питання забезпечення документообігу у Верховній Раді України в електронній та паперовій формах : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 08.02.2021 № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19/21-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

²⁶⁶ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 149.

Після прийняття закону в третьому читанні настає стадія його промульгації. Прийнятий закон підписує Голова Верховної Ради України, після чого спрямовує його до Офісу Президента України, основними завданнями якого є організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне та інше забезпечення діяльності Президента України. Відповідно до пункту 4.6. Положення про Офіс Президента України останній здійснює в установленому порядку експертизу прийнятих Верховною Радою України законів, що надійшли на підпис Президентіві України²⁶⁷. Раніше, у 1995–2000 роках, при Президентіві України діяла Українська комісія з питань правничої термінології, яка була покликана забезпечити точне й однакове вживання правничих термінів у законотворчій роботі та в офіційних актах, зокрема: здійснювати термінологічно-мовну експертизу проектів актів законодавства і підготовку рекомендацій щодо однакового застосування правничих термінів у різних галузях права²⁶⁸. Проте у 2000 році вона була ліквідована Указом Президента України від 14 липня 2000 р. № 889/2000 «з метою оптимізації системи органів, утворених для сприяння здійсненню повноважень Президентом України, та зменшення видатків Державного бюджету України на утримання таких органів»²⁶⁹. Досвід роботи цієї інституції при Президентіві України вбачаємо за доцільне використовувати у діяльності Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України та Національної комісії з питань стандартизації державної мови. Зокрема, завдання щодо здійснення термінологічно-мовної експертизи проектів актів законодавства, на нашу

²⁶⁷ Про Положення про Офіс Президента України : Указ Президента України від 25 червня 2019 р. № 436/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2019#Text> (дата звернення: 23.08.2022).

²⁶⁸ Про положення про Комітет законодавчих ініціатив при Президентіві України, про Українську кодифікаційну комісію і про Українську комісію з питань правничої термінології : Указ Президента України (втратив чинність від 14.07.2000 № 889/2000). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796/95#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

²⁶⁹ Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших органів : Указ Президента України від 14.07.2000 № 889/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889/2000#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

2.3. Засади проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

думку, слід делегувати редакційному управлінню Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, а завдання щодо вивчення законодавчого матеріалу з метою визначення та уніфікації правничої термінології, складання реєстрів українських правничих термінів, укладання правничих словників; підготовки рекомендацій щодо однакового застосування правничих термінів у різних галузях права; проведення заходів щодо поширення культури, традицій і норм української правничої мови – Національній комісії з питань стандартизації державної мови.

Вивчення та аналіз наукових джерел щодо процедури експертних досліджень у законодавчому процесі та нормативно-правової бази у сфері регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів дає змогу виділити такі стадії її проведення:

- 1) надання єдиною автоматизованою системою роботи з документами у Верховній Раді України доступу організатору до законопроекту, підготовленого до другого або наступних читань, та супровідних до нього документів;
- 2) направлення організатором законопроекту та супровідних до нього документів на лінгвістичну експертизу експерту;
- 3) виконання лінгвістичної експертизи законопроекту експертом;
- 4) отримання та реалізація результатів лінгвістичної експертизи законопроекту її замовником.

На нашу думку, стадії надання єдиною автоматизованою системою роботи з документами у Верховній Раді України доступу до законопроекту та направлення законопроекту на лінгвістичну експертизу (редакційне опрацювання) не потребує окремого висвітлення, адже ці стадії відповідно до частини другої статті 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» та Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України²⁷⁰ відбуваються авто-

²⁷⁰ Порядок подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації : Наказ Міністерства юстиції України 02.08.2007 № 592/5.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0870-07/>

матично і незалежно від ініціативи замовника чи організатора цієї експертизи.

Далі пропонуємо більш детально розглянути таку ключову стадію лінгвістичної експертизи законопроектів, як її **виконання**, що включає низку технологічних етапів. Наприклад, технологія проведення правової експертизи нормативно-правових актів відповідно до Методичних рекомендацій щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів передбачає такі етапи: концептуальна оцінка; системно-юридична оцінка; техніко-юридична оцінка; експертний висновок із зазначенням можливості у разі негативної оцінки щодо одного з більш загальних питань далі експертизу не проводити і підготувати висновок²⁷¹.

Щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, як зазначали у попередніх підрозділах монографії, то методика її здійснення ще не отримала нормативно-правового закріплення. У зв'язку з цим доцільно розглянути Методичні рекомендації з лінгвістичної експертизи законопроектів, розроблені О. А. Крюковою та Л. А. Крижанівською для парламенту росії. Відповідно до зазначених вище методичних рекомендацій проведення лінгвістичної експертизи законопроектів передбачає такі технологічні етапи:

- аналіз і оцінка тексту законопроекту на його відповідність нормам сучасної російської літературної мови з урахуванням особливостей мови закону та надання рекомендацій щодо виправлення граматичних, синтаксичних, стилістичних, логічних, редакційно-технічних помилок і помилок у використанні термінів;
- повторні аналіз і оцінка тексту законопроекту з урахуванням внесення відповідальним комітетом запропонованих лінгвістами рекомендацій;

ed20070813/find?text=%CD%EE%F0%EC%E0%F2%E8%E2%ED%EE%EF%F0%E0%E2%EE%E2%E8%B9+%E0%EA%F2#Text (дата звернення: 26.09.2022).

²⁷¹ Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів : Постанова колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=va041323-00> (дата звернення: 26.09.2022).

2.3. Засади проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

- звірка виправленого тексту законопроекту відповідальним комітетом, що проводиться відповідно до видавничих вимог двома лінгвістами;
- вичитування підготовленого відповідальним комітетом до розгляду в третьому читанні законопроекту по черзі двома лінгвістами;
- контрольне читання відповідальним лінгвістом тексту законопроекту перед його візуванням у Правовому управлінні²⁷².

Аналіз фахових джерел у сфері редакторської справи дозволяє стверджувати, що наведені етапи лінгвістичної експертизи законопроектів у Методичних рекомендаціях з лінгвістичної експертизи законопроектів ідентичні до звичайних етапів процесу літературного редагування тексту.

Наприклад, А. Е. Мільчин виокремлює такі етапи процесу редагування:

- 1) найзагальніший аналіз і попередня оцінка рукопису редактором (так зване попереднє рецензування);
- 2) аналіз і оцінка рукопису зовнішнім рецензентом, або зовнішнє рецензування авторського твору редактором;
- 3) поглиблений аналіз і оцінка рукопису редактором;
- 4) удосконалення рукопису автором відповідно до поставлених зауважень рецензента й редактора та виправлення помилок;
- 5) аналіз і оцінка авторських виправлень, а також визначення придатності авторського рукопису до друку;
- 6) докладний, ретельний аналіз і оцінка кожного елемента рукопису;
- 7) виправлення автором разом із редактором рукопису в деталях або затвердження автором остаточної редакторської праці²⁷³.

В. В. Різун визначає такі етапи технологічного процесу літературного редагування:

²⁷² Методические рекомендации по лингвистической экспертизе законопроектов. Москва : Издание Государственной Думы, 2013. 40 с. URL: <http://duma.gov.ru/media/files/9Sc61P4yf42i9INdk8GHYItzqb3hwMEF.pdf> (дата звернення: 27.07.2022).

²⁷³ Мильчин А. Э. Методика и техника редактирования текста. Москва : Книга, 1972. URL: <http://genling.ru/books/item/f00/s00/z0000026/index.shtml> (дата звернення: 15.05.2022).

1) редакторський аналіз, до якого належать: визначення теми твору; аналіз розкриття теми;

2) редакторський висновок; редакторська правка, яка охоплює актуалізацію теми й корекцію тематичної структури твору;

3) корекція розкриття теми²⁷⁴.

Тому, зважаючи на нашу позицію, обгрунтовану в Підрозділі 1.1 монографії, що лінгвістична експертиза охоплює ширше коло аспектів дослідження тексту законопроекту, ніж редакційне опрацювання, та включає його у свій зміст, вважаємо, що етапи, зазначені у згаданих вище Методичних рекомендаціях з лінгвістичної експертизи законопроектів, доцільно розглядати лише як етапи редакторського аналізу, а не лінгвістичної експертизи законопроектів.

Для розроблення технологічних етапів лінгвістичної експертизи законопроектів передусім слід відштовхуватися від їх мовностильових особливостей. Однією з визначальних ознак текстів законопроектів є структурованість, тому в процесі формування технологічних етапів лінгвістичної експертизи керувалися методикою редакторського аналізу тексту, запропонованою Л.В. Завгородньою, що передбачає аналіз різних структурних блоків тексту та включає такі елементи:

1) аналіз композиції;

2) аналіз рубрикації;

3) робота над змістом рубрик²⁷⁵.

Таким чином, на основі вивчення теоретичних положень лінгвістичного аналізу тексту, вимог, встановлених Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» (статті 90, 91)²⁷⁶ і правил законодавчої техніки, пропонуємо визначити такі

²⁷⁴ Різун В.В. Літературне редагування. Київ : Либідь, 1996. С. 232–236. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/Books/Literaturne_redahuvannia.pdf.

²⁷⁵ Завгородня Л.В. Основи літературного редагування та коректури: навч. посіб. Черкаси : Брама – Україна, 2010. С. 55–65.

²⁷⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції від 14.12.1999 № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

технологічні етапи проведення лінгвістичної експертизи законопроектів:

- 1) аналіз та оцінка композиції тексту законопроекту;
- 2) аналіз та оцінка рубрикації тексту законопроекту;
- 3) аналіз та оцінка змісту рубрик тексту законопроекту;
- 4) експертний висновок щодо рівня підготовки тексту законопроекту.

Нижче пропонуємо розглянути розгорнуто зміст запропонованих етапів проведення лінгвістичної експертизи законопроектів.

Аналіз та оцінка композиції тексту законопроекту полягає у перевірці відповідності композиції законопроекту змісту й задумові, викладеному в пояснювальній записці до законопроекту, композиційної повноти, єдності, послідовності й логічності його структурних блоків (назви, преамбули, розділів, глав, статей), а також вмотивованості композиційних прийомів.

Аналіз та оцінка рубрикації тексту законопроекту полягає у встановленні оптимальної кількості й взаємопідпорядкованості рубрик (структурних блоків) у тексті законопроекту, перевірці відповідності змісту фрагменту тексту законопроекту змісту назви структурного блоку, до якого він належить.

Аналіз та оцінка змісту рубрик тексту законопроекту полягає у перевірці різнопорядкових мовленнєвих одиниць тексту законопроекту щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології й іншим мовним параметрам законодавчого тексту.

Експертний висновок щодо рівня підготовки тексту законопроекту – загальна оцінка рівня підготовки тексту законопроекту, що здійснюється на основі оцінок кожного з наведених вище етапів аналізу тексту законопроекту. Оцінка кожного етапу аналізу тексту законопроекту має містити такі елементи: 1) виявлені порушення мовних норм; 2) обґрунтування порушень мовних норм; 3) пропозиції щодо виправлення порушень мовних норм; 4) обґрунтування коректності пропозицій щодо виправлення порушень мовних норм.

Розглянувши стадію виконання лінгвістичної експертизи законопроектів, пропонуємо перейти до аналізу **стадії отримання та реалізації результатів лінгвістичної експертизи законопроектів**. Слід зазначити, що ця стадія має певні відмінності між аналогічною стадією інших видів експертиз законопроектів. Так, наприклад, за результатами проведення наукової та юридичної експертиз формується «Висновок», а за результатами лінгвістичної експертизи (редакційного опрацювання) законопроектів «Зауваження» і порівняльна таблиця законопроекту, підготовленого до другого (чи наступних читань) з правками. «Зауваження» оформлюються та візуються електронними підписами виконавця, працівника редакційного управління Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України і керівника цього структурного підрозділу в електронній формі в єдиній автоматизованій системі роботи з документами у Верховній Раді України. У «Зауваженнях» зазначаються юридико-технічні недоліки законопроекту та термінологічні помилки. Оскільки методичні рекомендації досі не розроблені, повнота, зміст і структура «Зауважень» залежать лише від рівня знань та досвіду окремого виконавця. Редакційна правка ж виконується власноруч на друкованому варіанті порівняльної таблиці до законопроекту при його підготовці до другого чи наступного читань.

Щодо обов'язковості врахування результатів лінгвістичної експертизи ситуація виглядає дещо двояко: «Зауваження» за результатами лінгвістичної експертизи мають рекомендаційний характер, а результати редакційної правки враховуються «за замовчуванням» та вносяться працівниками секретаріату відповідального комітету Верховної Ради України.

Підсумовуючи зазначене вище, можемо дійти висновку, що ефективність лінгвістичної експертизи законопроектів залежить від належного вирішення низки засадничих питань щодо: принципів, процедури та технології її проведення. Будучи од-

2.3. Засади проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

ним з інструментів удосконалення законодавства, лінгвістична експертиза послідовно проходить стадії:

1) надання єдиною автоматизованою системою роботи з документами у Верховній Раді України доступу організатору до законопроекту, підготовленого до другого або наступних читань, та супровідних до нього документів;

2) направлення організатором законопроекту та супровідних до нього документів на лінгвістичну експертизу експерту;

3) виконання лінгвістичної експертизи законопроекту експертом;

4) отримання та реалізація результатів лінгвістичної експертизи законопроекту її замовником.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ

3.1. Особливості нормативно-правового регулювання і практики реалізації механізму лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

Законодавство України, що регламентує порядок і механізми експертних досліджень проектів нормативно-правових актів, є доволі розгалуженим²⁷⁷. Так, нормативно-правову основу у сфері експертиз законопроектів становить низка окремих положень законів та підзаконних актів.

Проведення лінгвістичної експертизи законопроектів так само як і будь-якого іншого виду експертиз законопроектів є багатоаспектним процесом. Тому для зручності аналізу нормативно-правових актів у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів пропонуємо їх об'єднати у такі групи:

- 1) акти, що визначають статус державної мови;
- 2) акти, що встановлюють підстави проведення лінгвістичної експертизи законопроектів;
- 3) акти, що визначають правовий статус суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів;
- 4) акти, що регулюють процесуальні аспекти лінгвістичної експертизи законопроектів;

²⁷⁷ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 124.

5) акти, що визначають методологічну основу лінгвістичної експертизи законопроектів.

Лінгвістична експертиза законопроектів, слід визнати, є одним з найважливіших напрямів реалізації державної мовної політики України, оскільки належить до сфери суспільних відносин, де державна мова виступає обов'язковим засобом спілкування, а також інструментом і критерієм оцінки текстів проектів законів. Таким чином, засадничими для правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів є **нормативно-правові акти, що визначають статус державної мови**.

Передусім це Конституція України, вона утверджує статус української мови як державної та визначає засади державної мовної політики (статті 10–12)²⁷⁸.

Також фундаментальним для статусу державної мови слід вказати Рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 № 10-рп/99. У пункті 1 резолютивної частини названого Рішення Конституційного Суду України викладено тлумачення норми частини першої статті 10 Конституції України, в якому означено сфери застосування державної мови: «Українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом»²⁷⁹.

Особливої уваги заслуговує Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»²⁸⁰, прийнятий Верховною Радою України 25 квітня 2019 року. Обговорення

²⁷⁸ Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

²⁷⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції від 14.12.1999 № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

²⁸⁰ Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

та розгляд проекту цього Закону супроводжувався численними суперечками як у парламенті, так і в суспільстві. Крім цього, після набрання чинності багато його положень досі викликають значний відгомін у громадськості.

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» є базовим нормативно-правовим актом у межах державної мовної політики, адже регулює функціонування і застосування української мови як державної у понад 30 сферах суспільного життя: зокрема у державному управлінні, ЗМІ, сфері освіти, науки, культури, реклами, послуг на всій території України.

Найбільш значущими нововведеннями Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» для мови актів слід назвати створення таких інститутів: Уповноважений із захисту державної мови та Національна комісія зі стандартів державної мови.

Уповноважений із захисту державної мови – посадова особа, що здійснює державний контроль за застосуванням державної мови. Одним з його основних завдань є захист української мови як державної (стаття 49 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної») та як невіддільного елемента конституційного ладу (стаття 53 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»). Зокрема, Уповноважений здійснює державний контроль за застосуванням державної мови органами державної влади з метою захисту від навмисного спотворення державної мови в офіційних документах і текстах, наприклад, навмисного застосування її з порушенням стандартів державної мови.

Національна комісія зі стандартів державної мови – центральний орган виконавчої влади, здійснює опрацювання й утвердження стандартів української мови як державної. Позитивним для розвитку мови актів зазначимо норму статті 13 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», яка встановлює обов'язок Національної комісії зі стандартів державної мови затвердити стандарти

української правничої термінології, відповідно до яких мають складатися проекти нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.

Значну роль у реалізації норм законодавства про державну мову виконують також підзаконні акти, а саме:

- Указ Президента України «Про Концепцію державної мовної політики» – програмний документ, що визначає стратегічні пріоритети й орієнтири у подоланні деформацій національного мовно-культурного та мовно-інформаційного простору, забезпеченні мовних прав громадян та єдності України²⁸¹;
- Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України – документ закріплює обов’язок Кабінету Міністрів України щодо вжиття невідкладних організаційних, науково-аналітичних, освітніх, культурних та інформаційних заходів щодо зміцнення державного статусу української мови і сприяння створенню єдиного культурного простору України²⁸²;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» – визначає мету, стратегічні цілі та основні завдання, на виконання яких має бути спрямована реалізація державної мовної політики, й охоплює всі сфери суспільного життя²⁸³;

²⁸¹ Про Концепцію державної мовної політики : Указ Президента України від 15.02.2010 № 161/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 15.03.2022).

²⁸² Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України : Указ Президента України від 31.05.2018 № 156/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156/2018#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

²⁸³ Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 № 596-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.07.2022).

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування» визначає механізм взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, спрямованої на захист державної мови як невіддільного елементу конституційного ладу, забезпечення дотримання порядку її функціонування і застосування, визначеного Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»²⁸⁴;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення Уповноваженим із захисту державної мови контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування» визначає процедуру здійснення Уповноваженим із захисту державної мови контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування у випадках, визначених частиною першою статті 56 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»²⁸⁵.

До актів, що встановлюють підстави проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, належать Закон України

²⁸⁴ Про затвердження Порядку здійснення Уповноваженим із захисту державної мови контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 817. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.03.2023).

²⁸⁵ Про затвердження Порядку здійснення Уповноваженим із захисту державної мови контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 817. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.03.2022).

«Про наукову і науково-технічну експертизу»²⁸⁶, Закон України «Про Регламент Верховної Ради України»²⁸⁷ та Закон України «Про комітети Верховної Ради України»²⁸⁸.

Базовим щодо всіх видів експертиз є Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» № 51/95-ВР від 10 лютого 1995 р., який визначає поняття експертизи, її завдання, принципи, коло суб'єктів та об'єктів, форми і види експертиз, права й обов'язки їх замовників, організаторів та експертів, містить багато інших важливих положень²⁸⁹, а спеціальними законами щодо проведення експертиз законопроектів, у тому числі лінгвістичної експертизи, Закон України «Про Регламент Верховної Ради України»²⁹⁰ та Закон України «Про комітети Верховної Ради України»²⁹¹.

Узагальнивши положення частин першої та другої статті 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» та частини першої статті 15 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» можемо виділити такі підстави направлення проекту закону на експертизу, зокрема лінгвістичну:

- 1) за дорученням Голови Верховної Ради України або відповідно до розподілу обов'язків – Першого заступника Голови Верховної Ради України, заступника Голови Верховної Ради України;
- 2) за рішенням головного комітету;
- 3) в обов'язковому порядку до відповідного структурного підрозділу Апарату Верховної Ради (у випадку лінгвістичної

²⁸⁶ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

²⁸⁷ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

²⁸⁸ Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

²⁸⁹ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).

²⁹⁰ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

²⁹¹ Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

експертизи (редакційного опрацювання) – до Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради).

Групу актів, що визначають правовий статус суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів, становлять: закони України «Про Регламент Верховної Ради України»²⁹² та «Про комітети Верховної Ради України»²⁹³, Положення про Апарат Верховної Ради України²⁹⁴ та Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України²⁹⁵.

У положеннях Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» (статті 89, 92, 103) та Закону України «Про комітети Верховної Ради України» визначено коло замовників та організаторів лінгвістичної експертизи законопроектів. Аналіз норм зазначених законів дозволяє віднести до замовників лінгвістичної експертизи законопроектів суб'єктів законодавчої ініціативи: Президента України, народних депутатів та Кабінет Міністрів України, а до організаторів лінгвістичної експертизи законопроектів:

а) в обов'язковому порядку – підрозділ Апарату Верховної Ради – Головне управління документального забезпечення;

б) в окремих випадках – Національну академію наук України, Кабінет Міністрів України, відповідні міністерства, інші державні органи, установи й організації або окремих фахівців^{296; 297}.

²⁹² Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

²⁹³ Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

²⁹⁴ Про затвердження Положення про Апарат Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 25.08.2011 № 769. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/11-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

²⁹⁵ Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України : Розпорядження Першого заступника Керівника Апарату Верховної Ради України від 4 лютого 2019 р. № 155 – к. URL: https://docs.google.com/document/d/1_9dUOH4UTnLWvPwEcJGNM7sjQKa5ZICzMRxSKOo5cr4/edit?usp=sharing (дата звернення: 26.09.2022).

²⁹⁶ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

²⁹⁷ Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

Положення про Апарат Верховної Ради України²⁹⁸ та Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України²⁹⁹ визначають коло повноважень, завдань та функцій основного організатора лінгвістичної експертизи законопроектів – Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України.

Щодо експертів, роль яких виконують працівники Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, то переліку їх прав та обов'язків у Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України не наведено. Лише пункт 18 цього положення містить відсильний припис, який для ознайомлення з правами та обов'язками експертів (працівників Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України) скеровує нас до Закону України «Про державну службу», Кодексу законів про працю України, інших нормативно-правових актів, посадових інструкцій, Правил внутрішнього службового розпорядку для працівників Апарату Верховної Ради України, правил етичної поведінки державних службовців і Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України.

Також зазначимо, що питання кваліфікаційних вимог до експертів (працівників Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України), які уповноважені проводити лінгвістичну експертизу законопроектів, та їх спеціальної фахової підготовки досі не мають належної правової регламентації.

У такому разі кваліфікаційні вимоги до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів слід викласти

²⁹⁸ Про затвердження Положення про Апарат Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 25.08.2011 № 769.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/11-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

²⁹⁹ Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України : Розпорядження Першого заступника Керівника Апарату Верховної Ради України від 4 лютого 2019 р. № 155 – к.URL: https://docs.google.com/document/d/1_9dUOH4UTnLWvPwEcJGNM7sjQKa5ZICzMRxSKOo5cr4/edit?usp=sharing (дата звернення: 26.09.2022).

у нормах акта, що регулює діяльність підрозділу Апарату Верховної Ради України, який забезпечує проведення лінгвістичної експертизи законопроектів (редакційного опрацювання), а саме у Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України.

В експертній практиці, як правило, проходження спеціальної фахової підготовки розглядається як одна з кваліфікаційних вимог, тому її необхідно викласти у Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, а поетапний порядок проходження такої підготовки – в окремому нормативно-правовому акті.

До актів, що регулюють процесуальні аспекти лінгвістичної експертизи законопроектів, належать Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» та Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України.

У частині другій статті 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» визначено загальні етапи проходження законопроектів експертних досліджень, зокрема редакційного опрацювання (лінгвістична експертиза) законопроектів³⁰⁰.

Більш детально порядок направлення законопроектів на лінгвістичну експертизу та оприлюднення результатів лінгвістичної експертизи законопроектів (висновків), а також надання їх народним депутатам викладено у Положенні про порядок роботи з документами у Верховній Раді України³⁰¹, що визначає єдині правила документування управлінської інформації й організації роботи з документами (зокрема з висновками лінгвістичної експертизи законопроектів (редакційного опрацювання)), створеними в електронній та паперовій формах у Верховній Раді України, Апараті Верховної Ради України і в органах Верховної Ради України.

³⁰⁰ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

³⁰¹ Про деякі питання забезпечення документообігу у Верховній Раді України в електронній та паперовій формах : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 08.02.2021 № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19/21-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

Групу **нормативно-правових актів, які визначають методологічну основу лінгвістичної експертизи законопроектів**, переважно становлять підзаконні акти: методичні рекомендації, правила, порядки, інструкції, стандарти тощо.

Такі акти виконують різні функції у процесі проведення експертизи законопроектів, що дозволяє розмежувати їх за спрямуванням на **акти-критерії** та **акти-алгоритми**.

Акти-критерії – правила, що містять вимоги до проектів законів, їх структури, форми, змісту та інших параметрів.

Акти-алгоритми – правила, що спрямовані на впорядкування процесу аналізу законопроектів, визначають принципи та послідовність застосування аналітичних операцій щодо проектів законів.

У свою чергу, акти-критерії, що становлять систему вимог до українських нормативно-правових документів, слід поділити на **загальні та спеціальні вимоги**.

Загальні вимоги (стосуються всіх нормативних документів):

- Український правопис – еталон писемної літературної мови³⁰²;
- ДСТУ 1.5:2015 «Правила розроблення, викладання та оформлення нормативних документів»³⁰³ та ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять»³⁰⁴ – поряд з правилами Українського правопису ці стандарти мають стати основою у процесі підготовки документів українською мовою³⁰⁵.

³⁰² Український правопис. Київ : Наукова думка, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf> (дата звернення: 15.02.2022).

³⁰³ Правила розроблення, викладання та оформлення нормативних документів. Державний стандарт України 1.5:2015. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_1.5_2015.pdf. (дата звернення: 01.03.2023).

³⁰⁴ Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. Державний стандарт України 3966:2009. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_3966_2009.pdf. (дата звернення: 01.03.2023).

³⁰⁵ Балтаджи П. До питання удосконалення юридичної мови в контексті мовної політики держави. *Часопис Київського ун-ту права*. 2011. № 4. С. 28.

Також серед важливих інструментів лінгвоекспертної діяльності є словники та фахова література³⁰⁶.

Спеціальні вимоги (застосовуються лише до проектів законів):

- Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки³⁰⁷;
- Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації)³⁰⁸.

Рекомендації щодо мови та термінології законопроектів, викладені у наведених документах, мають досить загальний характер, що не забезпечує ефективного процесу проектування законів і, зрештою, очікуваного результату – якісних законів. Зважаючи на це, вбачаємо потребу в перегляді та вдосконаленні методичних рекомендацій щодо проектування законів загалом, а також щодо мови і термінології законопроектів зокрема. На нашу думку, в методичних рекомендаціях обов'язково слід визначити правила вибору термінів та побудови дефініцій, вживання оціночних понять, підбору синтаксичних конструкцій, правила формулювання назв законів та їх структурних блоків (розділів, глав, параграфів і статей) тощо.

Відповідно до частини другої статті 13 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» проекти нормативно-правових актів складаються відповідно до **стандартів української правничої термінології**, що встановлюються Національною комісією зі стандартів державної мови. Однак відповідно до частини першої Прикінцевих та пе-

³⁰⁶ Артикуца Н. В. Стан, проблеми й основні напрями розвитку лінгвоекспертної діяльності. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови (Київ, 30 листопада 2017 року): у 2 ч. / редкол.: В. В. Черней та ін. Київ, 2017. Ч. 1. С. 24.

³⁰⁷ Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки : Постанова колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0041323-00#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

³⁰⁸ Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації). *Апарат Верховної Ради України*. 01.06.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/n0002451-06> (дата звернення: 23.11.2022).

рехідних положень Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» наведена норма набирає чинності одночасно з набранням чинності рішенням Національної комісії зі стандартів державної мови про затвердження стандартів української правничої термінології³⁰⁹. Тому можемо лише робити припущення, що невдовзі завдяки роботі Національної комісії зі стандартів державної мови над опрацюванням та утвердженням стандартів української мови система вимог до нормативно-правових актів доповниться стандартами української правничої термінології.

Щодо актів-алгоритмів у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів, то в Україні їх досі не затверджено. Певна річ, що цю прогалину потрібно обов'язково заповнити. У цьому, на наш погляд, може стати допоміжним уже відомий у нашій державі досвід складання методичних рекомендацій щодо проведення інших видів експертиз законопроектів, наприклад: правової, антикорупційної, гендерно-правової, антидискримінаційної експертиз та ін.

Наприклад, Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів, затвержені Міністерством юстиції України³¹⁰ дають досить ефективну схему аналізу нормативно-правових актів. Відповідно до зазначених методичних рекомендацій правова експертиза законопроектів передбачає три рівні оцінки: концептуальну, системно-юридичну та юридико-технічну. Кожному виду оцінки відповідає певний перелік питань, необхідний для з'ясування належного чи неналежного рівня підготовки законопроекту.

Методологічна основа у сфері антикорупційної експертизи налічує кілька методологій аналізу законопроектів щодо наяв-

³⁰⁹ Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

³¹⁰ Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів : Постанова колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=va041323-00> (дата звернення: 26.09.2022).

ності корупціогенних факторів у законопроектах, серед яких є державні та громадські методології.

До державних методологій належать Методологія проведення антикорупційної експертизи, затверджена наказом Міністерства юстиції України³¹¹, та Методологія проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції³¹². Методології проведення громадської антикорупційної експертизи є аналітичним доробком представників громадського сектору, зокрема таких громадських організацій, як Центр політико-правових реформ³¹³, Інститут законодавчих ідей³¹⁴, Українське юридичне товариство³¹⁵ та ін.

У кожній з наведених вище антикорупційних методологій нормативно-правових актів, крім індикаторів корупціогенних факторів, окреслені індикатори (наприклад, «ключові слова») юридичних колізій, прогалин та порушень юридичної техніки, які також можуть слугувати індикаторами для пошуку мовних помилок у процесі здійснення лінгвістичної експертизи законопроектів.

Принагідно звертаємо увагу на особливості використання терміна «методологія» у назвах методичних документів у сфері антикорупційної експертизи, вибір якого, на нашу думку, є не зовсім вдалим. У літературі з методології наукових досліджень поняття «методологія» і «методика» досить чітко розмежовуються. *Методологія* наукових досліджень – це вчення про науковий

³¹¹ Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи : Наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#n8> (дата звернення: 27.09.2022).

³¹² Методологія проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції : Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 20.10.2020 № 470/20. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/MetodologD196D18F.pdf> (дата звернення: 27.07.2022).

³¹³ Методологія проведення громадської антикорупційної експертизи. *Центр політико-правових реформ*. 2016. URL: http://185.65.244.102/ua/news/5226_metodologiyaprovedennyagromadskoyi-antikoruptionsynoyi-ekspertizi (дата звернення: 27.07.2022).

³¹⁴ Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей». URL: <https://izi.institute/> (дата звернення: 03.03.2022).

³¹⁵ Громадська організація «Українське юридичне товариство». URL: <http://justice.org.ua/teoriya-i-praktika/ekspertni-visnovki/metodologiya-provedennya-gromadskoj-antikoruptionsynoyi-ekspertizi> (дата звернення: 03.03.2022).

метод дослідження або система наукових принципів, на основі яких базується дослідження та здійснюється вибір засобів, прийомів і методів пізнання³¹⁶. *Методика* – це фіксована сукупність прийомів практичної діяльності, що приводить до заздалегідь визначеного результату³¹⁷.

Таким чином, проаналізувавши акти-алгоритми щодо проведення антикорупційної експертизи законопроектів та зіставивши їх зміст із загальноприйнятими визначеннями «*методологія*» і «*методика*», можемо дійти висновку, що вони все-таки відносяться до поняття «*методика*», а не «*методологія*», оскільки містять фіксований перелік питань для оцінки законопроекту. Тому в назвах подібних документів, на нашу думку, коректно використовувати терміни «*методика*» чи «*методичні рекомендації*», а не «*методологія*».

Зважаючи на практику проведення правової, антикорупційної, гендерно-правової та інших видів експертиз законопроектів, убачаємо за необхідне для найбільш повного забезпечення якісного проведення лінгвістичної експертизи законопроектів розробити **методологію** проведення лінгвістичної експертизи, яка слугуватиме опорною системою принципів дослідження і вибору засобів, прийомів і методів аналізу текстів законопроектів та на основі якої будуть складатися **методичні рекомендації** щодо проведення окремих видів лінгвістичних експертиз проектів законів (зокрема дискурсивної, семантичної, граматичної експертизи й експертизи перекладу) – фіксована сукупність прийомів лінгвістичного аналізу, в результаті якого надається обґрунтований висновок.

Дослідження викладених нормативно-правових актів дає змогу окреслити **позитивні сторони та недоліки правового регулювання** лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

До позитивних сторін слід віднести:

³¹⁶ Войтович Р.В. Логіка, методологія і методика наукових досліджень: навч. посіб. Київ : ЦНЛ, 2005. С. 5.

³¹⁷ Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. С. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. С. 26.

1) наявність нормативно-правової основи проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, що передбачає кілька ступенів перевірки законопроекту на відповідність сучасній літературній нормі української мови (проведення лінгвістичної експертизи законопроектів (редакційного опрацювання) та остаточної лінгвістичної експертизи законопроектів (остаточного редакційного опрацювання));

2) зосередження лінгвістичної експертизи законопроектів у законодавчому органі в одному структурному підрозділі. Така організаційна форма найповніше відповідає особливостям законодавчої процедури нашої держави, оскільки основним суб'єктом законодавчої ініціативи в Україні є представники законодавчої гілки влади – народні депутати, а не виконавчої влади – уряд чи окремі його члени, як у інших державах Європи з парламентською формою правління (Греція, Естонія, Італія, Латвія, Німеччина, Словаччина, Угорщина, Чехія). Концентрація експертного корпусу з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в одному підрозділі сприяє оперативності надання ним висновків, ефективній комунікації з іншими підрозділами апарату без зайвих бюрократичних процедур та запобігає дублюванню функцій суб'єктів владних повноважень.

Основними недоліками правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні слід назвати:

1) термінологічний різнобій у позначенні поняття *«лінгвістична експертиза законопроектів»*. Використання в нормативно-правових актах чотирьох різних термінів у одному і тому самому значенні (*«редакційне опрацювання»*, *«фахова експертиза»*, *«редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)»*, *«фахова (лінгвістична) експертиза»*) створює юридичну колізію, зумовлену порушенням вимог формальної логіки та основного правила юридичної техніки «один термін – одне значення». У зв'язку з цим для усунення недоліків у правовому регулюванні лінгвістичної експертизи законопроектів вважаємо за необхідне внести такі зміни до нормативно-правових актів:

а) передусім у статті 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» слова «*редакційне опрацювання*» замінити словами «*лінгвістична експертиза*»; та привести у відповідність термінологію підзаконних актів та відомчих документів до зазначених змін, а саме до Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України (замінити термін «*редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)*» терміном «*лінгвістична експертиза*»), Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України (замінити термін «*фахова експертиза*» терміном «*лінгвістична експертиза*»), Інформаційних листів Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України (замінити термін «*фахова (лінгвістична експертиза)*» терміном «*лінгвістична експертиза*»);

б) у Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України слід визначити термін «*лінгвістична експертиза законопроектів*» та окреслити різновиди мовознавчих досліджень законопроектів (наприклад, дискурсивну, семантичну, граматичну експертизу перекладу), які можуть проводитися у межах лінгвістичної експертизи законопроектів, а також деталізувати порядок їх проведення;

2) відсутність уніфікованого та комплексного правового регулювання інституту експертиз законопроектів в Україні. Усунення такого недоліку, зокрема на думку Г. В. Рибікової, можливе шляхом прийняття законів України «Про нормативно-правові акти», «Про правову експертизу нормативно-правових актів», «Про правовий моніторинг», «Про окремі види правової експертизи», в яких, зокрема, будуть визначені суб'єкти правової експертизи, їх правовий статус, процедура організації і проведення та інші питання³¹⁸.

На наш погляд, окремі види експертиз законопроектів досить подібні за своїм суб'єктним складом, організаційними та процедурними засадами їх проведення. Зважаючи на це, видасться доцільним узагальнити ідентичні аспекти проведення всіх видів експертиз.

³¹⁸ Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 167.

пертиз законопроектів та викласти основні положення про кожен вид експертизи законопроектів (зокрема про лінгвістичну експертизу законопроектів) в одному законі. На нашу думку, найбільш оптимально буде передбачити такі положення у статті 38 проекту Закону України «Про правотворчу діяльність» реєстр. № 5707 від 25 червня 2021 р. – «Експертиза проекту нормативно-правового акта», який нині очікує другого читання³¹⁹. У зазначеному законопроекті окреслено поняття правотворчої діяльності, встановлюються її принципи, учасники та їх повноваження, питання, що пов'язані з делегуванням правотворчих повноважень, а також поняття законодавства як ієрархічної системи нормативно-правових актів та міжнародних договорів України. Визначено види нормативно-правових актів та розкрито зміст понять «закон», «кодекс», «підзаконний нормативно-правовий акт», «модельний нормативно-правовий акт», «програмний правовий акт», «основний та похідний нормативно-правовий акт». Визначається юридична сила нормативно-правових актів як їх властивість, що визначає ієрархічну підпорядкованість та співвідношення обов'язковості між ними. Встановлюється ієрархія нормативно-правових актів у системі законодавстві України³²⁰. Проте, на нашу думку, його також слід доповнити положеннями, які встановлюють строки проведення експертиз і порядок підготовки висновків, визначають статус інших суб'єктів експертиз законопроектів, зокрема замовників і виконавців, а також закріплюють лінгвістичну експертизу законопроектів як обов'язковий вид експертизи. Беззаперечно, лінгвістична експертиза законопроектів так само, як будь-який інший вид експертизи законопроектів, має свої особливості, що потребують окремої детальної регламентації. З огляду на це, конкретизуючи норми щодо регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів, видається оптимальним викласти у підзаконних актах, а саме у Положенні про Головне управління документаль-

³¹⁹ Проект Закону про правотворчу діяльність. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355 (дата звернення: 26.09.2022).

³²⁰ Пояснювальна записка до Проекту Закону про правотворчу діяльність. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355 (дата звернення: 26.09.2022).

ного забезпечення Апарату Верховної Ради України, яким визначається його діяльність (частина третя статті 7 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»);

3) юридично невизначені особливості правового статусу експертів з проведення лінгвістичної експертизи. У нормативно-правових актах не закріплено чіткого переліку прав та обов'язків, порядку фахової підготовки експертів з проведення лінгвістичної експертизи і кваліфікаційних вимог до них. На нашу думку, означені елементи правового статусу експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів мають бути викладені у Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України;

4) брак затверджених методичних рекомендацій щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів. Для забезпечення повного, об'єктивного, всебічного лінгвістичного дослідження текстів законопроектів, направлених на розгляд експертів, необхідно розробити та затвердити алгоритм і критерії їх оцінки, інакше існує велика ймовірність отримати необґрунтовані результати лінгвістичної експертизи законопроектів. Розробником таких методичних рекомендацій має стати Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України, який є науковою установою, до основних завдань якої належать проведення наукової експертизи проектів законів та інших нормативно-правових актів, здійснення інших видів експертиз відповідно до законодавства, надання наукових та освітніх послуг відповідно до статутної діяльності та чинного законодавства, а також підвищення кваліфікації наукових фахівців у сфері права³²¹.

Таким чином, дослідження чинних нормативно-правових актів, що регулюють сферу лінгвістичної експертизи проектів законів в Україні, свідчить про неналежний рівень її правової регламентації. Поліпшення такого становища потребує суттєвих зусиль як з боку законодавця, так і фахової академічної спільноти.

³²¹ Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України. URL: <https://ndi.academy/>. (дата звернення: 27.02.2023).

3.2. Зарубіжний досвід лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу

Аналіз організаційно-правового механізму реалізації лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, здійснений у II Розділі монографії, дав змогу виявити низку суперечливих та невирішених питань у цій царині як на рівні правової науки, так і на рівні правового регулювання. Щодо рівня розробленості проблематики лінгвістичної експертизи законопроектів абсолютно погоджуємося зі словами Л. Голетіані: «Дещо запізнілий інтерес славістів до цієї сфери досліджень пояснюється не в останню чергу недавньою історією слов'янських країн, ідеологічно обумовленою закритістю як правових систем цих держав, так і їх гуманітарних наук. Однак таке відставання дає й певні переваги. Зокрема, очевидно, що в сучасних умовах спрощення міжнародних контактів і широкого наукового обміну багато з напрацьованого західною наукою може бути критично використано і синтезовано з тим, що вже було зроблено лінгвістами та юристами на матеріалі слов'янських мов. Це означає, що початковий етап становлення й консолідації цієї дослідницької сфери може бути пройдений значно швидше»³²².

Дослідження практики експертного, зокрема лінгвістичного, забезпечення правотворчості у країнах Європи має не тільки і навіть не стільки теоретичний інтерес, скільки важливе практичне значення. Це пояснюється не лише тим фактом, що Україна магістральним напрямом свого розвитку проголосила інтеграцію у європейський правовий і політичний простір, але й тим спостереженням, що будь-які демократичні державно-правові системи у своїй основі мають хоча й не ідентичні, але багато в чому схожі підходи, принципи та методи створення і вдосконалення норм права³²³. Послідовна спрямованість правотворчих

³²² Голетіані Л. О развитии юридической лингвистики в России и Украине. *Firenze University Press*. 2011. № 8. С. 241–262.

³²³ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 64.

3.2. Зарубіжний досвід лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу

органів розвинених європейських країн на формування ефективного законодавства створює передумови для використання різних інструментів підвищення якості правового регулювання³²⁴. Серед таких інструментів у різних організаційних формах особливе місце посідає лінгвістична експертиза законопроектів.

Проведення лінгвістичної експертизи законопроектів у країнах Європи відбувається як у підрозділах законодавчих та виконавчих органів державної влади, так і в науково-дослідних установах та окремо створених організаціях.

Наприклад, у Німеччині важливу роль при проведенні лінгвістичної експертизи законопроектів відіграє Редакційний штаб Товариства німецької мови при Бундестагу (*Gesellschaft für deutsche Sprache*). Він надає інформацію та рекомендації з питань вибору і значення понять, орфографії та пунктуації, а також консультує стосовно нових правил правопису. Відповідно до абз. 5 § 42 Загального регламенту федеральних міністерств усі законопроекти мають спрямовуватися до Редакційного штабу для перевірки на предмет грамотності й ясності тексту до їх надання на розгляд уряду. Редакційний штаб вказує на лінгвістичні помилки та пропонує альтернативні формулювання³²⁵. Також певні елементи проведення лінгвістичної експертизи нормативно-правових актів простежуються у Міністерстві юстиції Федеративної Республіки Німеччина, яке відповідно до рішення Федерального уряду від 21 жовтня 1949 р. забезпечує перевірку всіх урядових законопроектів на їх відповідність чинному законодавству та уніфіковане використання мовних засобів і правил юридичної техніки³²⁶.

³²⁴ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 64.

³²⁵ Справочник по нормотворческой технике : Рекомендации Федерального министерства юстиции Германии по единообразному оформлению законов и нормативных постановлений / пер. с нем.; 3-е изд. Берлин, 2008. С. 23. URL: http://www.irz.de/images/downloads/handbuch%20der%20rechtsfoermlichkeit_ru%20endfassung.pdf (дата звернення: 12.02.2023).

³²⁶ Кордик Д.Н. Реализация права законодательной инициативы правительствами федеративных государств (российский и зарубежный опыт). *Журнал российского права*. 2007. № 1. С. 130.

Для розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні було б доцільно звернутися до практики забезпечення термінологічного балансу колишньою Чехословаччиною. При Інституті держави і права Академії наук Чехословаччини діяв спеціальний консультативний орган з питань правової термінології, завдання якого – проведення експертиз та надання висновків щодо відповідності представлених актів чеській термінології. Комісія активно співпрацювала з аналогічною комісією при Словацькій академії наук з метою координації чеської і словацької правової термінології³²⁷.

Нині у Чехії при Чеській академії наук діє Інститут чеської мови (*Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky*), основним напрямом діяльності якого є наукові дослідження в галузі чеської мови, її сучасного стану та історичного розвитку; зв'язки чеської мови з іншими мовами, особливо з погляду словникового запасу, граматичної структури, стилістичної диференціації та побудови текстів; загалом лінгвістика та дидактика мови³²⁸. Особливістю цієї науково-дослідної установи є «Центр мовної консультації», що почав свою діяльність ще в 1936 році. Товариство слов'янської лінгвістики у Празі разом з тодішніми редакторами журналу «*Naše řeč*» за згодою Чеської академії наук і мистецтв заснували спеціальний відділ, мета якого полягає в тому, щоб «надавати за невелику плату консультації та допомогу в мовних питаннях будь-кому, хто звертається до нього». На сьогодні роботу мовного консультаційного центру забезпечує Відділ мовної культури Інституту чеської мови. Протягом усього свого існування консультаційний центр з мови Інституту чеської мови був єдиним авторитетним місцем роботи в Чеській Республіці, який надавав систематичні мовні консультації і проводив лінгвістичну експертизу для різних користувачів чеської мови³²⁹. Підключення Інституту чеської мови до мережі Інтернет при-

³²⁷ Балтаджи П. До питання удосконалення юридичної мови в контексті мовної політики держави. *Часопис Київського ун-ту права*. 2011. № 4. С. 28.

³²⁸ *Ústavu pro jazyk český*. URL: <https://ujc.avcr.cz/index.html> (дата звернення: 14.09.2022).

³²⁹ *Ústavu pro jazyk český*. URL: <https://ujc.avcr.cz/index.html> (дата звернення: 14.09.2022).

3.2. Зарубіжний досвід лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу

звело до значного збільшення суспільного інтересу до мовних консультацій. У період з 1998 по 2010 роки було дано відповіді на більше 73 000 письмових запитань (надісланих електронною і звичайною поштою). Кількість телефонних запитів про мовні консультації було навіть більше, ніж кількість письмових запитань. Консультаційний центр інтерв'юерам дає поради щодо того, як писати, вимовляти, змінювати, визначати час слова, що це слово означає, яке його походження, чи є доречним його використання в певному контексті, чи правильно побудовано, стилізовано речення тощо³³⁰. Мовні запити слугують для співробітників, мовних консультантів важливим достовірним джерелом інформації про мовні навички носіїв чеської мови. Вони дізнаються від них, що цікавить користувачів мови, що знаходиться в центрі їх уваги, а що навпаки залишається на периферії їх інтересу, які мовні феномени викликають у них проблеми, а які вони не знають. Зміни в мові (коливання, варіанти, дублети та ін.) прямо відображаються в їх питаннях. Питання, коментарі, побажання і пропозиції інтерв'юерів стали важливим джерелом інформації не тільки в науковій роботі, а й у створенні та постійному розширенні вебсайтів, особливо цікавих питань, мовних довідників у інтернеті й бази даних мовних запитів³³¹.

Наприклад, у Польщі діє Рада польської мови (Rada Języka Polskiego), яка була заснована Президією Польської академії наук Постановою № 17/96 від 9 вересня 1996 року. Рада польської мови співпрацює з Сеймом Республіки Польща, Міністерством культури та національної спадщини, Міністерством внутрішніх справ та адміністрації, а також іншими органами й установами Республіки в основному шляхом складання експертних висновків на їх замовлення та надання висновків з питань, пов'язаних з використанням польської мови у публічній сфері³³². З 1999 року її діяльність регулюється положеннями Закону про польську мову. Відповідно до положень цього Закону

³³⁰ Ústavu pro jazyk český. URL: <https://ujc.avcr.cz/index.html> (дата звернення: 14.09.2022).

³³¹ Ústavu pro jazyk český. URL: <https://ujc.avcr.cz/index.html> (дата звернення: 14.09.2022).

³³² Rada Języka Polskiego. URL: <https://rjp.pan.pl/index.php> (дата звернення: 14.09.2022).

до завдань Ради польської мови, спрямованих на лінгвістичне забезпечення законодавчого процесу, належать:

- поширення знань про польську мову, стандарти її використання, а також надання пропозицій мовних форм, придатних у різних мовних ситуаціях;
- усунення лінгвістичних суперечностей щодо використання лексики, граматики, вимови, орфографії та пунктуації, а також доречності стилістичної форми висловлювань;
- висловлення думки про лінгвістичну форму текстів, призначених для публічного спілкування, зокрема в органах державної влади³³³.

Беручи до уваги досвід діяльності мовних інститутів Польщі та Чехії, Україні слід сформулювати та закріпити відповідні завдання щодо аналізу і систематизації правничої термінології у діяльності науково-дослідних установ, які займаються мовним, зокрема, термінологічним плануванням, а саме структурні підрозділи Національної академії наук України: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, Інститут української мови та Українське бюро лінгвістичних експертиз. Однак, як слушно застерігає П. Балтаджи, у роботі подібних інституцій слід дотримуватися таких умов: по-перше, вони не повинні перетворюватися на формальні об'єднання; по-друге, необхідно систематично проводити консультації з користувачами словників, насамперед з фахівцями відповідних галузей³³⁴.

У Франції наукову складову в роботі її парламенту, зокрема в частині лінгвістичного аналізу текстів законопроектів, забезпечує Парламентське управління з наукових та технологічних оцінок³³⁵. А в уряді Франції, Раді Міністрів лінгвістичний аналіз текстів законопроектів забезпечує Державна рада (консультативний орган). Вона вивчає проекти законів і постанов перед

³³³ Rada Języka Polskiego. URL: <https://rjp.pan.pl/index.php> (дата звернення: 14.09.2022).

³³⁴ Балтаджи П. До питання удосконалення юридичної мови в контексті мовної політики держави. *Часопис Київського ун-ту права*. 2011. № 4. С. 28.

³³⁵ Мочульська М.С. Наукове забезпечення законодавчого процесу в континентальній правовій системі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 32. Т. 1. С. 131.

3.2. Зарубіжний досвід лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу

їх поданням до Ради Міністрів та надає висновки щодо юридичної правильності текстів, їх форми й адміністративної придатності³³⁶. Державна рада вивчає надіслані йому тексти за двома параметрами: за формою та по суті. Розглядаючи законопроект за формою, Державна Рада перевіряє дотримання структури тексту, його розбірливість і відповідність чинному законодавству. Аналізуючи законопроект по суті, Державна Рада не утримується від оцінки доцільності поданого їй проекту, при наданні оцінки його потенційних переваг і недоліків з урахуванням цілей тексту законопроекту. Передусім Державна рада забезпечує відповідність урядового проекту вищим стандартам. По-перше, вона перевіряє конституційність проекту. По-друге, вона перевіряє сумісність положень тексту законопроекту з положеннями міжнародного права і права Європейського Союзу³³⁷.

Із загальнотеоретичного погляду особливо актуальним є вивчення особливостей проведення лінгвістичної експертизи законопроектів у Європейському Союзі, оскільки законодавство Спільноти стає все більш складним і вимагає посиленої уваги до питань його якості в контексті євроінтеграції України³³⁸. Зазначимо, що Європейський Союз приділяє значну увагу якості підготовки нормативно-правових актів, і вдосконалення правового регулювання є постійною складовою загальної стратегії управління. Зокрема, на найвищому політичному рівні визнано, що акти Спільноти мають бути ясними й простими, заснованими на певних законодавчих принципах, розроблено правила застосування юридичної техніки при складанні нормативно-правових актів, аби законодавство Європейського Союзу було доступним для розуміння та ефективним у застосуванні³³⁹. З цієї

³³⁶ Les missions du Conseil d'État. URL: <https://www.conseil-etat.fr/le-conseil-d-etat/missions> (дата звернення: 14.09.2022).

³³⁷ Les projets de loi. URL: <http://www.senat.fr/role/fiche/pjloi.html> (дата звернення: 14.09.2022).

³³⁸ Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 142.

³³⁹ Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 143.

метою в адміністрації Європейського Союзу юристи проводять експертизу перекладених текстів, а в Суді Європейського Союзу перекладацька діяльність здійснюється винятково юристами. Запозичення такої практики може бути реальним лише за наявності високої мовної культури юристів; вільного володіння іноземними мовами, синтезованими лінгвістичними та правовими знаннями, навичками їх застосування; розуміння особливостей терміносистем; державної зацікавленості³⁴⁰. Слід зауважити, що в Європейському Союзі та й власне у більшості європейських держав правова експертиза законопроектів нерідко передбачає застосування методів аналізу, притаманних лінгвістичній експертизі. Наприклад, це можна спостерігати у діяльності Юридичної служби Європейської комісії, яка є одним із основних виконавців правової експертизи в Європейському Союзі та яка щороку дає близько 14 тисяч висновків щодо різних правових питань. До її функцій належать: втручання в законодавчий процес на ранніх стадіях з метою перевірки відповідності законодавчих пропозицій та проектів актів Комісії вимогам чіткості, точності; дотримання правил юридичної техніки щодо форми; перевірки правильності використання юридичної термінології і однакового тлумачення в кожній офіційній мові; надання рекомендацій з питань правотворчості та навчання в цій сфері; перевірка чинного законодавства на предмет виявлення застарілих актів. У ході законотворчого процесу правову експертизу також здійснюють юридико-лінгвістичні експерти Європейського парламенту і Ради на основі загальних правил, джерелом яких є міжінституційні угоди³⁴¹.

Крім досвіду європейських країн та Європейського Союзу, вважаємо за доцільне розглянути практику проведення лінгвістичної експертизи у росії. У цій державі лінгвістична експертиза законопроектів здійснюється за дорученням відповідального

³⁴⁰ Балтаджи П. До питання удосконалення юридичної мови в контексті мовної політики держави. *Часопис Київського ун-ту права*. 2011. № 4. С. 28.

³⁴¹ Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 145.

3.2. Зарубіжний досвід лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу

комітету державної думи. Основна робота над законопроектом проводиться перед другим читанням. На цій стадії Правове управління державної думи здійснює постатейну комплексну правову і лінгвістичну експертизу законопроекту та готує відповідний висновок. Лінгвістична експертиза законопроекту полягає у приведенні російської мови і стилю законопроекту у відповідність з нормами сучасної російської літературної мови, виявленні різнобою в термінології, співвіднесенні термінів законопроекту з термінами, що вживаються в законодавстві, усуненні логічних, технічних помилок, уточненні формулювань тощо. Перед третім читанням може бути запропонована тільки редакційна правка, необхідна для усунення відповідальним комітетом спільно з Правовим управлінням державної думи внутрішніх суперечностей, які могли виникнути після внесення до тексту законопроекту поправок у ході другого читання, і для встановлення правильного взаємозв'язку статей. У разі, якщо є ймовірність прийняття законопроекту відразу в трьох читаннях, лінгвістична експертиза здійснюється і перед розглядом законопроекту в першому читанні³⁴².

Досліджуючи досвід лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу, зокрема лінгвістичної експертизи законопроектів зарубіжних країн, найбільш унікальним убачається досвід Канади. Крім того, слід визнати, що досвід Канади є провідним. Про це свідчить той факт, що ще у 2002 році у Брюсселі керівник служби «юрлінгвістики» у Міністерстві юстиції Канади Андре Лабелл проводив курс семінарів для Європейської Комісії з якості законодавства, беручи за основу саме канадський досвід³⁴³.

Канада є федеративною державою, де законодавча компетенція розділена між федеральним парламентом і законодавчи-

³⁴² Методические рекомендации по лингвистической экспертизе законопроектов. Москва : Издание Государственной Думы, 2013. 40 с. URL: <http://duma.gov.ru/media/files/9Sc61P4yf42i9INdk8GHYItzqb3hwMEF.pdf> (дата звернення: 27.07.2022).

³⁴³ Seminaires sur la qualite de la legislation. URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/canada_summary.pdf (дата звернення: 17.09.2022).

ми органами провінцій. Це офіційно двомовна країна, причому офіційний статус англійської та французької мов закріплений у Конституції³⁴⁴. Розробка федерального законодавства централізована в Міністерстві юстиції Канади, а саме у Відділі законодавства, участь якого є обов'язковою³⁴⁵. У відділі 26 двомовних легістів (legist у франкомовних країнах – законознавець), 13 франкомовних і 13 англійськомовних. Як консультанти працюють два юристи-лінгвісти й дві групи редакторів. Законознавець – важлива ланка нормотворчого процесу, що пропускає крізь власну призму знань отримані завдання, дає практичні рекомендації, виступає як критик, а під час редагування текстів виявляє непослідовність, прогалини, суперечності правового регулювання³⁴⁶. Відділ законодавства об'єднує різні горизонтальні служби, що відповідають, з одного боку, за фактичну розробку, а з іншого – за якість законодавства. Законодавство розробляється в рамках «човникового проектування», тобто обміну проектами між відповідальними чиновниками («проектантами») і юристами, відповідальними за складання проектів («укладачами») ³⁴⁷. Протягом усього процесу останні консультуються зі службами підтримки проектування, які забезпечують його якість. Ці допоміжні служби складаються зі «Служби юрислінгвістики», що відповідає за лінгвістичну якість і відповідність змісту й ефекту, і «Служби опрацювання законодавства», що відповідає за всі технічні аспекти: презентацію, дотримання процедури, процес друку й коректуру³⁴⁸.

До 1970-х років законопроекти складалися англійською мовою, а потім перекладалися на французьку. Раніше перекла-

³⁴⁴ Seminaires sur la qualite de la legislation.URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/canada_summary.pdf (дата звернення: 17.09.2022).

³⁴⁵ Seminaires sur la qualite de la legislation.URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/canada_summary.pdf (дата звернення: 17.09.2022).

³⁴⁶ Балтаджи П. До питання удосконалення юридичної мови в контексті мовної політики держави. *Часопис Київського ун-ту права*. 2011. № 4. С. 28.

³⁴⁷ Seminaires sur la qualite de la legislation.URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/canada_summary.pdf (дата звернення: 17.09.2022).

³⁴⁸ Seminaires sur la qualite de la legislation.URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/canada_summary.pdf (дата звернення: 17.09.2022).

3.2. Зарубіжний досвід лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу

ди виконувалися у складних умовах і жорстко критикувалися за відсутність офіційності й достовірності. Крім того, щодо обох мов виникали труднощі, викликані «канадським біжуралізмом», тобто співіснування в канадській правовій системі норм, узятих частково із загального права Великої Британії і частково з цивільного права, натхненного французьким законодавством³⁴⁹. Ухвалення законодавства про офіційні мови ознаменувало початок процесу осмислення, що призвело до заміни перекладу на «спільне редагування», тобто метод, при якому складання кожного законодавчого акта доручається двом проектантам («легістам»), одному франкомовному й одному англomовному. Обидва отримують інструкції зі складання, і потім разом здійснюють розробку положень, порівнюючи свої версії у процесі розробки³⁵⁰.

Спочатку цей метод уважався громіздким, але завдяки досягненням у сфері комп'ютерних технологій він став більш швидким і ефективним та почав давати гарні результати. Однак практика свідчить, що етап розробки проекту має бути відділеним від етапу проектування. Крім того, редакторам необхідна підтримка «Служби юрислінгвістики», щоб забезпечити еквівалентність двох версій при дотриманні мовних, культурних і правових особливостей кожної з них для запобігання інтерференційного впливу однієї версії на іншу. Мета – розробити двомовний закон «апріорі». Передбачається, що держава виражає свою волю безпосередньо на кожній з двох офіційних мов³⁵¹.

З уведенням «співавторства» в Канаді в кінці 1970-х років саме в цьому контексті з'явилася функція, відома в науці як «юрислінгвістика». Юрислінгвіст – це фахівець з юридичної мови, основне завдання якого – допомогти авторам юридичних текстів найкращим чином висловити верховенство закону. Вони

³⁴⁹ Seminaires sur la qualite de la legislation.URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/canada_summary.pdf (дата звернення: 17.09.2022).

³⁵⁰ Seminaires sur la qualite de la legislation.URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/canada_summary.pdf (дата звернення: 17.09.2022).

³⁵¹ Seminaires sur la qualite de la legislation.URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/canada_summary.pdf (дата звернення: 17.09.2022).

забезпечують лінгвістичну якість законодавчих текстів, особливо щодо стилю, термінології та фразеології, характерних для розробки законодавства, а також відповідність французького та англійського законодавчих текстів за змістом і значенням³⁵². Юрислінгвіст бере участь у процесі складання проекту з початкових етапів, зокрема, за допомогою спеціальних консультацій або документальних досліджень, що проводяться для укладача. До обов'язків юрислінгвіста належить ретельний перегляд проекту: він повинен уміти переформулювати цілі розділи тексту, повністю переглянути термінологію, запропонувати більш логічну перебудову, якщо це необхідно, і сформулювати загальний погляд на текст, який дасть йому можливість звернути увагу відповідальних осіб на будь-яку неузгодженість у ньому. Це може призвести до того, що йому доведеться у значну міру, якщо не повністю, переписати текст, щоб термінологічні, стилістичні, структурні й логічні елементи відповідали стандартам складання, характерним як для юридичного сектору, так і для різних відповідних технічних сфер як у внутрішньому, так і в порівняльному аспектах (узгодження двох версій). Його рекомендації не є обов'язковими, оскільки законодавець залишається відповідальним за свою діяльність. Однак, як правило, до них ставляться дуже серйозно³⁵³.

Описаний вище досвід роботи «Служби юрислінгвістики» та самих юрислінгвістів, на нашу думку, має стати керівним для розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів України, що сприятиме вдосконаленню системи законодавства нашої держави. Принагідно зазначимо, що в українському законотворчому процесі досвід роботи «Служби юрислінгвістики» все ж доцільно впроваджувати саме у структурному підрозділі парламенту, а не уряду, як у Канаді. Адже в Україні найбільш активними суб'єктами законодавчої ініціативи є народні депутати України,

³⁵² La qualite de la legislation: l'experience canadienne.URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/ca_labelle_expose.pdf (дата звернення: 17.09.2022).

³⁵³ La qualite de la legislation: l'experience canadienne.URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/ca_labelle_expose.pdf (дата звернення: 17.09.2022).

3.2. Зарубіжний досвід лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу

а законодавча процедура відбувається централізовано у законодавчому органі державної влади, тоді як у Канаді законопроектна робота сконцентрована у Міністерстві юстиції Канади.

У Канаді лінгвістичне забезпечення законотворчості та контроль якості здійснюються у рамках правових, політичних, мовних та інших правил, з якими повинні бути ознайомлені всі зацікавлені сторони процесу законопроекування. Наприклад, «Адміністративні рамки» визначені Директивою про законодавчу діяльність і відомчими інструкціями, які призначені насамперед для внутрішнього користування. Крім того, існує «Довідник законодавства» («Legislation Deskbook»), що за суттю є збірником принципів складання законопроектів й їх типових структур. Лінгвістична база складається з «Канадського керівництва з розробки французького законодавства» («Guide canadien de rédaction législative française») і довідника «Легістика» («Legistics») для англійської мови³⁵⁴. Основи методологічного забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів у Канаді вважаємо за доцільне взяти за основу в процесі розроблення методології лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, зокрема у частині формування адміністративних рамок та лінгвістичної бази.

Підсумовуючи, слід зазначити, що система лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу в зарубіжних країнах характеризується наявністю належної нормативної регламентації процедури здійснення лінгвістичної експертизи законопроектів та розроблених методик проведення лінгвістичних експертних досліджень законодавчого тексту. Важливо, що кожна держава має свою унікальну систему лінгвістичного забезпечення законотворчої діяльності, створену відповідно до особливостей її законодавчого процесу та мовної політики. Лінгвістична експертиза законопроектів виступає основним інструментом лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу в більшості розвинених держав. Хоча у деяких з них простежуються еле-

³⁵⁴ La qualite de la legislation: l'experience canadienne.URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/ca_labelle_expose.pdf (дата звернення: 17.09.2022).

менти лінгвістичного аналізу і в проведенні правової експертизи законопроектів. У більшості європейських держав важливу роль у створенні методичного інструментарію для проведення лінгвістичної експертизи законопроектів відіграють напрацювання у сфері лінгвістики науково-дослідних установ. Експертизу перекладу законодавчих текстів здійснюють переважно юристи (Європейський Союз, Канада), інші види лінгвістичних експертиз юристи проводять спільно з лінгвістами за допомогою «човникового методу» (Німеччина, Франція, Канада, росія). Тому розглянутий зарубіжний досвід організації лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу є надзвичайно корисним для вдосконалення законодавчого процесу в Україні.

3.3. Напрями розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

Проведене дослідження різних аспектів лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні переконливо свідчить про важливість цього напрямку діяльності та ефективність його впливу на якість законодавства. Безперечно, в Україні вже накопичено значний досвід з проведення редакційного опрацювання законопроектів, проте його не можна у повну міру перенести на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів. Тому слід констатувати, що лінгвістична експертиза законопроектів перебуває на початковому етапі наукового осмислення, практичної розробленості та правової регламентації, тому потребує значних інтелектуальних зусиль як з боку вчених-правників, так і вчених-лінгвістів для її становлення та розвитку в Україні.

Одним із гальмівних чинників розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні вважаємо неналежний рівень її правового регулювання: відсутність положень, які визначають зміст діяльності з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, невизначеність правового статусу її суб'єктів, об'єкта, предмета

3.3. Напрями розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

та завдань, відсутність затверджених методології щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів та методичних рекомендацій окремих видів лінгвістичних експертиз законопроектів тощо. На жаль, більшість окреслених проблем стосується правової регламентації всього інституту експертизи законопроектів в Україні, невіддільним елементом якого є і лінгвістична експертиза законопроектів. Тому, формулюючи пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів, слід виходити з особливостей правового регулювання всього інституту експертиз законопроектів в Україні.

Зокрема О. В. Богачова зазначає, що в нашій державі регулювання питань організації експертизи законопроектів часто має ситуативний або сегментний характер. Серед недоліків вітчизняного інституту експертизи законопроектів автор виокремлює формальний характер проведення експертних досліджень та врахування їх результатів; відсутність комплексного характеру експертизи законопроектів, єдиних підходів і узгодженості функціонування суб'єктів проведення експертизи; брак єдиної методології проведення правової експертизи законопроектів як одного з основних видів експертизи; відсутність практики узагальнення та систематизації типових вад законопроектної роботи; низький рівень громадської експертизи законопроектів; неврегульованість питань міжнародної експертизи проектів актів національного законодавства; проблема кваліфікації експертів та системи їхньої підготовки³⁵⁵.

В. О. Бутенко акцентує увагу на важливості вдосконалення правового регулювання експертної діяльності, уніфікації процедур проведення експертизи та форм експертних висновків, запровадження дієвого контролю за порядком здійснення і повнотою експертного дослідження, підвищення рівня кадрового забезпечення експертування юридичних документів³⁵⁶.

³⁵⁵ Богачова О. В. Проблеми та шляхи вдосконалення законопідготовчої діяльності в Україні. *Наше право*. 2013. № 1. С. 22.

³⁵⁶ Бутенко В. О. Феноменологічні, методологічні та практичні основи правової експертизи юридичних документів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2011. С. 14.

О.Г. Мінкова вважає, що першочерговим завданням удосконалення експертного супроводження правотворчості є забезпечення системної й змістовної модернізації законодавства у вказаній сфері. Йдеться, по-перше, про чітку побудову нормативно-правової вертикалі відповідно до класичного поділу законодавства у континентально-європейському праві (конституція – закон – підзаконний акт); по-друге, про усунення юридичних колізій та прогалин у наявній системі нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти експертного дослідження нормативно-правових актів і їх проектів³⁵⁷. Також учена звертає увагу, що в чинній Конституції України відсутні положення про експертизу проектів нормативно-правових актів. Натомість пункт 14 статті 92 Основного Закону вказує, що до питань, які визначаються винятково законами, відноситься «судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи...»³⁵⁸. Щодо цього підтримуємо позицію О.Г. Мінкової про те, що «експертне забезпечення правотворчості є не менш важливим, ніж експертне забезпечення судочинства, оскільки воно є однією з дієвих гарантій прийняття якісних нормативних документів. Зважаючи на важливість ефективного законодавства у механізмі функціонування і розвитку держави і суспільства, охорони і захисту прав і свобод людини, забезпечення режиму законності і правопорядку, таке «мовчання» Основного Закону слід вважати суттєвою прогалиною. На нашу думку, доречно було б доповнити статтю 92 Конституції пунктом «Організація і порядок прийняття, реєстрації, оприлюднення та експертизи нормативно-правових актів»³⁵⁹.

³⁵⁷ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 153.

³⁵⁸ Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

³⁵⁹ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 153.

3.3. Напрями розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

Наведені вище зауваження науковців щодо правового регулювання всіх видів експертиз законопроектів стосуються у повну міру і лінгвістичної експертизи законопроектів. Серед них особливо важливим та доцільним напрямом удосконалення правового регулювання експертиз законопроектів зазначимо уніфікацію та систематизацію правового регулювання експертиз законопроектів.

Так, на нашу думку, необхідності у розробці окремого закону, який би регулював відносини щодо проведення саме лінгвістичної експертизи законопроектів, немає, адже деякі аспекти суб'єктного складу та процедури лінгвістичної, юридичної та наукової експертиз законопроектів мають достатню кількість спільних рис для їх уніфікації.

За роки незалежності в Україні були неодноразові спроби прийняття такого закону, але вони не мали успіху. У 2003 році народним депутатом В. М. Стретовичем був розроблений проект Закону України «Про закони і законодавчу діяльність», спрямований на обґрунтування місця та посилення значення закону в системі нормативно-правових актів, упорядкування і підвищення якості, стабільності законів, законодавчої діяльності і на цій основі зміцнення режиму законності і правопорядку, визначення основних характеристик закону як правової основи усіх нормативно-правових актів, умов дії закону, порядку його зміни, кола суб'єктів та організаційно-правових засад законодавчої діяльності, а також вимог щодо систематизації законів. Утім його так і не було прийнято³⁶⁰. Пізніше, у 2010 році, був запропонований подібний законопроект з назвою «Про нормативно-правові акти» народним депутатом Ю. Р. Мірошниченком, але його спіткала така сама доля³⁶¹. Лише після 10-річної паузи у розробленні законопроекту, який би впорядковував

³⁶⁰ Майстренко О. В. Попередження колізій в сфері нормотворення як один із напрямів діяльності Міністерства юстиції України. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/7473> (дата звернення: 25.03.2022).

³⁶¹ Проект Закону про нормативно-правові акти. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?fid=&pf3511=45021 (дата звернення: 26.09.2022).

Пояснювальна записка до Проекту Закону про правотворчу діяльність. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355 (дата звернення: 26.09.2022).

відносини щодо експертного забезпечення законодавчої процедури, у 2021 році у Верховній Раді народними депутатами Р. О. Стефанчуком, Д. О. Разумковим, О. К. Кондратюк та іншими був зареєстрований проект Закону України «Про правотворчу діяльність»³⁶². Цей проект розроблявся на базі Концепції, що була підготовлена Київським регіональним центром Національної академії правових наук України³⁶³ (нині Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України). Значна допомога у роботі над законопроектом була надана вченими-юристами, представниками провідних наукових юридичних установ, зокрема Національної академії правових наук України, Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Інституту законодавства Верховної Ради України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Львівського національного університету імені Івана Франка, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та інших. Слід відзначити, що у процесі роботи над цим законопроектом бралися до уваги попередні проекти законів про нормативно-правові акти, зареєстровані у Верховній Раді та результати їх науково-експертного опрацювання, а також було враховано міжнародний досвід, практику Європейської Комісії, окремих держав-членів Європейського Союзу, висновки, рекомендації Венеційської комісії та інших авторитетних аналітичних матеріалів³⁶⁴.

Однак жоден зі згаданих вище законопроектів так і не став законом, що, як справедливо відзначає О. Г. Мінкова, є не зовсім зрозумілим, оскільки необхідність акта, який узагальнив би вимоги, що висуваються до законів та інших нормативних актів,

³⁶² Проект Закону про правотворчу діяльність. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355 (дата звернення: 26.09.2022).

³⁶³ Пояснювальна записка до Проекту Закону про правотворчу діяльність. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355 (дата звернення: 26.09.2022).

³⁶⁴ Пояснювальна записка до Проекту Закону про правотворчу діяльність. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355 (дата звернення: 26.09.2022).

3.3. Напрями розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

до їх підготовки, внесення, експертизи, розгляду, прийняття, оприлюднення, тлумачення, систематизації, застосування правил юридичної техніки, способів вирішення юридичних колізій, визнається багатьма практикуючими юристами та науковцями³⁶⁵.

Чимало вчених відстоюють також позицію щодо створення окремого закону про експертизу нормативно-правових актів чи про експертну діяльність у сфері правотворчості. Такої думки дотримуються, зокрема, К. В. Журкіна³⁶⁶, А. М. Миронов³⁶⁷, О. А. Короткова³⁶⁸.

Погоджуючись з позицією О. Г. Мінкової щодо GN відсутності особливої потреби в існуванні такого акта, також уважаємо, що цілком достатньо було б передбачити в окремому законі, наприклад «Про правотворчу діяльність», розділ, присвячений загальним питанням експертного забезпечення правотворчої діяльності. У цьому розділі слід було б визначити: види експертних досліджень у сфері правотворчості (серед яких обов'язково необхідно впорядкувати відносини щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів); коло суб'єктів експертиз, їх права й обов'язки; функції та принципи експертиз законопроектів; об'єкти експертиз законопроектів (концепції нормативних актів, проекти законів та підзаконних актів, чинні нормативно-правові акти, зміни і доповнення до чинних законів тощо); вимоги до структури та змісту експертного висновку; ступінь обов'язковості висновків експерта для суб'єкта правотворчості³⁶⁹.

³⁶⁵ Мінкова О. Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 154.

³⁶⁶ Журкіна Е. В. Правовая экспертиза нормативного правового акта как средство повышения эффективности законодательства: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2009. С. 9.

³⁶⁷ Миронов А. Н. Теоретико-правовые вопросы экспертизы нормативных правовых актов. *Юридическая техника*. 2009. № 3. С. 234.

³⁶⁸ Короткова О. А. Принципы экспертизы законодательства: понятие, содержание и классификация. *Труды Института государства и права Российской академии наук*. Москва, 2009. № 4. С. 8–9.

³⁶⁹ Мінкова О. Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 156.

Щодо чинного законодавства України у сфері експертизи законопроектів, яке поширюється і на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, то деякі його положення потребують певного удосконалення. Зокрема це стосується строків проведення експертних досліджень законопроектів. Відповідно до частини четвертої статті 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» експертні висновки повинні бути подані до парламенту не пізніше 14 днів з дня надходження звернення про проведення експертизи від посадових осіб та органів Верховної Ради України. Якщо у встановлені строки висновки не одержано, вважається, що зауваження відсутні³⁷⁰.

На нашу думку, вказаний строк (14 днів) є недостатнім для лінгвістичної експертизи проектів складних актів, зокрема кодексів. Це обумовлено тим, що лінгвістична експертиза законопроектів передбачає вивчення системи мовної репрезентації правових понять і категорій у нормативно-правових актах, застосування основних методів законодавчої стилістики, а також методики комплексного лінгвостилістичного опрацювання тексту законопроекту, редакторського аналізу для уникнення порушень мовних норм у тексті законопроекту (мовні й мовленнєві помилки в оформленні нормативно-правових актів, смислова неясність, розмитість визначень, неточність та двозначність формулювань (амфіболія), невідповідність, смислові лакуни, лексична надлишковість, тавтологія, граматичні помилки тощо). Крім того, аналіз законодавчого матеріалу (конституція, кодекс, закон, постанова, указ та ін.) здійснюється за спеціально розробленими схемами, окремими для кожного жанру законодавчої літератури і для законопроектів³⁷¹.

Для розв'язання проблеми встановлення обґрунтованих строків для проведення різних експертних досліджень у сфері правотворчості О.Г. Мінкова пропонує нормативно визначити

³⁷⁰ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).

³⁷¹ Лекція 3. Мова права і мова закону. Юридичний текст. URL: http://jurfak.univer.kharkov.ua/studentu/newlections/Tema_3_Pravnicha_lingvistika.pdf (дата звернення: 26.09.2022).

3.3. Напрями розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

певну градацію строків проведення експертизи проектів нормативно-правових актів залежно від обсягу, характеру акта, ступеня новизни предмета правового регулювання тощо. За основу такої градації авторка вважає за доцільне взяти положення пункту 1.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз і експертних досліджень, який встановлює, що строк проведення експертизи встановлюється залежно від складності дослідження з урахуванням експертного навантаження фахівців керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) у межах: 10 календарних днів – щодо матеріалів з невеликою кількістю об'єктів та вирішуваних питань і простих за характером досліджень; 30 календарних днів – щодо матеріалів із середньою кількістю об'єктів та вирішуваних питань або середньої складності за характером досліджень; 60 календарних днів – щодо матеріалів з великою кількістю об'єктів та вирішуваних питань або складних за характером досліджень; понад 60 календарних днів – щодо матеріалів із великою кількістю об'єктів та вирішуваних питань (більше десяти), виходячи з фактично необхідного для експерта часу або особливо складних за характером досліджень (з використанням криміналістичного обладнання (лазерного, оптичного, електронного), проведення експериментальних досліджень, застосування кількох методів); понад 90 календарних днів – якщо експертиза є особливо складною чи багатооб'єктною, потребує вирішення більше десяти питань або вирішення питань, які потребують кількох досліджень, чи налічує понад п'ять томів матеріалів справи або є комплексною чи потребує залучення фахівців з інших установ (у тому числі судово-медичних), підприємств, організацій і не може бути виконана в зазначені строки³⁷². Зрозуміло, що терміни експертних досліджень не повинні

³⁷² Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 26.07.2022).

бути надмірними, вони мають бути розумними, такими, щоб забезпечити баланс між вимогами оперативності правотворчості та забезпечення досконалості нормативно-правових актів. При нормативній регламентації термінів експертизи проектів нормативно-правових актів слід спиратися на передовий досвід європейських держав³⁷³. Зокрема, у Словаччині, Іспанії, Чехії строки проведення експертизи законопроектів становлять 30 днів, у Німеччині – 4 тижні, Естонії – 5 тижнів³⁷⁴. На нашу думку, для проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні найбільш оптимальним буде встановлення строку до 20 днів.

Пропозиції щодо вдосконалення законодавства у частині кадрового та методологічного забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні сформульовано у попередніх підрозділах (Підрозділи 2.2 та 3.1.).

З метою вдосконалення інших аспектів інституту лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні доцільно запропонувати такі можливі механізми:

1) прийняття проекту Закону України «Про правотворчу діяльність» реєстр. № 5707 від 25.06.2021, який очікує другого читання, доповнивши його відповідними положеннями про лінгвістичну експертизу законопроектів;

2) забезпечення системи підготовки (навчання і стажування) та атестації фахівців з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів на базі Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України та за методологічної підтримки Інституту української мови та Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні Національної академії правових наук України, взявши за основу модель підготовки судових експертів в Україні;

3) розроблення та затвердження методології щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, яка закріплювати-

³⁷³ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 158.

³⁷⁴ Ковриженко Д. Правове регулювання законодавчого процесу : досвід країн ЄС та пропозиції для України. *Парламент*. 2011. № 1. С. 18.

3.3. Напрями розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

ме основні принципи і технологічні етапи її проведення, а також методичних рекомендацій щодо проведення окремих видів лінгвістичних експертиз (дискурсивної, семантичної, граматичної експертиз та експертизи перекладу).

Особливо перспективним для розвитку інституту лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, на нашу думку, є запровадження лінгвістичного моніторингу законодавства. Поняття «моніторинг» є досить близьким до поняття «експертиза». «Моніторинг» (англ. monitoring – відстеження, від латинського «monitor» – застережливий, такий, що нагадує) означає постійне спостереження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату. Воно широко використовується у різних сферах науково-практичної діяльності³⁷⁵. В юридичній літературі моніторинг законодавства визначається як систематична, комплексна в межах своїх конституційних повноважень діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій щодо здійснення збору, аналізу та узагальнення інформації про стан законодавства, практику його застосування з метою виявлення його відповідності запланованому результату правового регулювання, а також очікуванням учасників законодавчого процесу, судових та інших органів і рівнів влади, інститутів громадянського суспільства й окремих громадян³⁷⁶.

Щодо взаємозв'язку моніторингу та експертизи Н.В. Мамітова стверджує, що роль експертизи при здійсненні моніторингу полягає в підвищенні його глибини, всебічності та об'єктивності. Це досягається за рахунок того, що до оцінки спостережень підключаються висококваліфіковані фахівці-експерти, поглиблені знання яких дають змогу провести аналіз

³⁷⁵ Ганеева Ж.Г. Определение понятия «мониторинг» в различных сферах его применения. *Вестник Челябинского университета. Серия 8. Экономика. Социология. Социальная работа.* 2005. № 1. С. 30–33.

³⁷⁶ Мамитова Н.В. Правовая экспертиза российского законодательства : вопросы теории и практики. *Государство и право.* 2010. № 11. С. 9.

і дати відповідні пояснення соціальних процесів та рекомендації щодо їх коригування³⁷⁷.

Зокрема, О.Г. Мінкова вважає моніторинг і експертизу нормативно-правових актів різними формами наукового супроводження та важливими інструментами забезпечення якості правового регулювання. Вказані категорії розмежовує за кількома підставами:

- по-перше, моніторинг становить собою комплексне дослідження низки актів, що регулюють певну сферу суспільних відносин. Він має характер своєрідної діагностики стану законодавства, відіграє роль «каналу зворотного зв'язку» між правотворчістю та юридичною практикою. Експертиза спрямована на аналіз регулятивних якостей, форми і змісту конкретного нормативно-правового акта або його проекту;
- по-друге, моніторинг здійснюється на всіх стадіях правового регулювання, від створення норм права до їх реалізації, а експертиза стосується у більшу міру стадії правотворчості, застосовується при прийнятті нових та при внесенні змін та доповнень до вже існуючих нормативних актів;
- по-третє, у процесі моніторингу відбувається постійне, безперервне, систематичне спостереження за реалізацією нормативно-правових актів, інформація оцінюється з наперед заданою періодичністю, а експертиза має разовий, більш конкретизований характер, вона, як правило, здійснюється за рішенням або дорученням уповноважених на те осіб;
- по-четверте, моніторинг має ретроспективний характер, його висновки базуються на вже наявних результатах застосування норм права. В експертизі більш чітко вираженою є прогностична складова, експерт має передбачити позитивні та негативні наслідки реалізації досліджува-

³⁷⁷ Мамитова Н. В. Правовая экспертиза российского законодательства : вопросы теории и практики. *Государство и право*. 2010. № 11. С. 10.

ного акта у майбутньому, в умовах відсутності інформації про ефективність його положень;

- по-п'яте, методика проведення моніторингу є більш уніфікованою, у той час як методика здійснення експертизи залежить від її виду (правова, лінгвістична, кримінологічна, антикорупційна, екологічна, гендерна тощо)³⁷⁸.

В Україні першими спробували провести лінгвістичний моніторинг сучасного українського законодавства студенти і магістри факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» під керівництвом Н.В. Артикуци. У результаті такого моніторингу студенти виявили низку недоліків і помилок у чинних нормативно-правових актах та законопроектах. Серед них: термінологічна неупорядкованість і неузгодженість; дублетність, синонімія і варіативність термінологічних одиниць у нормативному акті; «семантична дифузність» та неоднозначність правової норми; амфіболія, або двозначність тексту; алогізми; мовленнєва недостатність; невмотивована тавтологічність; лексична надлишковість; зміщення смислових меж; стильова невідповідність; невмотивована ускладненість синтаксичних конструкцій; порушення родовидових зв'язків між поняттями, форм узгодження і керування; вживання запозичень замість наявного українського терміна; невиправдане калькування; розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм; значна кількість росіянізмів тощо. Під особливою увагою – законодавча термінологія та законодавчі дефініції термінів, адже від логічності й узгодженості термінологічного апарату, однозначних і вичерпних визначень основних термінів та понять, що вживаються в нормативно-правовому акті, у значну міру залежить як його якість, так і ефективність застосування вміщених у ньому правових норм³⁷⁹.

³⁷⁸ Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 23–24.

³⁷⁹ Артикуца Н.В. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. С. 48 URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2462/Artykytsa_Zakonod_tekst.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 26.02.2020).

Упровадження лінгвістичного моніторингу законодавства (так само як навчання, стажування та атестації експертів з проведення лінгвістичної експертизи) на загальнодержавному рівні видається найбільш доцільним в одному зі структурних підрозділів Національної академії наук України: Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні, Інституті української мови або Українському бюро лінгвістичних експертиз.

Усе більшого поширення набувають різні прикладні методи і технології експертизи законопроектів, зокрема термінологічний, фактографічний, змістовний пошук. Застосування такого роду технологій при експертизі законопроектів дозволяє, наприклад, здійснити контроль певної понятійної бази законопроекту з погляду її відповідності чинному законодавству; уточнити сфери регулювання законопроекту; виявити чинні правові приписи, що суперечать статті законопроекту, тощо³⁸⁰. Концепція Національної програми інформатизації визначає інформаційні технології (ІТ) та систему інформаційно-аналітичних центрів різного рівня складовими національної інформаційної інфраструктури й основними чинниками, що забезпечують економічне піднесення держави³⁸¹. До основних напрямів інформатизації у Концепції належить питання інформатизації мовної сфери, зокрема розроблення інтелектуальних унормованих лінгвістичних україномовних комп'ютерних систем (автоматичні коректори та редактори, системи автоматичного перекладу, реферування, екстракції знань з природомовних текстів, розуміння природної мови як у писемному, так і в усному варіантах) тощо³⁸². На виконання завдань Концепції Національної програми інформатизації та поліпшення роботи суб'єктів, що забезпечують проведення

³⁸⁰ Нормография: теория и методология нормотворчества / под ред. Ю. Г. Арзамасова. Москва : Академический проект, 2007. С. 205.

³⁸¹ Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 01.01.2022 № 1089-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27–28. Ст. 182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#n74> (дата звернення: 26.07.2022).

³⁸² Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 01.01.2022 № 1089-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27–28. Ст. 182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#n74> (дата звернення: 26.07.2022).

3.3. Напрями розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

лінгвістичної експертизи законопроектів, уважаємо за необхідне здійснити її автоматизацію шляхом розроблення відповідного експертно-аналітичного програмного забезпечення.

У застосуванні новітніх технологій у законопроектіванні та автоматизації експертиз значний поступ демонструють Сполучені Штати Америки, в яких відбувся досить швидкий перехід уряду на роботу в хмарних сервісах «G Cloud». Завдяки американським законодавцям та їх консультантам, які володіли цифровими технологіями, тиску з боку виборців, які вимагали підвищення цифрової прозорості, та нові світові стандарти для законодавчих схем створили велику хвилю попиту на технологічні зміни в законодавчих і регулюючих органах. У Сполучених Штатах Америки одним із найпотужніших інтелектуальних центрів з розробки юридичних технологій у правовій сфері є Стенфордський центр правової інформатики CodeX. На платформі «tech.law.stanford.edu» згаданий центр курує інформаційною базою юридичних технологічних компаній. Ця база даних призначена для спільноти юридичних технологій та слугує для неї ресурсом, який містить дані, надані компаніями «CodeX», «Legal.io», «Thomson Reuters» й іншими учасниками спільноти³⁸³. Платформа «tech.law.stanford.edu» була задумана у 2015 році в групі «Code = Law» та створена стипендіатом «CodeX» Пітером Гунста. У період з 2012 по 2015 роки група «Code = Law» об'єднувала студентів юридичного факультету Стенфорда, зацікавлених у питаннях на перетині права і технологій. Крім підвищення рівня знайомства учасників з юридичними технологіями загалом, група також займалася більш практичними завданнями: кодуванням, що охоплює «html», «css», «javascript» і сучасні вебфреймворки. Одним з таких завдань було проектування і розробка первісної структури сайту «tech.law.stanford.edu». Потім база даних була наповнена й розроблена командою «CodeX» спільно з її стажерами і дослідниками³⁸⁴.

³⁸³ Xcential Legislative Technologies. URL: <https://angel.co/company/xcential-1> (дата звернення: 14.09.2022).

³⁸⁴ CodeX Techindex. URL: <https://techindex.law.stanford.edu/about> (дата звернення: 14.09.2022).

Серед компаній, цільовими клієнтами якої є урядові та парламентські органи Сполучених Штатів Америки, провідною слід назвати компанію «Xcential Legislative Technologies» (далі – «Xcential»). До її найбільших клієнтів належать Конгрес Сполучених Штатів Америки і Законодавчі збори Каліфорнії. Компанія обслуговує законодавчі органи штатів та інших нормотворчих установ у всьому світі. Компанія «Xcential» змінила підхід державних органів до розробки законів і нормативних актів, запропонувавши комплекс хмарного програмного забезпечення нормотворчості замість застарілих ручок, папірців і непрацюючих систем мейнфреймів (великі універсальні високопродуктивні відмовостійкі сервери зі значними ресурсами введення-виведення, великим обсягом оперативної і зовнішньої пам'яті, призначені для використання у критично важливих системах з інтенсивною пакетною та оперативною транзакційною обробкою³⁸⁵). Комплекс хмарного програмного забезпечення нормотворчості замінює й одночасно обслуговує багатьох користувачів або завдань, упроваджує інструменти законопроекування для створення більш сучасного, ефективного та прозорого уряду. Це законотворчість для покоління «iPad»^{386, 387}.

Не менш цікавими є проекти, що розвиваються у Німеччині. Наприклад, Міжнародна дослідницька група комп'ютерної юридичної лінгвістики (International Research Group Computer Assisted Legal Linguistics або CALLab) – це міждисциплінарна дослідницька та експериментальна платформа, яка вивчає особливості емпіричного аналізу термінологічної систематики в юридичній сфері³⁸⁸. Проект «CALLab» є продовженням проекту «JuReko» або «Juristisches Referenzkorpus» (перший німець-

³⁸⁵ Мейнфрейм. URL: <http://xn--r1a3b.xn--b1amgblet.xn--j1amh/index.php/%D0%9C%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D1%84%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%BC> (дата звернення: 27.07.2022).

³⁸⁶ Xcential Legislative Technologies. URL: <https://angel.co/company/xcential-1> (дата звернення: 14.09.2022).

³⁸⁷ LegisPro. URL: <https://xcential.com/> (дата звернення: 14.09.2022).

³⁸⁸ International research group Computer Assisted Legal Linguistics. URL: <https://www.cal2.eu/index.php> (дата звернення: 14.09.2022).

3.3. Напрями розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

кий довідковий корпус юридичної мови), який фінансується Гайдельберзькою академією наук. Зокрема, результатом проекту «JuReko» стала велика колекція всіх відповідних типів текстів німецького права, яка складається з трьох частин:

- 1) всі статuti національного права (законодавчі акти);
- 2) рішення і висновки всіх федеральних судів та судів різних інстанцій (прецедентне право);
- 3) коментарі, юридичні документи і статті академічного юридичного дискурсу, опубліковані в найбільш важливих та авторитетних юридичних журналах³⁸⁹.

Використовуючи корпус німецького права (JuReko), проєкт CALLab створює платформу для дослідження юридичної мови і семантики шляхом емпіричного аналізу. Він спрямований на розробку й тестування міждисциплінарної «дослідницької та експериментальної платформи» (CALLab) з відкритим доступом, яка може бути використана для доказового аналізу юридичної мови і семантики. Платформа буде використовувати дані з раніше зібраного групою «Corpus of German Law» (JuReko) і надавати напівавтоматичні інструменти для попередньої структуризації аналізу юридичної семантики за кількома релевантними вимірами. Зокрема, аналіз буде зосереджено на детермінації юридичних термінів як у діахронічній перспективі (зміни в часі), так і в синхронічній (через зріз юридичних шкіл, ЗМІ, жанрів у правовій сфері й т. ін.)³⁹⁰.

У межах цього проєкту планується розроблення платформи з одночасним її тестуванням у співробітництві з філософами права, соціологами, юридичними лінгвістами, а також практиками з законодавчих органів³⁹¹.

³⁸⁹ International research group Computer Assisted Legal Linguistics.URL: <https://www.cal2.eu/index.php> (дата звернення: 14.09.2022).

³⁹⁰ International research group Computer Assisted Legal Linguistics : Projects.URL: <https://www.cal2.eu/index.php/core-projects-and-associated-projects/cal2lab> (дата звернення: 14.09.2022).

³⁹¹ International research group Computer Assisted Legal Linguistics.URL: <https://www.cal2.eu/index.php> (дата звернення: 14.09.2022).

Розробники платформи прагнуть надати зручні інструменти для вивчення і статистичного аналізу корпусу CALLab. Обмеження авторських прав не дозволяє випустити повний корпус, однак вони працюють над інтерфейсами та онлайн-платформою, яка генерує перегляд ключових слів у контексті, вибірку слів і надає статистику щодо:

- багаторівневого аналізу контексту;
- вимірювання фіксованості й розпливчастості висловлювань: кількісна оцінка і порівняння ступеня використання певних «усталених» фраз у мові юристів. Таким чином, емпірично перевіряється поняття «фіксованість» та «розпливчастість»;
- семантичної схожості (часткової синонімії) висловлювань: візуалізація схожих виразів у різних метаданих (наприклад, у різні моменти часу або в різних академічних журналах) за допомогою самоорганізованих карт (розраховуються шляхом порівняння контекстних профілів у багатовимірній матриці й кластеризації схожих профілів)³⁹².

Досвід наведених вище проектів має слугувати орієнтиром у розвитку як лінгвістичної експертизи законопроектів, так і всієї інфраструктури законодавчої діяльності в Україні. Розробку такого роду програмного забезпечення мають підтримувати передусім державні органи та установи, до компетенції яких належить сфера цифровізації, відкритих даних та національних електронних інформаційних ресурсів: Міністерство цифрової трансформації України, Комітет з питань цифрової трансформації Верховної Ради України та Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України.

Таким чином, для розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів необхідно:

³⁹² International research group Computer Assisted Legal Linguistics : Projects.URL: <https://www.cal2.eu/index.php/core-projects-and-associated-projects/cal2lab> (дата звернення: 14.09.2022).

3.3. Напрями розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

- привести всі види експертиз, що проводяться у межах законодавчої процедури, до єдиної, узгодженої системи, визначивши у ній місце лінгвістичної експертизи законопроектів;
- забезпечити систему підготовки (навчання і стажування) та атестації фахівців з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів;
- розробити методологію щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів та методичні рекомендації щодо проведення окремих видів лінгвістичних експертиз (дискурсивної, семантичної, граматичної експертиз і експертизи перекладу);
- запровадити проведення лінгвістичного моніторингу законодавства у відповідних науково-дослідних установах України;
- розробити українське програмне забезпечення для проведення лінгвістичної експертизи законопроектів з урахуванням успішного зарубіжного досвіду (зокрема Сполучених Штатів Америки та Німеччини).

Реалізація наведених пропозицій є передумовою створення ефективної системи лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза як юридичний інструмент. *Магістеріум. Мовознавчі студії*. 2017. Вип. 66. С. 8–15.
2. Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей». URL: <https://izi.institute/> (дата звернення: 03.03.2022).
3. Артикуца Н. В. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2462/Artykytsa_Zakonod_tekst.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 26.02.2022).
4. Артикуца Н. В. Лінгвістичний інструментарій законотворчості. *Мовно-термінологічні проблеми сучасного законодавства*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5 грудня 2012 р.). Київ, 2013. С. 3–7.
5. Артикуца Н. В. Стан, проблеми й основні напрями розвитку лінгвоекспертної діяльності. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови (Київ, 30 листопада 2017 року): у 2 ч. / редкол.: В. В. Черней та ін. Київ, 2017. Ч. 1. С. 20–24.
6. Арутюнова Н. Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. энцикл., 1990. С. 136–137.
7. Баженов А. И. Теоретические аспекты юридической экспертизы нормативно-правовых актов субъектов Российской Федерации. *Вестник ТГУ*. 2008. Вып.12 (68). С. 568–570.
8. Бакеева Л. Б. Остин. Большая российская энциклопедия. URL: <https://bigenc.ru/philosophy/text/268198a0> (дата звернення: 23.01.2022).
9. Балтаджи П. До питання удосконалення юридичної мови в контексті мовної політики держави. *Часопис Київського ун-ту права*. 2011. № 4. С. 27–30.

10. Балтаджи П. Юридична мова правозастосовних актів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2008. 205 с.
11. Батюшкіна М. В. К вопросу об определении субжанра текстов законов о внесении изменений. *Вестник Брянского государственного университета*. 2016. № 2(28). С. 118–124.
12. Батюшкіна М. В. Лингвистическая экспертиза законопроектов: объект, предмет и задачи. *Вестник ТГПУ*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lingvisticheskaya-ekspertiza-zakonoproektov-obekt-predmet-i-zadachi> (дата звернення: 26.02.2023).
13. Батюшкіна М. В. Лингвистические экспертизы в юридическом дискурсе: виды и аспекты. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2017. № 2. С. 164–172.
14. Батюшкіна М. В. Соотношение правовой и лингвистической экспертизы проекта нормативного правового акта. *Язык. Культура. Коммуникации*. 2014. № 1 (1). С. 5.
15. Белоконь Н. В. Лингвистическая экспертиза законопроекта как средство повышения качества законодательства. *Вестник ВГУ. Серия : Право*. 2011. № 2. С. 58–65.
16. Белоконь Н. В. Языковые ошибки и дефекты в нормативных правовых актах, проектах нормативных правовых актов и иных юридических документах. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия : Право*. 2016. № 4 (27). С. 104–115.
17. Берджерон Р. К. Листи до українських законопроектувальників. Оттава, 1999. 78 с.
18. Беседна Л. Л., Гладківська О. В. Мовно-термінологічні проблеми законодавства України / за заг. ред. О. В. Гладківської; НАПрН України, НДІ інформатики і права. Київ : Пан Тот, 2015. 126 с.
19. Бичок О. І. Проблема порядку слів у мові законодавства України. *Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія: Мовознавство*. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2009. № 15. С. 29–38.

20. Бичок О. І. Словосполучення в структурі мови Конституції України. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство*. URL: <http://movoznavstvo.com.ua/зміст-журналу/мовознавство-2007/том-1–2007/словосполучення-в-структурі-мови-кон/> (дата звернення: 27.02.2022).
21. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. 1970. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 11.09.2022).
22. Білоусова О. І. Граматична специфіка мови українського законодавства: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2010. 215 с.
23. Білоусова О. І. Проблеми питання лінгвістики текстів українського законодавства. *Український смисл*. 2012. № 2. С. 17–24.
24. Богачова О. В. Законотворчий процес в Україні: проблеми вдосконалення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01/ Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2006. 276 с.
25. Богачова О. В. Проблеми та шляхи вдосконалення законопідготовчої діяльності в Україні. *Наше право*. 2013. № 1. С. 20–24.
26. Богданова Н. А. Система науки конституционного права: монографія. Москва : Юристь, 2001. с.
27. Бринев К. И. Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза: монографія. 2-е изд., доп. Москва : ФЛИНТА, 2012. 330 с.
28. Бугайко Ю. О. Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 145–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aryu1_2019_38_11 (дата звернення: 26.02.2022).
29. Бугайко Ю. О. Лексичні помилки в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2018. № 8. С. 10–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2018_8_4 (дата звернення: 25.02.2022).

30. Бугайко Ю. О. Лінгвістична експертиза законопроектів як об'єкт конституційно-правового дослідження. *Visegrad journal on human rights*. 2021. № 3. С. 23–35.
31. Бугайко Ю. О. Лінгвістична експертиза як спосіб виявлення корупціогенних факторів у проектах нормативно-правових актів. *Актуальні проблеми запобігання корупції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, аспірантів і молодих вчених*. (Харків, 14 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 60–63.
32. Бугайко Ю. О. Лінгвістична філософія як методологічний підхід до проектування та експертизи законів. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 25 листоп. 2020 р.). Київ, 2020. С. 132–135.
33. Бугайко Ю. О. Методи лінгвістичного аналізу законодавства: український контекст. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем розвитку та функціонування державної мови*. (Київ, 28 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 54–57.
34. Бугайко Ю. О. Проблеми правового регулювання і практики реалізації механізмів лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. *Юридична Україна*. № 5 (221). 2021. С. 13–26.
35. Бугайко Ю. О. Співвідношення понять «редакційне опрацювання законопроекту» та «лінгвістична експертиза законопроекту». *На перетині мови і права: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до Міжнародного дня рідної мови*. (Київ, 19 лют. 2021 р.). Київ, 2021. С. 20–27.
36. Бугайко Ю. О. Суб'єкти лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні та їх правовий статус. *Юридична Україна*. № 6 (222). 2021. С. 6–21.
37. Бугайко Ю. О. Судова лінгвістична експертиза: еволюція та сучасний стан. *Лінгвістичні студентські студії: зб. наук. праць*. Вінниця, 2016. Лютий. С. 25–32.

38. Бугайко Ю. О. Юридичний переклад як обов'язкова складова мовної компетенції студента-правника. *Викладання іноземних мов в Україні та за її межами: досвід і виклики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. (Івано-Франківськ, 21–22 бер. 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 43–46.
39. Бутакова Л. О. Лингвоюридическая экспертиза в пространстве лингвистического анализа речевых произведений, или Что должен знать лингвист, чтобы быть хорошим экспертом. *Юрислингвистика*. 2008. № 9. С. 251–268.
40. Бутенко В. О. Феноменологічні, методологічні та практичні основи правової експертизи юридичних документів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2011. 20 с.
41. Васильев М. А. Правовая и лингвистическая экспертиза проектов актов местного самоуправления. Обнинск : Институт муниципального управления, 2002. 84 с.
42. Василькова Л. М. Законодавче та філологічне тлумачення термінопонять кримінального права. *Термінологічний вісник*. 2013. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/51300/21-Vasyilkova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 23.03.2022).
43. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Перун, 2005. 1728 с.
44. Войтович Р. В. Логіка, методологія і методика наукових досліджень: навч. посіб. Київ : ЦНЛ, 2005. 116 с.
45. Ганеева Ж. Г. Определение понятия «мониторинг» в различных сферах его применения. *Вестник Челябинского университета. Серия 8. Экономика. Социология. Социальная работа*. 2005. № 1. С. 30–33.
46. Голетиани Л. О развитии юридической лингвистики в России и Украине. *Firenze University Press*. 2011. № 8. С. 241–262.
47. Громадська організація «Українське юридичне товариство». URL: <http://justice.org.ua/teoriya-i-praktika/>

ekspertni-visnovki/metodologiya-provedennya-gromadskoj-antikoruptionsijnoj-ekspertizi (дата звернення: 03.03.2022).

48. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. Київ : Знання, 2005. 375 с.
49. Данилевська О. М. Мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2004. 24 с.
50. Дзьобань О. П., Яроцький В. Л. Герменевтичний метод у сучасних цивілістичних дослідженнях: до питання про доцільність застосування. *Інформація і право*. 2017. № 2. С. 5–12.
51. Довідник кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12#n85> (дата звернення: 11.04.2022).
52. Доценко О. Л. Правнича лінгвістика: навч. – метод. комплекс для слухачів Науково-навчального інституту підготовки управлінського персоналу ОВС Академії управління МВС. Київ, 2008. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/6746/1/O_Dotsenko_NMKD_PL_GI.pdf (дата звернення: 26.02.2023).
53. Дубічинський В. В., Кусайкіна Н. Д., Цибульник Ю. С. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів. Харків : Школа, 2009. 832 с.
54. Журкина Е. В. Правовая экспертиза нормативного правового акта как средство повышения эффективности законодательства: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2009. 178 с.
55. Завгородня Л. В. Основи літературного редагування та коректури: навч. посіб. Черкаси : Брама – Україна, 2010. 164 с.
56. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

57. Зауваження Редакційного управління Головного управління документального забезпечення. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/informLetterDocFile?fileId=289946> (дата звернення: 26.07.2022).
58. История философии: Энциклопедия. Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. URL: http://yanko.lib.ru/books/encycl/hist_of_philosophy_encycl_gricanov.htm#_Toc59309472 (дата звернення: 01.03.2022).
59. Інститут законодавства Верховної Ради України. URL: http://instzak.rada.gov.ua/news/Pro_Instytut/Zagalna_inform/73074.html (дата звернення: 01.03.2022).
60. Калинина Н. А. Лингвистическая экспертиза законопроектов. Опыт, проблемы и перспективы (на примере работы Правового управления Аппарата Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации): научно-практическое пособие. Москва : Известия, 1997. 44 с.
61. Капелюшний А. О. Стилiстика й редагування: практичний словник-довiдник журналіста. Львів : ПАЮ, 2002. 576 с.
62. Касаткин С. Н. Объяснение правовых понятий в аналитической юриспруденции Г. Харта: методология и проблематизация. *Труды Института государства и права РАН*. 2018. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obyasnenie-pravovyh-ponyatiy-vanaliticheskoy-yurisprudentsii-g-harta-metodologiya-i-problematizatsiya> (дата звернення: 25.02.2022).
63. Каск Л. И. Функции и структура государства: монография. Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1969. 64 с.
64. Ковриженко Д. Правове регулювання законодавчого процесу: досвід країн ЄС та пропозиції для України. *Парламент*. 2011. № 1. С. 2–41.
65. Колісник В. П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти: монографія. Харків : Фоліо, 2003. 240 с.
66. Конституційне право України: підруч. / за ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. Харків : Український центр правничих студій, 1999. 376 с.

67. Конституційне право України: підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків : Право, 2008. 416 с.
68. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.07.2022).
70. Копиленко О. Л., Богачова О. В. Законотворчий процес: стан і шляхи вдосконалення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2010. № 1. С. 5–14.
71. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1272> (дата звернення: 25.02.2022).
72. Кордик Д. Н. Реализация права законодательной инициативы правительствами федеративных государств (российский и зарубежный опыт). *Журнал российского права*. 2007. № 1. С. 128–134.
73. Короткова О. А. Принципы экспертизы законодательства: понятие, содержание и классификация. *Труды Института государства и права Российской академии наук*. Москва, 2009. № 4. С. 15–26.
74. Короткова О. А. Экспертиза законопроектов и законодательных актов: теоретико-правовой аспект: дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.01. Москва, 2010. 178 с.
75. Кострицкая М. В. Экспертная законопроектная деятельность: теоретико-правовое исследование: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Белгород, 2009. 22 с.
76. Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2000. 20 с.
77. Красницька А. В. Процесуальні акти кримінального судочинства: юридична техніка, шляхи вдосконалення: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2008. 232 с.

78. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.04.2022).
79. Крюкова Е. А. Основные проблемы языка и стиля законодательных актов. *Представительная власть*. 2000. № 4. С. 33–36.
80. Лекція 3. Мова права і мова закону. Юридичний текст. URL: http://jurfak.univer.kharkov.ua/studentu/newlections/Тема_3_Pravnicha_lingvistika.pdf (дата звернення: 26.02.2022).
81. Леонтьев Д. А., Иванченко Г. В. Комплексная гуманитарная экспертиза: методология и смысл. Москва : Смысл, 2008. 135 с.
82. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
83. Лук'янець В. Синергетика. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 580. 742 с.
84. Луньо П. Є. Порушення мовної норми в сучасній лексикографії конституційного права. *Мовно-термінологічні проблеми сучасного законодавства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 30 листопада 2016 р.). Київ, 2012. С. 96–100.
85. Любимов Н. А. Конституционное право России: лингвистический аспект: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Москва, 2002. 26 с.
86. Майстренко О. В. Попередження колізій в сфері нормотворення як один із напрямів діяльності Міністерства юстиції України. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/7473> (дата звернення: 25.03.2022).
87. Мамитова Н. В. Правовая экспертиза российского законодательства: вопросы теории и практики. *Государство и право*. 2010. № 11. С. 5–14.
88. Мейнфрейм. URL: <http://xn--r1a3b.xn--blamgblet.xn--j1amlh/index.php/%D0%9C%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D1%84%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%BC> (дата звернення: 27.07.2022).

89. Мелещенко В. Ф. Основи конституційного права України: курс лекцій для студентів юрид. вузів і факультетів. Київ : Вентурі, 1995. 240 с.
90. Мельниченко В. І. Інституційний розвиток держави: навч. – метод. посіб. Київ : НАДУ, 2012. 199 с.
91. Мельничук О. С., Коломієць В. Т., Ткаченко О. Б. Етимологічний словник української мови: в 7 т. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. 632 с.
92. Методические рекомендации по лингвистической экспертизе законопроектов. Москва : Издание Государственной Думы, 2013. 40 с. URL: <http://duma.gov.ru/media/files/9Sc61P4yf42i9INdk8GHYItzqb3hwMEF.pdf> (дата звернення: 27.07.2022).
93. Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів : Постанова колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=va041323-00> (дата звернення: 26.02.2022).
94. Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки : Постанова колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0041323-00#Text> (дата звернення: 26.02.2022).
95. Методологія проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції : Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 20 жовтня 2020 р. № 470/20. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/MetodologD196D18F.pdf> (дата звернення: 27.07.2022).
96. Методологія проведення громадської антикорупційної експертизи. *Центр політико-правових реформ*. 2016. URL: http://185.65.244.102/ua/news/5226_metodologiyaprovedenny_agromadskoyi-antikoruptionsynoyi-ekspertizi (дата звернення: 27.07.2022).

97. Мильчин А. Э. Методика и техника редактирования текста. Москва : Книга, 1972. URL: <http://genling.ru/books/item/f00/s00/z0000026/index.shtml> (дата звернення: 15.05.2022).
98. Миронов А. Н. Теоретико-правовые вопросы экспертизы нормативных правовых актов. *Юридическая техника*. 2009. № 3. С. 230–234.
99. Мінкова О. Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 201 с.
100. Мінченко О. В. Загально-теоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань: монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. 384 с.
101. Мінченко О. В. Юридична лінгвістика як об'єкт правничої наукової діяльності (закордонний аспект). *Sciences of Europe*. 2019. № 36. С. 34–38.
102. Морозова Л. А. Теория государства и права : учебник. Изд. 5-е, перераб., доп. Москва : Норма : ИНФРА-М, 2016. 464 с.
103. Мочульська М. Є. Наукове забезпечення законодавчого процесу в континентальній правовій системі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 32. Т. 1. С. 128–132.
104. Мячина Е. В. Автоматизированный анализ текста на основе вероятностно-статистической модели и его применение в региональном законотворчестве: автореф. дисс. ... к. т. н.: 05.25.05 / Рос. акад. гос. службы при Президенте Рос. Федерации. Москва, 2002. 22 с.
105. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n272> (дата звернення: 26.02.2022).

106. Нормографія: теорія і методологія нормотворчства / под ред. Ю.Г. Арзамасова. Москва : Академический проект, 2007. 480 с.
107. Оглезнев В.В. Г.Л.А. Харт и формирование аналитической философии права. Томск : Изд-во Том. ун-та, 2012. 216 с.
108. Онищук І.І. Термінологія та законодавчі дефініції у нормативно-правових актах. *Право*. 2012. № 6. С. 154–160.
109. Орлов Ю.Ю., Джужа О.М., Орлова О.Ю. Синергетика та пізнання правових явищ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 75–90.
110. Орлов Ю.В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення. Сімферополь : КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2010. 266 с.
111. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А.Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
112. Основы теории государства и права: учебное пособие / под ред. В. А. Сапуна. СПб., 2016. URL: https://pure.spbu.ru/ws/portalfiles/portal/11944152/_pdf
113. Петрова И.Л. Правовой синтаксис: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Владимир, 2006, 170 с.
114. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України. Академічний курс: підруч.: у 2 т. / за ред. В.Ф. Погорілка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2006. Т. 1. 184 с.
115. Погребняк Н.С. Експертиза у сфері законотворчості: на прикладі діяльності Апарату Верховної Ради України (теоретичний аспект). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Харків, 2016. Вип. 31. С. 39–51.
116. Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України: затверджено Розпорядженням Першого заступника Керівника Апа-

- рату Верховної Ради України від 04.02.2019 № 155. URL: <https://drive.google.com/file/d/1M5NYzM9aqJ99NApNgZFRZmQnGRObJ6bR/view?usp=sharing> (дата звернення: 01.03.2022).
117. Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України : Розпорядження Першого заступника Керівника Апарату Верховної Ради України від 4 лютого 2019 р. № 155 – к. URL: https://docs.google.com/document/d/1_9dUOH4UTnLWvPwEcJGNM7sjQKa5ZICzMRxSKOo5cr4/edit?usp=sharing (дата звернення: 26.02.2022).
118. Попов А. Н., Хананашвили Н. Л. Общественная экспертиза: принципы организации и условия эффективности. Москва : Общественный совет города Москвы, 2010. 106 с.
119. Порядок подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації : Наказ Міністерства юстиції України від 02.08.2007 № 592/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0870-07/ed20070813/find?text=%CD%E0%E2%E8%E9%E0%EA%E2%E8%E9+%E0%EA%E2#Text> (дата звернення: 26.02.2022).
120. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації). *Апарат Верховної Ради України*. 01.06.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/n0002451-06> (дата звернення: 23.11.2022).
121. Правила розроблення, викладання та оформлення нормативних документів. Державний стандарт України 1.5:2015. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_1.5_2015.pdf. (дата звернення: 01.03.2023).
122. Прадід Ю. Ф. Місце юридичної лінгвістики в системі наук. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип. 15. С. 68–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2001_15_15 (дата звернення: 17.03.2022).

123. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 31–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2011_2_5 (дата звернення: 01.03.2022).
124. Про деякі питання забезпечення документообігу у Верховній Раді України в електронній та паперовій формах : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 08.02.2021 № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19/21-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 26.02.2022).
125. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 07.01.2018 № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15/ed20180107#n40> (дата звернення: 15.05.2022).
126. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 15.05.2022).
127. Про запобігання корупції : Закон України від 09.12.2021 № 1893-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 15.05.2022).
128. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 30.05.2014 № 1263-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 15.05.2022).
129. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 26.07.2022).

130. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 26.02.2022).
131. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи : Наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#n8> (дата звернення: 27.09.2022).
132. Про затвердження Положення про Апарат Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 25.08.2011 № 769. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/11-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 26.02.2022).
133. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2021 № 1139-2021-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.07.2022).
134. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : Наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 26.02.2022).
135. Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.02.2022).
136. Про затвердження Порядку взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади,

- органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.03.2022).
137. Про затвердження Порядку здійснення Уповноваженим із захисту державної мови контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 817. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.03.2022).
138. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text> (дата звернення: 15.05.2022).
139. Про Концепцію державної мовної політики : Указ Президента України від 15.02.2010 № 161/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 15.03.2022).
140. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 01.01.2022 № 1089-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27–28. Ст. 182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#n74> (дата звернення: 26.07.2022).
141. Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших органів : Указ Президента України від 14.07.2000 № 889/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889/2000#Text> (дата звернення: 26.07.2022).
142. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#n74> (дата звернення: 26.07.2022).

143. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2022).
144. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.12.2019).
145. Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України : Указ Президента України від 31.05.2018 № 156/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156/2018#Text> (дата звернення: 26.02.2022).
146. Про положення про Комітет законодавчих ініціатив при Президентові України, про Українську кодифікаційну комісію і про Українську комісію з питань правничої термінології : Указ Президента України (втратив чинність від 14.07.2000 № 889/2000). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796/95#Text> (дата звернення: 26.02.2022).
147. Про Положення про Офіс Президента України : Указ Президента України від 25 червня 2019 р. № 436/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2019#Text> (дата звернення: 23.08.2022).
148. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2022).
149. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 26.07.2022).
150. Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 № 596-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.07.2022).

151. Про Українську школу законотворчості. URL: http://instzak.rada.gov.ua/news/Ukr_shkola_zakonotv/73052.html (дата звернення: 23.05.2022).
152. Проект Закону про нормативно-правові акти. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=45021 (дата звернення: 26.02.2022).
153. Пшенична Л., Шишкіна Н. Термінологічний аналіз: позначування та виозначування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2004. № 503. С. 48–52.
154. Радейко Р. Види експертиз законопроектів у законодавчому процесі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 109–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_17 (дата звернення: 18.02.2022).
155. Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 230 с.
156. Риндюк В. І. Щодо визначення понять «закон» та «законодавство»: техніко-юридичний аспект. *Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування: тези доп. та повідомлень учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 листоп. 2016 р.)* / Нац. акад. правових наук України, Нац. юридич. у-т ім. Ярослава Мудрого, Львів. нац. у-т ім. Івана Франка [та ін.]; за заг. ред. І. Д. Шутака. Харків : Право, 2016. С. 63–66.
157. Ришелюк А. М. Законотворчість в Україні: навчальний посібник. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 334 с.
158. Різун В. В. Літературне редагування. Київ : Либідь, 1996. 241 с. URL: http://journalib.univ.kiev.ua/Books/Literaturne_redahuvannia.pdf.
159. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанові Верховної Ради

- України від 1 жовтня 1996 року «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text> (дата звернення: 26.02.2022).
160. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції від 14.12.1999 № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text> (дата звернення: 26.02.2022).
161. Рогожа В. Г. Засоби вираження вольової модальності в текстах кодексів України: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2005. 16 с.
162. Савицкий В. М. Язык процессуального закона. Вопросы терминологии / ред. А. Я. Сухарев. Москва : Наука, 1987. 288 с.
163. Сазонова Д. В. Лингвистическая экспертиза нормативно-правовых актов как составная часть юридической технологии. *Вопросы российского и международного права*. 2013. № 5–6. С. 91–101.
164. Селезнева О. В. К вопросу о целях и содержании правовой экспертизы. *Право: теория и практика*. Москва : Тезарус, 2003. № 7. С. 39–52.
165. Справочник по нормотворческой технике: Рекомендации Федерального министерства юстиции Германии по единообразному оформлению законов и нормативных постановлений / пер. с нем.; 3-е изд. Берлин, 22 сентября 2008 г. URL: http://www.irz.de/images/downloads/handbuch%20der%20rechtsfoermlichkeit_ru%20endfassung.pdf (дата звернення: 12.02.2022).
166. Судиловская Н. В. Состояние методологии проведения лингвистической экспертизы нормативных правовых актов в некоторых странах постсоветского пространства. *Язык и право: актуальные проблемы взаимодействия:*

- сборник материалов конференции. 2017. URL: <http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw7/sudilovskaya.html> (дата звернення: 18.06.2022).
167. Теория государства и права: учебник / под ред. Р. А. Ромашева. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2005. 630 с.
168. Тимченко С. М., Бостан С. К., Легуша С. М., Пархоменко Н. М., Пікуля Т. О., Пронюк Н. В. Актуальні проблеми теорії держави та права: навчальний посібник. Київ : КНТ, 2007. Ч. I: Актуальні проблеми теорії держави. 296 с.
169. Ткаченко Є. В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2009. 17 с.
170. Ткачук А. Законодавча техніка: навч. посіб. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2011. 268 с. URL: https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2011/12/zaktech-h-h-h_zaktech-1.pdf (дата звернення: 18.04.2022).
171. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Львівський нац. ун-т ім. І. Я. Франка. Львів, 2000. 315 с.
172. Українське бюро лінгвістичних експертиз Національної академії наук України. URL: <http://lingvoexpert.org.ua/> (дата звернення: 26.07.2022).
173. Український правопис. Київ : Наукова думка, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf> (дата звернення: 15.02.2022).
174. Ушаков А. А. Очерки советской законодательной стилистики. Пермь, 1967. 190 с.
175. Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наук. доповідь. Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. 64 с.
176. Федоренко В. Л. Питання теорії конституційного права і модернізації Конституції України: зб. наук. праць.

- / за ред. і з передмов. академ. О.В. Скрипнюка. Київ : Ліра-К, 2013. 190 с.
177. Федоренко В.Л. Праворозуміння та його типи у сучасному конституційному праві. *Про українське право* / за ред. проф. І. Безклубого. Київ, 2013. Число VI–VII. С. 49–71.
178. Філософський енциклопедичний словник / редкол.: В.І. Шинкарук (голова редкол.), Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов, А.Т. Ішмуратов, П.Ф. Йолон та ін. Київ : Абрис, 2002. 152 с.
179. Хабибулина Н.И. Язык закона и его постижение в процессе языкового толкования права: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 1996. 146 с.
180. Ховпун О.С. Значення герменевтичного методу адміністративно-правового забезпечення фармації. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. № 2 (90). С. 69–76.
181. Христианская наука или основания герменевтики и церковного красноречия. URL: <https://arheve.com/read/avgustin/hristianskaya-nauka-ili-osnovaniya-germenevtiki-i-cerkovno-go-krasnorechiya/12276> (дата звернення: 23.02.2022).
182. Чернова Е.С. Институт экспертизы как средство совершенствования юридической техники в правотворчестве ЦИК РФ: Теоретический и историко-правовой анализ: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук.: 12.00.01. Краснодар, 2011. 29 с.
183. Чулінда Л.І. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2003. 17 с.
184. Шаблій О.А. Теоретичні та методологічні засади німецько-українського юридичного перекладу: дис... докт. філолог. наук: 10.02.16. Київ, 2013. 540 с.
185. Шаптала Н.К., Задорожня Г.В. Конституційне право України: навч. посіб. Запоріжжя : Дике Поле, 2012. 479 с. URL: <https://web.archive.org/web/20131207151605/http://pidruchniki>.

- ws/1376102546854/pravo/konstitutsiyno-pravovi_vidnosini_ponyattya_elementi#565 (дата звернення: 25.03.2022).
186. Шевченко Л., Сизонов Д. Лінгвістична експертиза: підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 244 с.
 187. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія: в 6-ти т. *Українська енциклопедія*. 1999. URL: <https://leksika.com.ua/14051003/legal/ekspertiza> (дата звернення: 19.08.2022).
 188. Шепетяк О. Теорія мовленнєвих актів. *Вісник факультету романо-германської філології* / за ред. В. П. Кеміня. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2008. Вип. 3. С. 93–105.
 189. Широков В. А., Сидоренко О. О. Наукові засади лінгвістичної експертизи політичних та правових документів. Постановка проблеми. *Мовознавство*. 2005. № 2. С. 18–31.
 190. Шишпаренок О. Н. Роль правовой экспертизы в обеспечении правового качества проектов законов субъектов Российской Федерации. *Академ. юрид. журнал*. 2012. № 2 (48). С. 17–21.
 191. Эйсман А. А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование): монография. Москва : Юрид. лит., 1967. 152 с.
 192. Юрислінгвістика: словник термінів і понять / укладачі: Л. І. Шевченко, Д. В. Дергач, Д. Ю. Сизонов, І. В. Шматко; за ред. проф. Л. І. Шевченко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2015. 348 с.
 193. Юркевич О. М. Герменевтична логіка: монографія. Riga, Latvia, European Union : Lambert Academic Publishing, 2018. 92 с.
 194. Юрчук О. Ф. Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим). *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1999. Вип. 7 (1). С. 159–162.
 195. Abegg A., Bubenhofer N. Empirische Linguistik im Recht : Am Beispiel des Wandels des Staatsverständnisses im

- Sicherheitsrecht, öffentlichen Wirtschaftsrecht und Sozialrecht der Schweiz. *Ancilla Iuris*. 2016. № 1. Pp. 1–41.
196. Bhatia V. Applied Discourse Analysis of English Legislative Writing. Birmingham : Language Studies Unit, University of Aston in Birmingham, 1983. 145 p.
197. Biel L. Phraseological profiles of legislative genres: complex prepositions as a special case of legal phrasemes in EU law and national law. *Fachsprache – International Journal of Specialized Communication*. 2015. № 37(3–4). Pp. 139–160.
198. Bix B.L. Language and Legal Determinacy. Oxford : Oxford University Press. 1996. p.
199. Centre for Research in Language and Law. URL: <http://www.crill.unina2.it> (дата звернення: 14.09.2022).
200. CodeX Techindex. URL: <https://techindex.law.stanford.edu/about> (дата звернення: 14.09.2022).
201. Computer Assisted Legal Linguistics. URL: <http://www.cal2.eu> (дата звернення: 14.09.2022).
202. ConsiliaWeb. URL: <https://www.conseil-etat.fr/ressources/avis-aux-pouvoirs-publics /consiliaweb2> (дата звернення: 14.09.2022).
203. Cornu G. Linguistique juridique: 3e édition. Paris : Montchrestien, 1990. Pp. VIII-443.
204. Felder E., Müller M., Vogel F. Korpuspragmatik. Thematische Korpora als Basis diskurslinguistischer Analysen. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2012. p.
205. Felder, Ekkehard; Vogel, Friedemann (ed.) Handbuch Sprache im Recht. Berlin, Boston : Mouton de Gruyter (Handbücher Sprachwissen, 12), 2017. p.
206. Goodrich P. Studies in Linguistics, Rhetoric and Legal Analysis. Palgrave Macmillan UK, 1987. № 1. 266 p.
207. Greenberg M. Legislation as Communication? Legal Interpretation and the Study of Linguistic Communication. *Philosophical Foundations of Language in the Law*. Oxford : Oxford University Press, 2011. C. 217–256.

208. Höfler S., Sugisaki K. Constructing and exploiting an automatically annotated resource of legislative texts. *Language Resources and Evaluation* : Ninth International Conference. Reykjavik, 2014. Pp. 175–180.
209. International Language and Law Association (ILLA). URL: <https://illa.online/index.php/related> (дата звернення: 14.09.2022).
210. International research group Computer Assisted Legal Linguistics. URL: <https://www.cal2.eu/index.php> (дата звернення: 14.09.2022).
211. International research group Computer Assisted Legal Linguistics : Projects. URL: <https://www.cal2.eu/index.php/core-projects-and-associated-projects/cal2lab> (дата звернення: 14.09.2022).
212. Joint Practical Guide for persons involved in the drafting of European Union legislation. URL: <http://eur-lex.europa.eu/content/techleg/KB0213228ENN.pdf> (дата звернення: 14.09.2022).
213. La qualite de la legislation: l’experience canadienne. URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/ca_labelle_expose.pdf (дата звернення: 17.09.2022).
214. LegisPro. URL: <https://xcential.com/> (дата звернення: 14.09.2022).
215. Les missions du Conseil d’État. URL: <https://www.conseil-etat.fr/le-conseil-d-etat/missions> (дата звернення: 14.09.2022).
216. Les projets de loi. URL: <http://www.senat.fr/role/fiche/pjloi.html> (дата звернення: 14.09.2022).
217. Lukianets-Shakhova, V.; Buhaiko, Y.; Tsvigun, I.; Sokh, K.; Hnatyuk, M.; Spatar, I. The lawmaking linguistic and expert support : European and Ukrainian examples. *Revista Entrelínguas, Araraquara*, V. 7, N. 00, E021113, 2021.
218. Maley Y. The language of legislation. *Language in Society*. Cambridge : Cambridge University Press, March 1987. Vol. 16. Is. 1. Pp. 25–48.

219. Marmor A. The Pragmatics of Legal Language. *Ratio Juris*. 2008. № 21. С. 423–452.
220. Mellinkoff D. Legal writing : Sense and nonsense. New York : Charles Scribner's and Sons, 1982. 242 с.
221. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English : Sixth Edition / ed. by Sally Wehmeier. Oxford : University Press, 2000. 1540 p.
222. Podlech Aalbert. Rechtslinguistik. *Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften* : Band 2. München : Beck, 1976. Pp. 105–116.
223. Rada Języka Polskiego. URL: <https://rjp.pan.pl/index.php> (дата звернення: 14.09.2022).
224. Runggaldier E. Analytische Sprachphilosophie. *Grundkurs Philosophie* : Band 11. Stuttgart, Berlin, Köln : Verlag W. Kohlhammer, 1990. 192 p.
225. Schuhr Jan C. Neudefinition tradiierter Begriffe (Pseudo-Zurechnungen an Roboter). *Robotik im Kontext von Recht und Moral*. Baden-Baden : Nomos, 2014. Pp. 13–26.
226. Schuhr Jan C. Rechtssicherheit durch Rechtswissenschaft: Reihe Recht – Wissenschaft – Theorie, Standpunkte und Debatten. Tübingen : Mohr, 2014. p.
227. Seminaires sur la qualite de la legislation. URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/canada_summary.pdf (дата звернення: 17.09.2022).
228. Soames S. Interpreting Legal Texts: What is, and What is not, Special about the Lawin Philosophical Essays. *Natural Language: What It Means and How We Use It*. Princeton : Princeton University Press, 2008. Vol. 1. Pp. 403–424.
229. Universität Zürich. URL: <http://www.rwi.uzh.ch/en/oe/ZfR/forschung/rechtslinguistik.html> (дата звернення: 14.09.2022).
230. Ústavu pro jazyk český. URL: <https://ujc.avcr.cz/index.html> (дата звернення: 14.09.2022).
231. Vogel F., Ralph C., Pötters S. Richterrecht der Arbeit – empirisch untersucht. Möglichkeiten und Grenzen computergestützter

- Textanalyse am Beispiel des Arbeitnehmerbegriffs. Berlin : Duncker & Humblot, 2015. p.
232. Vogel Friedemann. Legal Linguistics beyond the borders : Language and Law in a World of Media, Globalisation and Social Conflicts. *Language and Media of Law*. Berlin : Duncker & Humblot, 2017. Vol. 2. p.
233. Xcential Legislative Technologies. URL: <https://angel.co/company/xcential-1> (дата звернення: 14.09.2022).

Наукове видання

Бугайко Юлія Олексіївна

**ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА
ЗАКОНОПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА КОНСТИТУЦІЙНО-
ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ**

Монографія

Відповідальний за випуск
Комп'ютерна верстка
Обкладинка

О. В. Діордійчук
Д. М. Алексєєв
В. С. Жиборовський

Підписано до друку 19.07.2023 р. Формат 60 x 84 ¹/₁₆.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 11,86.

Видавництво «Алерта»
04210, м. Київ, а/с 112.

Тел.: (044) 223-15-25, (099) 607-97-62.

Е-mail: alerta.pravovaednist@gmail.com, веб-сайт: alerta.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 788 від 29.01.2002 р.